

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

З Б І Р Н И К

НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Серія соціально-педагогічна

В и п у с к 28

**Кам'янець-Подільський
«Медобори-2006»
2017**

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

З-43

Рецензенти:

Гомонюк О.М. - доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології і педагогіки Хмельницького національного університету;

Плахотнік О.В. - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Петрочко Ж.В. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України.

Редакційна колегія:

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор; **Бондар В.І.**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України; **Вайнола Р.Х.**, доктор педагогічних наук, професор; **Вержиковська О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Коган О.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Кучинська І.О.**, доктор педагогічних наук, професор; **Мельник Л.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Мендерецький В.В.**, доктор педагогічних наук, професор; **Миронова С.П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Опалюк О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Рудзевич І.Л.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Співак В.І.**, кандидат психологічних наук, доцент.

Друкується за ухвалою Вченої ради

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(протокол №5 від 27 квітня 2017 року)

З-41 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. – Вип. XXVIII. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2017. – 198 с.

ISSN 2309-8341

За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «**Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи**».

До збірника увійшли наукові праці фахівців з соціальної роботи, в яких висвітлюються історія становлення і розвитку соціальної роботи в Україні та світі, проаналізовано соціально-правові, економічні та психолого-педагогічні аспекти соціальної роботи, описано методологічні засади соціальної допомоги у кризових ситуаціях.

Адресується науковцям, практикам, студентам, які навчаються за спеціальностями «Соціальна робота», «Соціальна допомога» та всім, кому не байдужа доля підростаючого покоління.

ISSN 2309-8341

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 07.10.2015 р. «Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна» включено до переліку наукових фахових видань України.

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.58(4 Укр)

© Автори статей, 2017
© «Медобори-2006», 2017

ЗМІСТ

Бугера Ю. Ю.

Педагогічна технологія формування уваги в процесі навчання молодших школярів із порушеннями розумового розвитку..... 5

Вержиховська О. М.

Роль і головне призначення методики переконання у роботі вихователя спеціальної школи 15

Голова Н. І.

Теоретичні засади вивчення принципів соціально – педагогічного захисту дітей та молоді в практичній діяльності соціальних працівників 28

Іванюк Т. С.

Статеворольова свідомість як складова частина загальної статевої культури особистості 39

Кобилянська Л. І.

Розвиток наставництва як форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні..... 50

Марчук М. В.

Розвиток суспільної опіки дітей на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.). 65

Мельничук А. Ю.

Профілактика негативних соціально-правових, економічних, наслідків цивільного шлюбу в сучасній Україні 80

Опалюк О. М.

Впровадження традиційних технік образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в прикладні методики соціальної роботи 91

Палилюлько О. М.

Історія князівської благодійності в Київській Русі 104

Поліщук І. Р. Соціальні стереотипи сучасної молоді як суспільний феномен.....	114
Попов О. А. Німецькі підходи до класифікації методів і концептів соціальної роботи.....	126
Романовська Л. І. Дитячі громадські об'єднання як чинник протидії залученню підлітків у неформальні угруповання асоціальної спрямованості.....	136
Сербалюк Ю. В. Історичний досвід соціального служіння римо-католицькими громадами Правобережної України у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.....	148
Соловйова Т. Г. Міжособистісні конфлікти серед молоді з обмеженими можливостями та шляхи їх профілактики.....	159
Співак В. І. Особливості адаптації прийомних дітей до нового соціального середовища	172
Шинкарук О. В. Консультативна допомога у професійному самовизначенні непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення	181

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ УВАГИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Бугера Ю. Ю. Педагогічна технологія формування уваги в процесі навчання молодших школярів із порушеннями розумового розвитку. У статті розкриті положення щодо теоретико-методичних засад педагогічної технології формування властивостей уваги, які представлені у розробленій моделі формування властивостей уваги у навчальному процесі. Теоретична частина моделі включала основні підходи й принципи реалізації даної технології; змістова – мету, завдання педагогічної технології, зміст навчального матеріалу та зміст вправ; операційна передбачала обґрунтування особливостей організації навчального процесу, що сприятиме формуванню властивостей уваги, зокрема, дотримання структури уроку, умов формування уваги на уроках, вимоги до застосування вправ тощо; результативна складова передбачала аналіз сформованості відповідних властивостей за виділеними критеріями та рівнями. Ця технологія базувалась на позиціях особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентісного та технологічного підходів, постановкою чітких цілей та завдань, розробкою методичного забезпечення.

Автором обґрунтовано педагогічну технологію, яка передбачала використання системи уроків усіх видів за визначеною структурою як з метою засвоєння програмного матеріалу, так і з метою розвитку у них основних властивостей уваги.

Стрижнем формувальної роботи визначено використання на різних типах уроків системи дидактичних вправ, спрямованих на активізацію уваги, на розвиток та корекцію її властивостей та на забезпечення продуктивності діяльності. В основу розробки вправ покладається зміст психодіагностичних методик з вивчення особливостей уваги у дітей, адаптованих до корекційно-розвивальної мети, психофізіологічних особливостей та можливостей молодших школярів із порушеннями розумового розвитку та можливостей використання їх на уроках з урахуванням його виду, структури, теми

та змістового наповнення.

Підсумовуючи результати досліджень автор зазначає, що формування уваги за допомогою вправ передбачає становлення її довольного виду і розвитку її властивостей як у груповій, так і в індивідуальній формі з використанням визначених форм дозованої індивідуальної допомоги.

Ключові слова: молодші школярі з порушеннями розумового розвитку, увага, властивості уваги, критерії розвитку властивостей уваги, педагогічна технологія, рівні розвитку уваги, навчальна діяльність.

Бугера Ю. Ю. Педагогическая технология формирования внимания в процессе обучения младших школьников с нарушениями умственного развития. В статье раскрыты теоретико-методические основы педагогической технологии формирования внимания, которые представлены в разработанной модели формирования свойств внимания в учебном процессе. Теоретическая часть модели включала основные подходы и принципы реализации данной технологии; содержательная - цели, задачи педагогической технологии, содержание учебного материала и содержание упражнений; операционная предусматривала обоснования особенностей организации учебного процесса, что будет способствовать формированию свойств внимания, в частности, соблюдение структуры урока, условий формирования внимания на уроках, требования к применению упражнений; результативная составляющая предусматривала анализ сформированности соответствующих свойств по выделенным критериям и уровнями. Эта технология основана на позициях личностно-ориентированного, деятельностного, компетентностного и технологического подходов, постановкой четких целей и задач, разработкой методического обеспечения.

Автором обосновано педагогическую технологию, которая предусматривала использование комплекса уроков всех видов по определенной структуре, как с целью усвоения программного материала, так и с целью развития у них основных свойств внимания.

Стержнем формирования внимания определено использования на различных типах уроков системы дидактических упражнений, направленных на активизацию внимания, на развитие и коррекцию

ее свойств и на обеспечение продуктивности деятельности. В основу разработки упражнений возлагается содержание психодиагностических методик по изучению особенностей внимания у детей, адаптированных к коррекционно-развивающей цели, психофизиологических особенностей и возможностей младших школьников с нарушениями умственного развития и возможностей использования их на уроках с учетом его вида, структуры, темы и содержательного наполнения.

Подводя итоги исследований автор отмечает, что формирование внимания с помощью упражнений предполагает становление ее произвольного вида и развития его свойств как в групповой, так и в индивидуальной форме с использованием определенных форм дозированной индивидуальной помощи.

Ключевые слова: младшие школьники с нарушениями умственного развития, внимание, свойства внимания, критерии развития свойств внимания, педагогическая технология, уровне развития внимания, учебная деятельность.

Постановка проблеми. Теоретичний аналіз загальної, спеціальної психолого-педагогічної літератури показав, що у початкових класах спеціальної загальноосвітньої школи уможлиблюється інтенсивний розвиток інтелектуальної діяльності дітей, її довірливих форм, особливе місце в цьому процесі має відводитися формуванню уваги, яка позначається на ефективності навчання дітей із порушеннями розумового розвитку, засвоєння ними знань, умінь і навичок. Ефективність формування уваги учнів молодших класів із порушеннями розумового розвитку забезпечується за умов впровадження інноваційного підходу, що передбачає спеціальну організацію корекційно-спрямованого навчального процесу, у якому розробка та впровадження педагогічної технології слугуватиме підвищенню ефективності корекційно-педагогічного процесу та формуванню властивостей уваги у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку.

Аналіз останніх досліджень Теоретичні та практичні аспекти проблеми удосконалення корекційно-педагогічного процесу та впровадження ефективних методів корекційної роботи розкриті у фундаментальних працях українських вчених В. Бондаря, В. Засенка, А. Колупаєвої, С. Миронової, Н. Пахомової, Т. Сак, В. Синьова, Є. Соботович, О. Таранченко, В. Тарасун, Л. Фомічової, О. Хохліної,

М. Шеремет, Д. Шульженко та ін[1; 3; 4].

Корекційно-спрямований навчальний процес, метою якого є не лише засвоєння дітьми суспільного досвіду у формі знань і способів дій (навичок і вмінь), необхідних для життєдіяльності, а й розвиток дитини, містить можливості формування уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку. Для цього, на нашу думку, ефективним є поєднання різних методів, а саме, використання не простої комбінації методів, а спеціальної педагогічної технології навчання дітей зазначеної категорії.

Таким чином, в межах нашого дослідження доцільним є використання педагогічних технологій корекційно-розвивального навчання, що визначаються як спеціально обумовлена педагогічна система, спрямована на досягнення певної корекційної мети шляхом впровадження в практику різноманітних корекційних форм та методів навчання, що створюватимуть спеціальне дидактичне середовище, яке забезпечує врахування індивідуальних особливостей дітей з порушеннями розумового розвитку [1; 3].

У педагогічній теорії та практиці проблема використання педагогічних технологій висвітлена у працях Н. Бабич, Г. Еллінгтона, І. Зязюна, М. Кларка, П. Мітчелла, А. Нісімчука, О. Падалки, Н. Пахомової, Г. Селевко, Р. Томас, С. Федоренко та інших. [1; 3].

Таким чином, педагогічна технологія передбачає розв'язання актуальних проблем навчально-виховного процесу з позиції особистісно-орієнтованої освіти за допомогою сукупності нових професійних дій педагогів (І. Дичківська, А. Колупаєва, О. Таранченко, М. Чепіль та ін.) [1; 3].

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад розроблення педагогічної технології формування властивостей уваги у процесі навчання молодших школярів з порушеннями розумового розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу розроблення педагогічної технології формування уваги молодших школярів з порушеннями розумового розвитку в процесі навчання ми покладали вищезазначені методологічні вимоги до педагогічних технологій [1; 3]. Враховуючи індивідуальні й вікові особливості цієї категорії дітей, визначено теоретико-методичні засади педагогічної технології формування уваги, які відображає модель формування уваги молодших школярів з порушеннями розумового розвитку у навчальному процесі. Визначено та обґрунтовано її складові

(теоретична, змістова, операційна та результативна) (рис1.).

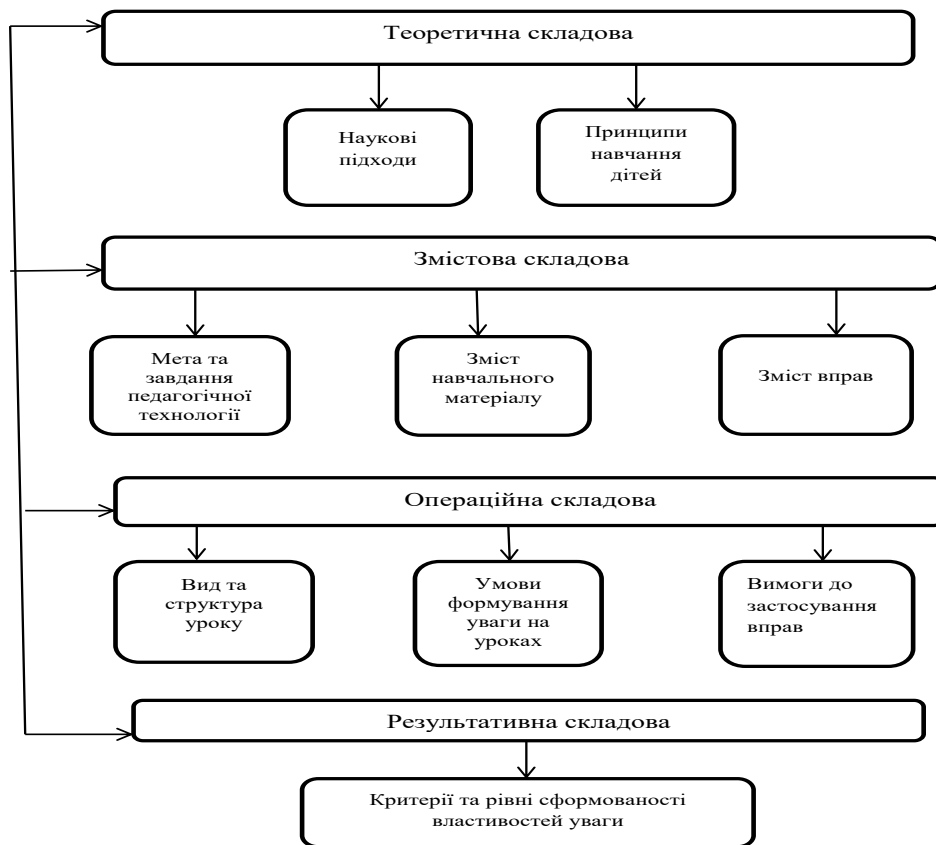

Рис. 1. Модель формування уваги молодших школярів із порушеннями розумового розвитку в процесі навчання

Теоретична складова моделі включає аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, основні наукові підходи (зокрема, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, технологічний) та принципи (виховуючої і розвиваючої спрямованості навчання, науковості та доступності навчального процесу, комплексного впливу, наочності, диференційованого та індивідуального підходу, зв'язку уваги з навчальним процесом) [1; 4] щодо формування уваги у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку у процесі навчання.

Формулюючи змістову складову моделі формування уваги молодших школярів з порушеннями розумового розвитку ми виходили з того, що основною умовою розвитку уваги виступає активність дитини у різноманітній за змістом діяльності, зокрема навчальній. Найбільш ефективно такий розвиток відбувається за умови спеціальної організації навчального процесу, основною формою якої є урок. Таким чином, основними компонентами **змістової складової** виділено мету та завдання педагогічної технології, зміст навчального матеріалу та зміст вправ.

Операційна складова, на нашу думку, передбачає визначення сприятливих психолого-педагогічних умов формування уваги на уроках; вимог до застосування дидактичних вправ; типів уроків їх структури та змістового наповнення.

До психолого-педагогічних умов розвитку уваги у навчальному процесі ми віднесли: організація діяльності педагога під час уроку; послідовність і систематичність вимог педагога; забезпечення педагогом зміни одних видів навчальної діяльності іншими залежно від індивідуальних особливостей та діагнозу молодших школярів із порушеннями розумового розвитку (наприклад: слухове зосередження дитини може змінюватись зоровим чи моторним); використання спеціальних дидактичних та тренувальних вправ для розвитку властивостей уваги; врахування зовнішніх умов (відсутність подразників, які відволікають; дотримання гігієнічних умов; чіткість розпорядку дня) при організації та проведенні корекційно-розвивальної роботи; диференціація та індивідуалізація завдань відповідно до психофізичних особливостей та можливостей дітей із порушеннями розумового розвитку; формування особистісно-вольових якостей (цілеспрямованість, самостійність, дисциплінованість, наполегливість, працелюбність, відповідальність, організованість тощо), які сприятимуть активізації та розвитку властивостей уваги дітей; позитивна чи оптимістична оцінка результатів діяльності дітей із порушеннями розумового розвитку учнів, яка дає змогу підтримувати інтерес, сприяє подальшому включенню дітей у навчальну діяльність.

Під час проведення формувального експерименту ми виходили з того, що ефективність використання методу вправи залежить від дотримання наступних вимог: використовувати вправи відповідно до типу та структури уроку; пізнавальна та корекційна спрямованість вправ; використання різних за змістом видів вправ, що дає можливість уникнути механічного виконання дитиною завдань та допомагає сформувати у них вміння застосовувати отримані навички в умовах не лише наближених до попередніх, але й в нових; системність, послідовність, раціональність та логічність у плануванні, доборі та використанні вправ, що передбачає постійне підвищення рівня складності завдань, а саме, їх диференціацію відповідно до особливостей психофізичного розвитку дітей; поєднання методу вправ з іншими методами для посилення дієвості педагогічного впливу; використання індивідуального і диференційованого підходів, що передбачає визначення для дітей різних за складністю завдань та

характеру допомоги; доступність запропонованих вправ для дітей із порушеннями розумового розвитку, яка пов'язана з урахуванням наявного досвіду дітей; забезпечується використанням словесної, наочної інструкції та зразку роботи, наочних засобів; аналітико-синтетичним структуруванням вправ, завдяки якому кожне завдання можливо виконати окремо, а потім поєднати з раніше виконаним завданням; стимулювання пізнавальної активності молодших школярів, що дає змогу дитині самотійно виконувати завдання та контролювати правильність виконання різних етапів роботи.

Результативна складова виступає завершальною складовою моделі та передбачає аналіз сформованості властивостей уваги за відповідними показниками та критеріями.

Для реалізації основних складових технології формування уваги була розроблена системи занять, до складу яких було включено комплекс дидактичних вправ, спрямованих на формування уваги.

Відповідно до мети педагогічної технології було сформульовано її основні завдання:

1. Формування стійкості уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку;
2. Формування переключення уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку;
3. Формування розподілу уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку.

На нашу думку, саме різноманітність змісту уроків дозволяє застосовувати відповідні корекційні прийоми та методи формування уваги у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку. Найефективнішим серед них нами був визначений метод вправ. Вправи адаптовані до можливостей молодших школярів із порушеннями розумового розвитку та включали у себе поступове ускладнення мети, змісту та сутності матеріалу з природничим змістом та були включені в систему уроків з навчального предмета «Я і Україна» і реалізовувались залежно від їхньої мети.

Отже, стрижневою основою формування різних властивостей уваги на уроках виступав комплекс розроблених вправ, які адаптовані до можливостей молодших школярів із порушеннями розумового розвитку. Сутність та структура (кожна вправа логічно доповнювала попередні знання, розширюючи та закріплюючи їх) вправ відповідала темі та змісту уроку, що сприяло додатковому закріпленню, повторенню нового матеріалу та підвищенню рівня

сформованості стійкості уваги у дітей із порушеннями розумового розвитку.

Спираючись на класифікацію навчальних вправ, ми застосовували різні види дидактичних вправ, зміст яких визначався їх видами та властивостями уваги, зокрема:

а) підготовчі вправи, які дозволяють активізувати увагу дитини на сприйняття нового матеріалу і можливостей його використання у практичній діяльності (наприклад: «Повтори рухи»; «Приховані тварини (рослини); «Не пропусти слово» та інші.

б) вступні вправи, які дають змогу включити дитину в навчальний процес (наприклад, за допомогою вправ «Кожному своє місце»; «Посади рослину»; «Знайди помилку художника» та інші.

в) тренувальні вправи, які спрямовані на практичне використання щойно засвоєних понять та уявлень. Основною корекційною метою цих вправ ми передбачали підвищення рівня розвитку таких властивостей уваги, як стійкість, переключення, розподіл. Тренувальні вправи розроблені на базі матеріалу діагностичних методик «Коректурна проба», «Кільця Ландольта», «Таблиці Шульте», методика П'єрона-Рузера відповідно до мети уроку та адаптовані до рівня психофізичного розвитку дітей із порушеннями розумового розвитку (наприклад: «Знайди і викресли», «Від найбільшого до найменшого» «Визнач напрямок») Ця група вправ, на нашу думку, сприятиме не лише формуванню та корекції уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку, але й оптимізації продуктивності їх навчальної діяльності як провідного виду діяльності даного віку, що дасть змогу підвищить рівень та результативність у засвоєнні знань, умінь та навичок у дітей. Кожна вправа була побудована за наступною структурою: назва, мета, обладнання, словесна та наочна інструкція виконання, диференційовані рівні допомоги;

г) контрольні вправи, які використовуються переважно для перевірки та контролю рівня теоретичного та практичного засвоєння знань дітьми (наприклад: «Знайди помилку художника», «Виправ мою помилку», «Що пропустив художник» та інші).

Таким чином, ефективність корекційно-розвивальної роботи залежить від правильного визначення мети уроку, що включає навчальні, виховні та корекційно-розвивальні (спрямовані на розвиток властивостей уваги молодших школярів із порушеннями розумового розвитку) завдання; добір методичних прийомів, які відповідають особливостям та можливостям цієї категорії дітей та

сприяють формуванню у них різних властивостей уваги.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищезазначеного, формування уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку відбувається на основі планомірного та цілеспрямованого педагогічного впливу на пізнавальну сферу дитини, метою якого є розвиток довільних психічних функцій, що включає розвиток її основних властивостей, які позначаються на ефективності навчання учнів – засвоєнні ними знань та способів дій (умінь і навичок).

Подальшого вивчення потребує питання щодо особливостей формування у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку основних властивостей уваги у виховному процесі. Науковими перспективами дослідження проблеми є розробка методичних рекомендацій для вчителів та батьків з проблеми формування уваги у дітей із порушеннями розумового розвитку учнів

Список використаних джерел

1. Бабич Н. М. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту: дис. ... канд.пед. наук : 13.00.03. Київ, 2016. 230 с.

2. Висоцька А. М. Організація корекційно-виховних занять із розумово відсталими школярам // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2012. № 1. С. 14 - 17.

3. Пахомова Н. Г. Методологічні основи та структурні компоненти педагогічних технологій корекційної роботи / Н. Г. Пахомова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 81–85

4. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський. 312 с.

5. Методика навчання учнів 1-4 класів спеціальної школи : навч. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, О. М. Ляшенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Гаврилова. Кам'янець- Подільський : Друк-Сервіс, 2011. 312 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Babych N. M. Formuvannja komunikatyvnyh navychok u

starshyh doshkil'nykiv z porushennjamy zoru ta intelektu: dys. ...
kand.ped. nauk : 13.00.03. Kyi'v, 2016. 230 s.

2. Vysoc'ka A. M. Organizacija korekcijno-vyhovnyh zanjat' iz rozumovo vidstalymy shkoljaram // Defektologija. Osoblyva dytna: navchannja ta vyhovannja. 2012. № 1. S. 14 - 17.

3. Pahomova N. G. Metodologichni osnovy ta strukturni komponenty pedagogichnyh tehnologij korekcijs' roboty / N. G. Pahomova // Zbirnyk naukovykh prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka / za red. O. V. Gavrylova, V. I. Spivaka. – Vyp. XV. Serija: social'no-pedagogichna. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2010. S. 81–85

4. Myronova S. P. Korekcijs'na psihopedagogika. Oligofrenopedagogika : pidruchnyk / Kam'janec'-Podil. nac. un-t im. I. Ogijenka Kam'janec'-Podil's'kyj. 312 s.

5. Metodyka navchannja uchniv 1-4 klasiv special'noi' shkoly : navch. posib. / S. P. Myronova, O. V. Gavrylov, O. M. Ljashenko ta in. ; za zag. red. O. V. Gavrylova. Kam'janec'- Podil's'kyj : Druk-Servis, 2011. 312 s.

Buhera Yu.Yu. Pedagogical technology of attention forming in the process of education of primary school pupils with intellectual disabilities. The article deals with provisions for the theoretical and methodological foundations of pedagogical technology of formation of attention properties that are represented in the developed model of formation of attention properties in the process of education. Theoretical part of the model included basic approaches and principles of implementation of this technology; content part included goals, objectives of educational technology, the content of educational material and content of exercises; operational part included justification of the features of the educational process organization to facilitate formation of attention properties, in particular, compliance with the structure of the lesson, the conditions of attention formation at lessons, the requirements for the use of exercises etc.; the component of effectiveness included analysis of the formation of the properties according to the selected criteria and levels. This technology was based on the positions of person-centered, activity, competence and technological approaches, setting clear goals and objectives, development of the methodologies provision.

The author proved pedagogical technology, which included the use of complex of all kinds lessons of the defined structure, aimed at learning of program material and aimed to develop their basic attention properties.

It is set that the core of the forming work is a use on different types lessons of the system of didactic exercises, aimed on activation of attention, on the development and adjustment of its properties and to ensure the productivity of activities. In the basis of the exercise formulation there is embedded the content of psycho-diagnostic methods of study of attention properties of children, who are adapted to correctional and developmental goals, of psycho-physiological characteristics and capabilities of primary school pupils with intellectual disabilities and possibilities of their use at lessons considering its form, structure, theme and semantic content.

Summarizing the research results, the author notes that attention formation through exercises implies formation of its arbitrary form and development of its properties in group and in individual form, using the defined forms of carefully measured individual assistance.

Key words: primary school pupils with intellectual disabilities, attention, attention properties, criteria for attention development, pedagogical technology, levels of attention development, educational activity.

Отримано 10.04.2017

УДК 376 (075.8)

О. М. Вержиховська
defectologia@gmail.com

РОЛЬ І ГОЛОВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ МЕТОДИКИ ПЕРЕКОНАННЯ У РОБОТІ ВИХОВАТЕЛЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Вержиховська О. М. Роль і головне призначення методики переконання у роботі вихователя спеціальної школи. У статті розкриті положення щодо особливостей організації та проведення методики переконання у роботі вихователя спеціальної школи. Основним виступає питання розвитку свідомості та переконання учнів, адже основне призначення методики переконання полягає : у розвитку свідомості вихованців; в організації процесу формування у них системи поглядів і переконань, світосприйняття; у виробленні

самостійного мислення; формуванні у вихованців уміння висловлювати самостійно свої погляди. На думку автора, особливо гостро це питання постає при роботі з розумово відсталими учнями, адже первинним недоліком у них виступає порушення інтелекту, пізнавальної діяльності та пізнавальної активності, що ускладнює роботу вихователя з даною нозологією дітей. Особлива увага у статті звертається на те, що розумово відсталіх учнів найчастіше можна навчити самостійно використовувати знання і перетворювати їх у переконання; вони не можуть самостійно перевіряти знання на практиці і не здатні навчитись передавати свої знання товаришам, саме з цього витікає роль методики переконання – навчити розумово відсталіх учнів самостійно використовувати свої знання у будь-яких ситуаціях і перетворювати наявні знання у переконання. Вихователь, за допомогою методики переконання, впливає на свідомість розумово відсталого учня, а через неї формує поведінку, характер, волю, почуття дитини.

Доцільним у статті є те, що автор розкриває особливості використання інформаційного методу, зокрема етичної бесіди, при роботі з розумово відсталими учнями, адже відомо, що головним засобом впливу на розумово відсталіх дітей є слово, воно виступає подразником, який сигналізує дитині про надходження інформації і виконує роль регулятора вчинків і дій. Динаміка розвитку мовлення у дітей з типовим розвитком та розумовою відсталістю дає змогу побачити, що відповідно до перших, у других спостерігається низький рівень розвитку спонукаючої та регулюючої функцій внутрішнього мовлення. Розумово відсталі діти лише за рахунок зовнішнього мовлення будують власну поведінку за наслідуванням. Найбільш вагомим у статті є розкриття проблеми щодо особливостей, структури та етапів проведення етичної бесіди у спеціальній школі. Цей метод є найбільш ефективним при роботі з розумово відсталими дітьми, саме тому він застосовується у спеціальній школі, розпочинаючи з молодших класів.

Ключові слова: розумово відсталі учні, методика переконання та формування свідомості, етична бесіда, вихователь спеціальної школи.

Вержиховская Е. Н. Роль и главное назначение методики убеждения в работе воспитателя специальной школы. В статье раскрыты положения об особенностях организации и проведения

методики убеждения в работе воспитателя специальной школы. Основным является вопрос развития сознания и убеждения учеников, ведь основное назначение методики убеждения заключается: в развитии сознания воспитанников; в организации процесса формирования у них системы взглядов и убеждений, мировосприятия; в выработке самостоятельного мышления; формировании у воспитанников умений выражать самостоятельно свои взгляды. По мнению автора, особенно остро этот вопрос встает при работе с умственно отсталыми учениками, ведь первичным недостатком у них выступает нарушение интеллекта, познавательной деятельности и познавательной активности, что затрудняет работу воспитателя с данной нозологией детей. Особое внимание в статье обращается на то, что умственно отсталых учащихся чаще можно научить самостоятельно использовать знания и превращать их в убеждения; они не могут самостоятельно проверять знания на практике и не способны научиться передавать свои знания товарищам, именно из этого следует роль методики убеждения – научить умственно отсталых учащихся самостоятельно использовать свои знания в любых ситуациях и превращать имеющиеся знания в убеждения. Воспитатель, с помощью методики убеждения, влияет на сознание умственно отсталого ученика, а через нее формирует поведение, характер, волю, чувства ребенка. Целесообразным в статье является то, что автор раскрывает особенности использования информационного метода, в частности этической беседы, при работе с умственно отсталыми учениками, ведь известно, что главным средством воздействия на умственно отсталых детей является слово, оно выступает раздражителем, который сигнализирует ребенку о поступлении информации и выполняет роль регулятора поступков и действий. Динамика развития речи у детей с типичным развитием и умственной отсталостью позволяет увидеть, что в соответствии с первыми, во вторых наблюдается низкий уровень развития побуждающей и регулирующей функций внутренней речи. Умственно отсталые дети только за счет внешнего вещания строят собственное поведение по подражанию. Наиболее весомым в статье является раскрытие проблемы относительно особенностей, структуры и этапов проведения этической беседы в специальной школе. Этот метод является наиболее эффективным при работе с умственно отсталыми детьми, поэтому он применяется в специальной школе, начиная с младших классов.

Ключевые слова: умственно отстающие ученики, методика убеждения и формирования сознания, этическая беседа, воспитатель специальной школы.

Постановка проблеми. На сучасному етапі актуальним виступає питання щодо розвитку свідомості та переконання у учнів, адже основне призначення методики переконання полягає у розвитку свідомості вихованців; в організації процесу формування у них системи поглядів і переконань, світосприйняття; у виробленні самостійного мислення. Кінцева мета методики переконання спрямована на формування у вихованців уміння висловлювати самостійно свої погляди. Особливо гостро це питання постає при роботі з розумово відсталими учнями, адже первинним недоліком у них виступає порушення інтелекту, пізнавальної діяльності та пізнавальної активності, що ускладнює роботу вихователя з даною нозологією дітей.

Аналіз останніх досліджень. Переконання має три значення: як одна із частин виховного впливу; як один із аспектів свідомості; як спосіб впливу, метод.

Переконання, у перекладі з грецької мови означає гіпотеза, доказ (основа, аргумент). Переконання будують з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, воно має бути послідовним, логічним, доказовим, а також має містити узагальнюючі положення (принципи і правила) і конкретні факти і приклади. Переконуючи інших, треба вірити у те, про що повідомляється.

На думку І.Г. Єременка, Л.М. Злобіна, А.С. Белкіна, О.С. Богданова, В.І. Петрова, переконання має два ступені: пояснення і навіювання. Ефективним методом переконання виступає сугестія (навчання, навіювання). Сугестивний метод – це психологічний вплив однієї особи на іншу чи групу осіб, розрахованих на безперечне сприйняття або прийняття слів, висловлених думок і волі (навіяння будь-якої думки).

Переконання виникає на основі таких впливів, як

1. Психологічний вплив, який включає мовні і немовні засоби, зокрема слово, жест, міміку.

2. Педагогічний вплив, що реалізується за допомогою команди, показу, установи, самонавіювання тощо.

Єдність думки і дії, свідомості і поведінки вихованців – такий правильний підхід до постановки виховної роботи. Щоб переконати, потрібно спонукати до дії. Це – вихідний принцип методики

переконання. Тільки активізуючи позицію учнів можна спонукати їх до самостійного використання знань, до перетворення їх у переконання, до перевірки цих знань на практиці, нарешті, навчити їх передавати своїм знання іншим учням.

Розумово відсталих учнів найчастіше можна навчити самостійно використовувати знання і перетворювати їх у переконання. Вони не можуть самостійно перевіряти знання на практиці і не здатні навчитись передавати свої знання товаришам. З цього витікає роль методики переконання – навчити розумово відсталих учнів самостійно використовувати свої знання у будь-яких ситуаціях і перетворювати наявні знання у переконання.

Вихователь, за допомогою методики переконання, впливає на свідомість розумово відсталого учня, а через неї формує поведінку, характер, волю, почуття дитини.

У спеціальній школі є свої особливості в застосуванні методів переконання. Відомо, що головним засобом впливу на розумово відсталих дітей є слово. Воно виступає подразником, який сигналізує дитині про надходження інформації і виконує роль регулятора вчинків і дій.

Динаміка розвитку мовлення у нормальних дітей та розумово відсталих учнів дає змогу побачити, що відповідно до перших, у других спостерігається низький рівень розвитку спонукаючої та регулюючої функцій внутрішнього мовлення. Розумово відсталі діти лише за рахунок зовнішнього мовлення будують власну поведінку за наслідуванням.

Зауважимо на тому, що учні 1-4 класів спеціальної школи ще не достатньо розвинені до рівня розуміння етичних узагальнень та усвідомлення своїх обов'язків, вони не можуть правильно мислити про різні категорії, зокрема про сутність багатьох понять, а саме: про те, що таке «моральний обов'язок», «добро» і «зло», «справедливість». Але обов'язок педагога полягає у тому, щоб розвивати особистісні якості, пояснити дітям сутність цих категорій, сформувавши у них відповідне ставлення до них, а також розвивати на базі усвідомлення відповідних категорій, особистісно-вольові та особистісно - моральні якості.

Збагачення етичних знань розумово відсталих дітей проходить у вигляді окремих мотивованих пояснень, коротких цікавих оповідань, вказівок стосовно наслідків неправильного вчинку. Головне, щоб учні завжди розуміли вихователя, а вихователь доступно і логічно пояснював той чи інший матеріал. У спеціальній

школі це особливо важливо. Наприклад: учень не може зрозуміти, чому завжди потрібно вставати, коли в клас заходить доросла людина. Якщо ця інформація усвідомиться, то відразу ж вступить в свої обов'язки переконання про те, що головне – це привітати старшу людину, а для цього потрібно встати.

Педагоги (як вчитель, так і вихователь) повинні мати однакові вимоги до виховання дітей, які б не суперечили один одному. Це необхідно для того, щоб сформувати правильні та сталі переконання в учнів.

І.Г. Єременко зазначає, що розумово відсталим дітям характерна некритичність сприйняття того, що навіюється, тому у них виникає повне наслідування діяльності та поведінки інших, що особливо негативно тоді, якщо приклад виявляється не позитивним. Отже, в розумово відсталих учнів потрібно розвивати критичність мислення, а це можливо лише при систематичному збалансованому впливі педагогів під час різних видів діяльності.

З перших днів перебування у школі, розумово відсталіх дітей слід навчати діяти не із корисливої мети («так я хочу»), а з переконанням у тому, що потрібно поступати саме таким чином, тому що це добре, правильно і відповідає вимогам суспільства.

Переконання можна застосовувати шляхом наступних словесних впливів: зауваження; поради; прохання; етичної бесіди.

На нашу думку, основним засобом переконання учнів буде виступати виховуюче, розвивальне та корекційно-спрямоване навчання.

Виховна сила переконання у навчанні відбувається, перш за все, за допомогою змісту позитивного навчального матеріалу і характерів методів навчання. Наприклад: у процесі вивчення творів художньої літератури, переконання поступово поширюється, розкриває моральну сутність людини, викликає в учнів бажання наслідувати кращі приклади, вчить їх розуміти і любити прекрасне у житті.

За допомогою методу переконання, у дітей можна сформувати моральне світосприйняття та суспільні ідеали.

А.С. Белкін говорить, що на розумово відсталіх дітей негативно впливають окрики, сердитий, роздратований і підвищений тон, насмішки, а благодійно впливають строгий, діловий спокійний тон мовлення, зниження мовлення інколи до шепоту. Погано діють на дітей нав'язливі рухи педагога, зокрема, постукування по столу або вовтуження по підлозі ногами, різкі жести.

Серед практичних завдань, які висувають перед педагогом, здійснюючи методику переконання, В. Коротов виділяє:

1. Відбір інформації, засвоєння якої організує педагог.

На конкретному етапі роботи, з конкретним складом учнів вихователь самостійно повинен знайти той набір ідей, знань, фактів, засвоєння яких кожним з учнів в даний момент необхідно. Для цього важливо мати чіткі уявлення про рівень знань і переконань учнів, який вже досягнутий у роботі з дітьми до цього часу, а також слід враховувати обсяг вікових та індивідуальних особливостей дітей, що допомагає здійснити реальну доступність для кожної дитини інформації, яка пропонується педагогом.

2. Побудова системи методів переконання. Переконання, на думку В.О. Сухомлинського, за своєю природою не може бути бездіяльним духовним скарбом. Воно живе, відшліфовується тільки в активній діяльності. Людина у чомусь переконується лише тоді, коли вона закріплює у собі принципи, за які готова боротись, якими не поступиться ні за яких обставин. Отже, важливим є правильний підбір методів переконання та дотримання специфіки їх використання у спеціальній школі.

І.Г. Єременко виділяє наступні методи **морального переконання**: інформація, пошук, дискусія, взаємоосвіти.

Дослідники В.І. Петрова, О.С. Богданова та інші до методів морального переконання додають також наступні: приклад, переконання, навіювання.

Методика формування свідомості та переконання включає наступні методи: інформаційний, який забезпечує організовану педагогом передачу учням знань шляхом переконання їх або підбору відповідних книг, творів мистецтва та ознайомлення дітей з ними; пошуковий, який допомагає включенню дітей у самостійне отримання знань з різних джерел і обробки цієї інформації; дискусійний, який спонукає учнів до обмірковування та обміну думками за тими чи іншими актуальними питаннями, до колективного вироблення правильної точки зору, за участі та допомоги вчителів; взаємної освіти, який дозволяє залучати учнів до активної пропаганди отриманих ними знань серед своїх однолітків і в більш широкому соціальному оточенні.

Ці методи виконують загальну функцію перетворення знань, отриманих понять та уявлень в особисті погляди і переконання учнів.

Автори О.С. Богданова, В.І. Петрова до методів формування свідомості та переконання особистості відносять: бесіду, лекцію,

дискусію, переконання, навіювання, приклад.

На нашу думку, І.Г. Єременко дає більш доцільну класифікацію, яка поєднує у собі всі методи формування свідомості та переконання.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та з'ясуванні питання щодо особливостей використання методики переконання та формування свідомості у розумово відсталих учнів.

Виклад основного матеріалу. Серед методів формування свідомості та переконання основне місце при роботі з розумово відсталими дітьми відводиться інформаційному методу, що забезпечує передачу учням знань, ідей, фактів шляхом повідомлення тих чи інших відомостей педагогом, чи шляхом реалізації під керівництвом вчителя, самостійної роботи учнів з джерелами інформації.

Завдання інформаційного методу: забезпечення сприйняття дітьми певного числа знань на доступному для них рівні і засвоєння їх у бажаному обсязі; стимулювання інтересу вихованців до отримання необхідних знань і розвиток в них потреби постійно їх поповнювати.

Цей метод застосовується у спеціальній школі, розпочинаючи з молодших класів. Педагог може сам враховувати вікові, індивідуальні та психофізіологічні особливості дітей, встановлювати зміст, обсяг і форму подачі їм необхідної мовленнєвої інформації.

Інформаційний метод використовується на перших етапах формування в розумово відсталих учнів знань (понять, уявлень), поглядів, переконань, коли в них ще немає достатньо розвинутого словникового запасу у відповідній галузі знань.

Функції інформаційного методу: подача учням відповідної інформації; пояснення теоретичних положень, фактів, шляхом характеристики їх причин і взаємозв'язку; моральна оцінка дій та вчинків людей, з метою надання допомоги дітям у виборі правильної лінії поведінки; включення дітей у процес цілеспрямованої суспільно корисної діяльності з метою зацікавлення учнів позитивними вчинками.

Вищеподані функції інформаційного методу, при конкретному його застосуванні, проявляються у комплексі та складають одну головну функцію – формування у школярів морального переконання.

Для передачі учням знань у процесі практичної діяльності педагог може використовувати широкий набір засобів, які є характеристикою даного методу. До засобів інформаційного методу

відносять: живе слово педагога, власний приклад вихователя, роботу з книжками, газетами і журналами, перегляд кінофільмів і телепередач, театральних спектаклів та інше.

Кожний засіб методу має свої різноманітні форми, наприклад: живе слово педагога – це усне повідомлення знань вчителя у формах: розповіді – це коротке живе повідомлення про будь-які явища, факти, події; лекції – це значне за обсягом і тривалістю повідомлення про будь-які явища, факти, події(використовують в старших класах); бесіди – визначають більш активну роль самих дітей в добуванні засвоєних знань, це зворотній зв'язок між педагогом та дітьми (запитання-відповідь).

Головні вимоги розвитку в учнів активного інтересу до інформації є:актуальність повідомлених знань; оперативність їх передачі школярам; емоційна подача матеріалу; дотримання почуття міри.

Не менш важливу роль в активізації пізнавальної діяльності дітей і активізації їх інтересу до інформації відіграють, поряд з вимогами, спеціальні прийоми, які ґрунтуються на знанні та обліку закономірностей психічних явищ, зокрема механізмів розвитку психічних процесів(уваги, пам'яті та ін.)

С.Г. Карпенчук, характеризуючи інформаційний метод, вказує на те, що лекція – це розгорнутий та організований в доступну форму систематичний виклад суті тієї чи іншої проблеми, що передбачає передачу знань, формування поглядів і переконань. Серед інформаційного методу провідне місце при роботі з розумово відсталими учнями відводиться бесіди.

Бесіда – метод, за допомогою якого здійснюється процес спілкування, це джерело взаємин між об'єктами і суб'єктами виконання в процесі колективної чи індивідуальної діяльності.

С.Г. Карпенчук виділяє наступні етапи бесіди:

1. Підготовчий чи мотиваційний етап. На даному етапі передбачається: обґрунтування теми; актуалізація уваги з метою підготовки дітей до обговорення життєво важливих подій, фактів, моральних вчинків, ситуацій.

2. Основний етап. Педагог пропонує учням першоджерело (матеріал для обговорення: розповідь, уривок з художнього твору та кінофільму, стаття, подія, ситуація – позитивна чи негативна основа).

3. Діалог з дітьми. Невід'ємна частина основного - запитання, відповіді, тематичні вікторини, заочна подорож, проблемні питання. У процесі діалогу можна використовувати елементи прикладу,

дискусії.

4. Підведення підсумків передбачає узагальнення висловленого, формування раціонального, обговорення проблеми, конкретна програма дій для закріплення прийнятої норми.

У методиці формування свідомості та переконання у розумово відсталих дітей при використанні бесіди провідне місце відводиться етичній бесіді.

Етична бесіда – це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків і вироблення моральних оцінок і суджень. Її мета полягає у тому, щоб дати дитині можливість обміркувати свій повсякденний досвід, досвід колективу і співвіднести його з загальноприйнятими моральними оцінками; розширити рамки соціальних, моральних уявлень, розкрити їх зв'язок з конкретними вчинками, діями особистості.

Етична бесіда з розумово відсталими дітьми має на меті – корекцію неправильних моральних уявлень у даної категорії дітей.

Педагогу необхідно заздалегідь уявити собі головну мету і практичний висновок до якого він повинен підвести учнів в ході обговорення теми бесіди. Тому, будь-яка етична бесіда повинна бути чітко спрямована. Потрібно також обміркувати серію послідовно поставлених запитань, змоделювати можливі типові відповіді учнів, визначити матеріал, яким прийдеться оперувати.

Етична бесіда має виховуючий зміст тільки у тому випадку, коли вона викликає відповідний відгук в душі учнів, стимулює їх активність і закінчується висновками, які сформовані самостійно учнями. Висновки можуть бути сформульовані у вигляді етичного правила.

У спеціальній школі завдання вчителя полягає не лише у тому, щоб добитися від учнів узагальнюючих формулювань, морального правила, оскільки допомагає їм визначити своє ставлення до моральної ситуації, яка розглядається з розв'язаної з нею проблеми. Це є складним етапом роботи, тому що розумово відсталі діти майже не вміють встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між фактами і явищами.

Етапи проведення етичної бесіди:

1. Вибір теми етичної бесіди в спеціальній школі. Цей етап потребує з'ясування конкретних фактів з життя дитячого колективу, вчинків окремих учнів.

Розумово відсталі діти не можуть без допомоги вчителя

порівнювати поведінку героїв літературних творів, робити відповідні моральні заключення, висновки. Їм достатньо важко оцінювати свої вчинки, вони краще оцінюють вчинки інших дітей, тому вихователі спеціальної школи повинні використовувати приклади із життя даного колективу, враховувати досвід дітей, запас слів, термінів, понять.

2. Підготовка матеріалу до проведення бесіди. Крім фактів життя, спостережень дітей, у бесідах використовують: оповідання, нариси та інші літературні твори. Вихователь заздалегідь пропонує учням книжки для читання, щоб потім легко було обговорювати ту чи іншу тематику.

3. Проведення етичної бесіди.

У 1 класі значне місце займає розповідь вихователя, його аналіз та оцінка різних подій. У 3 класі зростає обсяг висловлювань самих дітей, їх самостійних оцінок моральної сторони обговорення подій.

У кінці бесіди виводиться моральне правило. Для молодших школярів воно повинно бути більш конкретним і скороченим, деталізованим, а для старших школярів – розгорнутим, чітким, об'ємним та деталізованим.

При проведенні етичної бесіди можна використовувати репродуктивні картини, діапозитиви, діафільми, комп'ютерні програми. Саме це сприяє розвитку мовлення, слухового і зорового сприйняття у розумово відсталих дітей.

При підготовці до етичної бесіди слід використовувати наступні джерела морального переконання: навчальні програми, підручники; твори різних видів класичного і сучасного мистецтва; засоби масової інформації; особистий приклад батьків, педагогів, старших товаришів.

Висновки та перспективні напрямки дослідження. Вивчення вище вказаних методологічних та теоретико-практичних досліджень показало, що інформаційний метод використовується на перших етапах формування в розумово відсталих учнів знань (понять, уявлень), поглядів, переконань, коли в них ще немає достатньо розвинутого словникового запасу у відповідній галузі знань. Цей метод є найбільш ефективним при роботі з розумово відсталими дітьми, саме тому він застосовується у спеціальній школі, розпочинаючи з молодших класів. Педагог може сам враховувати вікові, індивідуальні та психофізіологічні особливості дітей, встановлювати зміст, обсяг і форму подачі їм необхідної мовленнєвої інформації.

Список використаних джерел

1. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
2. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособ. / В. А. Липа. – Донецк : Лебидь, 2002. – 327 с.
3. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы. Из опыта работы: кн. для воспитателя / Т.И. Пороцкая. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Karpenchuk S. H. Teoriia i metodyka vykhovannia: navch. posib. / S.H. Karpenchuk. – K.: Vyshcha shkola, 1997. – 304 s.
2. Lyra V. A. Osnovy korrektsyonnoi pedahohyky: ucheb. posob. / V. A. Lyra. – Donetsk : Lebyd, 2002. – 327 s.
3. Porotskaia T.Y. Rabota vospytatel'ia vspomohatel'noi shkoly. Iz opyta raboty: kn. dlia vospytatel'ia / T.Y. Porotskaia. – M.: Prosveshchenye, 1984. – 176 s.

Verzhyhovska O. M. The role and the main purpose of persuasion methodology in the work of a special school teacher. Provisions regarding features of organization and conducting of persuasion methodology in the work of a special school teacher are revealed in the article. Issues of the development of consciousness and beliefs of pupils serve the main role, since main purposes of persuasion methodology are as follows: development of consciousness of pupils; organization of the process of forming their belief and conviction system, worldview; development of independent thinking; formation of the pupils' ability to express their views independently. In opinion of the author this issue arises particularly acute when dealing with mentally retarded pupils, since their primary disadvantages are disorders of intellect, cognitive performance and cognitive activity, making teacher's work with such children's nosology to be quiet difficult. Special attention in the article is paid to the fact that mentally retarded pupils usually can be taught to use the knowledge and convert it into beliefs on their own; they cannot independently verify the knowledge in practice and cannot learn to transfer their knowledge to their comrades, from this follows the role of persuasion methodology - to teach mentally retarded pupils to use their own knowledge in any situation and turn existing knowledge into beliefs. Teacher, using persuasion methodology, affects the consciousness of

mentally retarded pupil and through it forms the behavior, character, will and feelings of the child.

It is expedient that in the article the author reveals features of the use of informational method, including ethical conversation, working with mentally retarded pupils, because it is known that the main way to influence mentally retarded children is a word, it appears as an irritant that signals the child on the flow of information and serves as a regulator of behavior and actions. The dynamics of speech development of children with typical development and mental retardation makes it possible to see that compared to the first group, there is a low level of inducing and regulating functions of inner speech in the second group. Mentally retarded children only through external speech are building their own behavior by imitation.

The most significant point in the article is a disclosure of the problem, which is related to features, structures and stages of ethical conversation conduction in a special school. Specificity of the work with this children's nosology is associated with the fact that they are characterized by the lack of critical perception of what is inspired, that is why they have a complete imitation of activity and behavior of others, what is especially negative in a case when the example is not positive. Therefore, there is a need to develop critical thinking of mentally retarded pupils and this is possible only with a systematic and balanced influence of teachers during different activities and using different methods of influence, primary and most effective among which is informational method, including ethical conversation. In author's opinion ethical conversation is used in the early stages of knowledge (concepts, ideas), attitudes, beliefs formation of mentally retarded pupils, when they do not have enough developed vocabulary in the respective field of knowledge. This method is most effective when working with mentally retarded children, that is why it is used in a special school, starting from primary school. A teacher can consider himself age, individual, psychological and physiological features of children, set a content, scope and form of submitting them some required verbal information.

Key words: mentally retarded pupils, beliefs and methods of forming consciousness, ethical conversation, the teacher of special school.

Отримано 10.04.2017

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Голова Н. І. Теоретичні засади вивчення принципів соціально – педагогічного захисту дітей та молоді в практичній діяльності соціальних працівників. В статті проаналізовані основні закони, постанови України, зокрема Конвенція ООН, щодо захисту прав дітей та молоді. Визначені основні завдання, принципи здійснення соціально – педагогічного захисту та їх реалізація в практичній діяльності працівників соціальної сфери. До основних принципів здійснення соціально-педагогічної діяльності належать: клієнтоцентризм, «не нанесення шкоди», обґрунтованість, ефективність, системність й всебічний підхід, зв'язок теорії з практикою суспільного життя, інтеграція.

Охарактеризовані основні функції фахівців, щодо реалізації соціально – правової підтримки, а також знання, вміння та навички, що забезпечують кваліфіковане надання соціальних послуг. Запропоновані основні форми і методи забезпечення та захисту прав дітей та молоді. Основний зміст, яких включає: технології соціально - правового діагнозу; соціальний патронаж й обслуговування; форми і методи роботи з питань захисту прав клієнтів; профілактику негативних проявів серед дітей та молоді; підвищення рівня правосвідомості та правове виховання неповнолітніх; просвітницько-інформаційну роботу серед батьків та населення.

Запропоновані методи роботи працівників соціальної сфери, поділяються на: соціологічні та педагогічні. До перших відносять: метод експертних оцінок, метод аналізу документів, біографічний метод, спостереження. Педагогічні поділяються на такі види: методи формування суспільної свідомості (бесіда, диспут, лекція); формування досвіду суспільної поведінки при захисті прав і законних інтересів неповнолітніх (вправа, привчання, попередження, доручення); метод стимулювання і оцінки поведінки (заохочення,

покарання); перевірка та оцінка ефективності проведеної роботи (параметричний метод опитування серед дітей та молоді).

Ключові слова: захист, право, соціальне забезпечення, молодь, діти, охорона дитинства, методи, закон, принципи, технології, конвенція.

Голова Н. И. Теоретические основы изучения принципов социально - педагогической защиты детей и молодежи в практической деятельности социальных работников. В статье проанализированные основные законы, постановления Украины, в частности Конвенция ООН, относительно защиты прав детей и молодежи. Определены основные задания, принципы осуществления социально - педагогической защиты и их реализация в практической деятельности работников социальной сферы. К основным принципам осуществления социально-педагогической деятельности принадлежат: клиентоцентризм, "не нанесение вреда", обоснованность, эффективность, системность и всесторонний подход, связь теории с практикой общественной жизни, интеграция.

Охарактеризованные основные функции специалистов, относительно реализации социально - правовой поддержки, а также знание, умение и навыки, которые обеспечивают квалифицированное предоставление социальных услуг. Предложенные основные формы и методы обеспечения и защиты прав детей и молодежи. Основное содержание, каких включает: технологии социально - правового диагноза; социальный патронаж и обслуживание; формы и методы работы по вопросам защиты прав клиентов; профилактику негативных проявлений среди детей и молодежи; повышение уровня правосознания и правовое воспитание несовершеннолетних; просветительно-информационную работу среди родителей и населения.

Предложенные методы работы работников социальной сферы, разделяются на: социологические и педагогические. К первым относят: метод экспертных оценок, метод анализа документов, биографический метод, наблюдение. Педагогические разделяются на такие виды: методы формирования общественного сознания (беседа, диспут, лекция); формирование опыта общественного поведения при защите прав и законных интересов несовершеннолетних (упражнение, приучение, предупреждение, поручение); метод стимулирования и оценки поведения (поощрение, наказание);

проверка и оценка эффективности проведенной работы (параметрический метод опроса среди детей и молодежи).

Ключевые слова: защита, право, социальное обеспечение, молодежь, дети, охрана детства, методы, закон, принципы, технологии, конвенция.

Постановка проблеми. Сучасна суспільна трансформація України актуалізує соціально - педагогічні дослідження. Теоретичні засади основ соціально правового захисту дітей, молоді та їх сімей виокремлюють проблеми особистості у ХХІ столітті. На сьогоднішній день утворилася суперечлива ситуація у ракурсі опанування правовими знаннями усіх верст населення: безперечні здобутки розвитку українського суспільства, що законодавчо оформлені, не реалізуються внаслідок слабкої освітньої підготовки дітей та молоді у соціально – правовій сфері.

Боротьба за утвердження прав людини завжди була каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті будь-якої цивілізованої країни, вела до осмислення ролі людини у соціальному середовищі. Україна як демократична, суверенна і правова держава має своїм завданням не тільки розвивати демократичні цінності, пов'язані із визнанням пріоритету її людських прав, але й удосконалити практичні інструменти регулювання суспільних відносин із забезпечення захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії вивчаються різні питання захисту прав дітей і молоді (Н. Агаркова, О. Караман, І.Ковчина, Л.Оліференко, Т. Піддубна, В.Варивдін, І. Клеманович, Л.Кальченко та ін.). Водночас узгодження і конкретизації потребують основні терміни зазначеної проблеми, а саме попереднє вивчення та дослідження методів, форм, принципів соціально – педагогічного захисту дітей та молоді в практичній діяльності працівників соціальної сфери. Такі вчені, як О.Святоцький, Є.Черв'якова, В.Заєць, О.Марцеляк, О.Наливайко та ін., в своїх працях розкривають сутність теорій соціально – педагогічного захисту та їх впливу на клієнтів соціально роботи. Науковець О.В.Марцеляк у свою чергу уточнює, що поняття "захист прав і свобод" охоплює здійснення певних корегуючих дій, спрямованих на: а) удосконалення національного законодавства країни і приведення його до міжнародних стандартів у галузі прав та

соціального захисту людини; б) реалізацію громадянами своїх прав і свобод; в) охорону прав і свобод людини і громадянина; г) захист прав і свобод і т.д.[1, с.10].

Відповідно до зазначених проблем дослідження та актуальності, можна визначити **мету статті**, яка полягає у виокремленні та вивченні принципів соціально – педагогічного захисту дітей та молоді в практичній діяльності соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашій державі роботу соціальних працівників, з соціально – педагогічного захисту сім'ї дітей та молоді, регулюють такі основні нормативно – правові акти: Конституція України; Сімейний кодекс України; Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» і т.д.

Відповідно до вище зазначених актів, мета діяльності соціального працівника щодо захисту дітей і молоді полягає у забезпеченні їх реалізації конституційних прав і законних інтересів, фізичному, інтелектуальному, психічному, духовному і моральному розвитку, самореалізації та реабілітації. Щодо покращення соціально-правового захисту, підвищення рівня знань про власні права, перед працівниками соціальної сфери постають завдання:

- освоєння та реалізація положень конституційного, цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального, процесуального, що стосується прав охорони дітей та молоді;

- сприяння процесу соціалізації дітей та молоді через налагодження співпраці педагогів, громадськості, батьків та активного залучення до цього процесу працівників соціальних служб, правоохоронних органів та інших установ і організацій;

- здійснення безпосереднього виховного впливу, спрямованого на допомогу дітям та молоді в самореалізації, самоствердженні;

- реалізація психологічного підходу, організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на подолання недоліків у формуванні особистості дітей та молоді [4, с. 22-25].

У діяльності соціального працівника безпосереднє виконання поставлених завдань щодо реалізації прав дітей та молоді вимагає:

1. Знати та впроваджувати державну політику, спрямовану на захист дітей в усіх сферах їх життєдіяльності.

2. Законодавча база щодо захисту прав дітей та молоді передбачає в діяльності соціального працівника використовувати всі реальні можливості.

3. Сприяння реалізації прав дітей та молоді, передбачених Конвенцією ООН про права дитини, Конституцією та іншими законами, нормативно-правовими актами України, постановою «Про затвердження Загального положення про центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді», обумовлює необхідність знати механізм захисту прав клієнтів.

4. Забезпечувати дотримання гарантованих державою правових норм, щодо дітей та молоді, тому слід забезпечити широкий спектр соціальних, педагогічних, психологічних, організаційних послуг.

5. Підвищувати власну компетентність та рівень правових знань. Потрібна систематична робота з покращення професійної культури, фахівців соціальної сфери, складовою частиною якої виступає правова обізнаність, висока правосвідомість та кваліфікованість [5, с. 9].

Для реалізації функції захисту прав дітей соціальному працівнику необхідно знати: основні права неповнолітніх, законодавчо гарантовані державою; особливості діяльності працівників установ, організацій та закладів, в уповноваження яких входить охорона дитинства та захист молоді.

Необхідними вміннями соціального працівника для реалізації прав дітей та молоді є: використання правових норм в інтересах клієнтах; володіння механізмами та технологіями надання допомоги неповнолітньому при порушенні його прав; здійснення просвітницько-інформаційної та право-виховної роботи серед неповнолітніх, батьків, педагогів, громадськості; сприяння соціалізації дитини шляхом налагодження співпраці з суспільними і державними інститутами; здійснення профілактичної й координаційної роботи з питань, що стосуються попередження порушення й відновлення прав дітей та молоді [1, с. 27].

Принципами здійснення соціально-педагогічної діяльності з захисту дітей та молоді є: принцип клієнтоцентризму – розгляд соціальної ситуації, в якій перебуває клієнт, з точки зору його інтересів і прав; принцип “ не нанесення шкоди ” – заходи з охорони прав та інтересів особи ні в якому випадку не повинні призводити до негативних наслідків для неї; принцип обґрунтованості – рішення

повинні бути валідними, відповідати положенням законодавчих та нормативно-правових актів; принцип ефективності – соціально-педагогічна робота з питань захисту прав та законних інтересів дітей та молоді не повинна призводити до небажаних чи непередбачуваних наслідків; принцип системності й всебічного підходу – вирішення проблеми неповнолітніх, у діяльності соціального працівника, потребує аналізу мікросоціального та сімейного оточення, особливостей умов проживання, виховання й розвитку особистості, урахування всіх факторів у життєдіяльності кожного індивіда зокрема; принцип зв'язку теорії з практикою суспільного життя – урахування особливостей системи охорони дітей та молоді, організації та управління соціальною, правовою сферою в державі; принцип інтеграції – здійснення діяльності шляхом об'єднання зусиль й скоординованої роботи усіх осіб, причетних до охорони прав дітей та молоді [2, с. 43].

Принципами охорони дитинства та захистом їх прав регулює конвенція з прав дитини. Конвенція – документ високого міжнародного рівня, який має велику обов'язкову силу для тих держав, які його ратифікували.

Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право бути заслуханою у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадень та продажу, від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вжиття державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою злочину [3, с. 81].

Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини:

1.Забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до тих чи інших аспектів життєдіяльності.

2.Захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної, економічної чи сексуальної експлуатації тощо).

3.Участь: дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей брати участь у житті суспільства, користуватися правами свободи думки та слова [2, с. 43-45].

Основний зміст соціально-педагогічної діяльності з охорони дитинства та захисту прав молоді, включає: технології соціально - правового діагнозу; соціальний патронаж й обслуговування; форми і методи роботи з питань захисту прав клієнтів; профілактику негативних проявів серед дітей та молоді; підвищення рівня правосвідомості та правове виховання неповнолітніх; просвітницько-інформаційну роботу серед батьків, населення та зокрема здійснення її в навчальних закладах.

Забезпечення змісту діяльності соціального працівника в сфері охорони дитинства та захисту прав молоді передбачає: стабілізацію становища дітей та молоді, зниження рівня порушень прав; підвищення правосвідомості дітей, молоді та їхніх батьків; забезпечення гарантій прав дітей та молоді, а отже дієвості права в суспільстві; підвищення потенціалу сім'ї, суспільних інститутів у соціально-правовому захисті такої категорії осіб.

Форми і методи, які застосовуються у діяльності працівника соціальної сфери, з питань охорони дитинства та захисту молоді, мають деяку специфіку та поділяються на: соціологічні та педагогічні.

До соціологічних методів відносять:

1.Метод аналізу документів – дозволяє оперативно одержати дані про неповнолітнього та його мікрооточення, які у більшості випадків носять об'єктивний характер.

2.Метод експертних оцінок – заснований на опитуванні або інтерв'юванні, за допомогою яких виявляється інформація, що відображає знання, думки, ціннісні орієнтації і установки клієнтів, їх відношення до подій, явищ, дійсності; використовується в ситуаціях, коли та або інша проблема потребує оцінки компетентних осіб — експертів, що мають глибокі знання про предмет або об'єкт дослідження.

3.Біографічний метод – використання соціальних біографій, що дозволяє на основі аналізу особистих документів та характеристик досліджувати суб'єктивні сторони суспільного життя особи; вивчаються стосунки неповнолітнього, в які він був включений опосередковано або безпосередньо.

4. *Спостереження* – як емпіричний метод дослідження використовується для збору інформації та відомостей про неповнолітнього, його сім'ю, мікросоціальне оточення [4, с.56-57].

Соціально-педагогічна діяльність з захисту прав дітей та охорони дитинства базується на використанні педагогічних методів. Важливим є правильне застосування методів формування суспільної свідомості (бесіда, диспут, лекція); формування досвіду суспільної поведінки (вправа, привчання, попередження, доручення); стимулювання і оцінка поведінки (заохочення і покарання); перевірка та оцінка ефективності проведеної роботи (параметричний метод, опитування).

Так, *бесіда* використовується протягом всього процесу соціальної роботи з неповнолітнім. Налагодження співпраці, контакту можливе тільки за умови проведення ефективної бесіди, з урахуванням усіх вимог, які підвищують її ефективність. Особливо значущою є перша бесіда. Під час її проведення встановлюються дані, інформація, якими необхідно буде володіти протягом часу, потрібного для вирішення проблеми. Даний метод ефективний у застосуванні з неповнолітнім, його батьками, а також усіх, задіяних до профілактичного процесу. Результативною буде бесіда, тема, план, мета, завдання якої продумані попередньо.

Диспут має місце при вирішенні доцільності застосування того чи іншого методу, профілактичного заходу в роботі з неповнолітніми, його оточенням. Учасниками диспуту можуть виступати педагоги, медики, працівники правоохоронних органів, служб у справах неповнолітніх, соціал, а також фізичні особи. Особливо цінним є залучення до диспуту самого неповнолітнього, що є показником високого рівня розвитку його правосвідомості.

Лекція на правовиховну тематику ефективно проходить із залученням працівників правоохоронних органів, фахівців інших державних та суспільних сфер. На ефективність її проведення впливає актуальність обраної тематики, місце, умови і час, відведений для висвітлення проблемного питання [3, с. 82].

Серед методів формування досвіду суспільної поведінки у сфері захисту прав молоді та охорони дитинства слід назвати: *вправу, привчання, попередження, доручення*. Проаналізуємо ці методи більш детальноше.

Ефективність *вправи* проявляється, через засвоєння вимог, щодо захисту прав і законних інтересів неповнолітньої особи і застосовується до тих пір, поки її поведінка не набуває

автоматичності. *Привчання* як профілактичний метод повинен застосовуватися, починаючи з раннього віку дитини, а також мати місце у всіх сферах її життєдіяльності. *Доручення* у соціально-педагогічній діяльності має застосовуватися в індивідуальній роботі з неповнолітніми і повинне характеризуватися посильністю та стимулюючим впливом. *Попередження* застосовується у випадку неправомірної поведінки дітей та молоді чи з метою захисту їх права.

Серед методів стимулювання і оцінки поведінки при захисті прав і законних інтересів неповнолітніх слід назвати методи *заохочення і покарання*. Вони сприяють активізації поведінки особистості, вироблення власної позиції у тій чи іншій ситуації, адекватності у ставленні до оточуючих, до суспільних моральних норм. *Заохочення* має вигляд пропаганди та підтримки правомірної поведінки особи, *покарання* – припинення асоціальної, антигромадської поведінки шляхом накладання певних стягнень, обмежень. Попри різні зовнішні прояви, обидва ці методи формують погляди, переконання, позицію особистості, сприяють покращенню якості її соціалізації [4, с. 37-38].

Слід зазначити, що важливу групу складають методи перевірки та оцінки ефективності проведеної роботи: *параметричний метод* полягає в зіставленні двох ключових параметрів: вихідного соціального стану клієнта і його стану після застосування форм і методів соціально-педагогічної роботи. Різниця між цими двома параметрами є результатом, що свідчить про ефективність проведеної роботи; *аналіз опитування*, дозволяє оперативно одержати дані про заходи, які застосовувались стосовно неповнолітнього, прийняті рішення й стан їх виконання, соціальний статус і благополуччя.

Висновки з даного дослідження. Отже, соціально-педагогічна діяльність у сфері захисту прав дітей та молоді характеризується рядом особливостей: необхідною є постійна діагностика рівня правосвідомості неповнолітніх. Це вимагає аналізу розуміння ними окремих понять, глибини їх сформованості. Потрібне постійне психолого-педагогічне вивчення кожного клієнта; важливим є урахування факторів зовнішнього впливу на особу, їх рівня і якості. Захист прав дітей та молоді, загалом потребує диференційованого підходу в кожній конкретній ситуації, тобто, урахування: специфіки категорії особи, яка потребує соціально-правового захисту і допомоги; особливостей життєдіяльності неповнолітнього у різних сферах; специфіки впливу на кожного індивіда залежно від умов

його виховання й проживання, психолого-педагогічної характеристики, очікуваних результатів профілактично-реабілітаційної роботи. Усі вище зазначені принципи потребують знань шляхів захисту індивіда з урахуванням його вихідного соціального статусу та форм, методів надання соціально-правової й психолого-педагогічної допомоги. Технологія, механізм захисту прав особи повинні бути прозорими, чіткими, доцільними, обґрунтованими і зрозумілими як для самого неповнолітнього, так і для його батьків.

Список використаних джерел

1.Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В.– К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с. – С.10-27.

2.Зверєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / І. Д. Зверєва. – К., 1999. – 39 с. – С.43-45.

3.Караман О. Л. Захист дитинства як соціально-педагогічна категорія, її сутність і зміст / О. Л. Караман // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 1. – С. 81–82.

4.Поддубная Т. Н. Социальная защита детства в России и за рубежом : учеб. пособ. для студ., высш. учеб. заведений / Поддубная Т. Н. – М. : Издательский центр "Академия", 2008. – 320 с. –С.22-57.

5.Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / Рабінович П. М. – 5-те вид., зі змінами. –К. : Атака, 2001. –176 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1.Bezipal'ko O. V. Social'na pedagogika: skhemi, tablici, komentari : navch. posib. [dlya stud. vishch. navch. zakl.] / Bezipal'ko O. V.– K. : Cent uchbovoi literaturi, 2009. – 208 s. –S.10-27.

2.Zvereva I. D. Social'no-pedagogichna robota z dit'mi ta moloddyu v Ukraïni: teoriya i praktika : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya doktora ped. nauk : spec. 13.00.05 «Social'na pedagogika» / I. D. Zvereva. – K., 1999. – 39 s. –S.43-45.

3.Karaman O. L. Zahist ditinstva yak social'no-pedagogichna kategoriya, її sutnist' i zmist / O. L. Karaman // Social'na pedagogika: teoriya ta praktika. – 2004. – № 1. – S. 81–82.

4.Poddubnaya T. N. Social'naya zashchita detstva v Rossii i za

rebusom : ucheb. posob. dlya stud., vyssh. ucheb. zavedenij / Poddubnaya T. N. – M. : Izdatel'skij centr "Akademiya", 2008. – 320 s. –S.22-57.

5.Rabinovich P. M. Osnovi zagal'noï teorii prava ta derzhavi : navch. posib. / Rabinovich P. M. – 5-te vid., zi zminami. – K. : Ataka, 2001. –176 s. –S.9.

Golova N. I. The theoretical basis of the study of the principles of social - pedagogical protection of children and young people in the practical activity of social workers. The article analyzes the main laws, regulations of Ukraine, including the UN Convention due to the protection of children and youth. The basic objectives, principles of social - pedagogical protection and their implementation in the practical activity of social workers. The basic implementation principles of social and educational activities include: client-centrism, "without causing harm" the validity, effectiveness, systematic and comprehensive approach, connection of the theory and practical training of social life, integration.

The article characterizes the basic functions of experts due to the implementation of social - legal support, as well as knowledge and skills, which provide qualified social services. The basic forms and methods of support and protection of children and young people are offered. Their main content includes technologies of social - legal diagnosis; social welfare and service; forms and methods of work on the protection of customers; prevention from negative effects among children and the youth; increase of level of legal awareness and legal education of minors; enlightened and informative work among parents and the public.

The offered work methods of social workers are divided into: sociological and pedagogical. The former include: the method of expert review, document analysis method, biographical method, observation. The pedagogical methods are divided into the following types: methods of forming social consciousness (conversation, debate, lecture); formation of social behavior experience during the protection of rights and legal interests of minors (exercise, training, warnings, orders); method of stimulation and evaluation of behavior (incentives, penalties); test and evaluation of the realized work (parametric survey method among children and young people).

Keywords: protection, law, social security, youth, children, child welfare, methods, laws, principles, technology, convention.

Отримано 30.03.2017

СТАТЕВО-РОЛЬОВА СВІДОМІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ СТАТЕВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Іванюк Т. С. Статеворольова свідомість як складова частина загальної статевої культури особистості. У статті висвітлено суть і значення статево-рольової свідомості особистості. Визначено поняття статево-рольової свідомості та статевої культури. Адже на сьогоднішній день більшість країн обирає для себе ліберальну політику статевого виховання, що зумовлює розмивання будь-яких конкретних категорій та рамок у процесі статевого виховання. Статеве виховання як, власне, метод формування статевої культури особистості також розуміється як цілісний процес з великою кількістю змінних, які залежать від ментальності та політики країни. Розглянуті проблеми, пов'язані з процесом формування статево-рольової культури, а також її значення для людини і суспільства в цілому дають можливість усвідомити актуальність даної теми. Система вироблених знань, умінь і навичок статевого мислення та поведінки, які ґрунтуються на відповідальності, моральності та свідомості визначають рівень статевої культури особистості. Також, у статті проаналізовано різні підходи та моделі до процесу формування статево-рольової культури та свідомості особистості на прикладі досвіду західної Європи та запропоновані можливі напрямки розвитку досліджень у галузі значення і формування статево-рольової свідомості особистості.

Ключові слова: статево-рольова свідомість, стать, культура, гендер, виховання, мораль, цінності, відповідальність, зрілість, особистість.

Іванюк Т. С. Полоролевое сознание как составная часть общей половой культуры личности. В статье освещены сущность и значение полоролевого сознания личности. Определено понятие полоролевого сознания и половой культуры. Ведь на сегодняшний день большинство стран выбирает для себя либеральную политику

полового виховання, що призводить до розмивання будь-яких конкретних категорій і рамок в процесі сексуального виховання.

Сексуальне виховання як, власне, метод формування сексуальної культури особистості також розуміється як цілісний процес з великою кількістю змінних, які залежать від менталітету і політики країни. Розглянуті проблеми, пов'язані з процесом формування сексуальної культури, а також її значення для людини і суспільства в цілому дають можливість усвідомити актуальність даної теми.

Система набутих знань, умінь і навичок сексуального мислення і поведінки, засновані на відповідальності, моральності і усвідомленості визначають рівень сексуальної культури особистості. Також, в статті проаналізовані різні підходи і моделі в процесі формування сексуальної культури і свідомості особистості на прикладі досвіду Західної Європи і запропоновані можливі напрями розвитку досліджень в області значення і формування сексуального свідомості особистості.

Ключові слова: сексуальне свідомості, секс, культура, гендер, виховання, мораль, цінності, відповідальність, зрілість, особистість.

Постановка проблеми: В сучасній педагогічній та психологічній літературі не існує єдиного підходу до питання формування сексуальної свідомості та культури, її змісту та завдань. Також немає і єдиного визначення категорій сексуально-рольової свідомості та сексуальної культури. Водночас більшість країн визначають процес їх формування пріоритетними завданнями освітньої системи та соціальної політики.

Це вказує на те, що виникла необхідність розробки і формування сучасного етичного світогляду в питаннях статі, яка відрізнялася б в собі зразки і принципи поведінки в сексуальному житті, які ґрунтуються на сучасних знаннях в цій області. Вони повинні враховувати оптимальні біологічні, психологічні, соціальні і етичні характеристики, які можуть служити зразками для виховання. Саме тому існує і об'єктивна потреба у визначенні відповідних категорій даної сфери та розробки планів і програм практичної системи формування сексуальної культури, етики і сексуальної свідомості нації.

Актуальність даної теми обумовлюється і проблемністю її характеру обумовленою такими питаннями як, наприклад,

соціально-економічні проблеми, які спостерігаються в Україні. Боляче позначилися на процесі статевого виховання дітей та підлітків зниження якості статевого виховання. Воно тягне за собою зниження рівня загальної статевої культури населення. Найбільш болючою і актуальною ця тема є для підлітків, оскільки цей період є сенситивним для статевого формування та становлення та для молоді, яка входить в період активного статевого життя.

Також, варто звернути увагу і на те, що акультурація, особливо гостро проявляється сьогодні в Україні через кризовий стан політичної, економічної, культурної та соціальної сфер, призводить до того, що в підлітків та молоді цілком і повністю відбувається процес інтерналізації цінностей і норм західних культур, а особливо в статеві

Негативний вплив сексуальної культури заходу, акселерація, автономність дозвілля підлітків та юнацтва, інтенсивність їхніх контактів зумовили актуалізацію таких соціально-педагогічних проблем як початок статевого життя у ранньому віці, тривожна статистика насильства, підліткова вагітність, венеричні захворювання, матері-одиночки підліткового віку, зростає і молодшає проституція, підвищується інтерес до порнографії, знижується рівень освіченості в питаннях сексуальної культури, відбувається зміщення статевої ідентифікації, відбувається загальна деморалізація та дезорієнтація суспільства.

В свою чергу, кризовий стан в країні зумовив пониження інтересу влади до питання статевої просвіти. В Україні, на сьогоднішній день, відсутня чітко визначена система статевої просвіти та виховання учнівської молоді. Саме тому постала нагальна проблема у чіткому розумінні суті статевого виховання, ролі статевої культури та розробці особистісно

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням різних аспектів проблеми психосексуального формування особистості займається велика кількість вчених практиків і теоретиків різних галузей. Серед них найвідомішими є дослідження: культури статево-рольової поведінки — Т.В.Говорун, М.Грабовський, С.В.Ковальов, І.С.Кон, В.А.Семиченко, О.В.Сечейко та ін; негативних наслідків ранніх та випадкових сексуальних контактів — А.Я.Бердичевська, Н.Е.Гранат, Г.Ф.Келлі, В.Г.Каган, Л.І.Мороз, О.Г.Фролова та ін.; статево-рольової ідентифікації — М.Й.Боришевський, Т.С.Гурлева, А.Кемпінський, О.І.Морозова-Ларіна, Ю.О.Приходько та ін.; подружньої єдності — Л.А.Богданович, Т.В.Буленко, І.О.Ковальова,

І.Б.Омелаєнко, Б.Г.Херсонський, О.Д.Шинкаренко тощо. Проте, проблема формування психосексуальної культури сучасної молоді вивчена ще недостатньо.

Теоретичні та практичні аспекти формування статевої культури учнівської молоді та молоді загалом досліджували також такі вчені як Говорун Т., Кравець В., Кузнецова О., Плахтій П., Олійник Л., Клопотівська М., Квашенко В., Кузьмінський А.

Практичні дослідження таких аспектів статевої свідомості молоді як бачення свого майбутнього шлюбного партнера, батьківських обов'язків, гендерної ідентифікації свідчать про те, що відбувається активна трансформація стереотипів молоді, що власне, спонукає освітню систему звернути увагу на забезпечення молоді якісної і достовірною інформацією у даному контексті, задля адекватного розвитку статевого світогляду.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у дослідженні сутності категорій статево-рольової свідомості та культури, виявленні процесів їх формування та значення для розвитку особистості та суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статево-рольова свідомість – це широке поняття, яке є складовим як загальної самосвідомості людини так і її культурного рівня розвитку. Саме тому, розглядаючи питання статево-рольової свідомості особистості, ми підійматимемо питання індивідуального розвитку людини.

Свідомість розглядається філософами та психологами, як вища форма відображення дійсності, властива людям і пов'язана з їхньою психікою, абстрактним мисленням, світоглядом, самосвідомістю, самоконтролем своєї поведінки і діяльності та передбачуванням результатів останньої.

Свідомість-це те, що кардинально відрізняє людину від інших тварин і робить її, власне, людиною.

Статево-рольова свідомість заключає в собі не тільки здатність людини пізнавати зовнішні і внутрішні особливості статевого розвитку та формування, але й вміння об'єктивно й відповідально відноситися до своєї статево-рольової поведінки і нести за неї відповідальність.

Однією із функцій свідомості людини взагалі і статевої безпосередньо є пізнавальна. Дана функція яка реалізується в придбанні і накопиченні знань про природу, суспільство, саму людину, а отже і гендерні аспекти існування людини. Іншими словами можна сказати, що характеристикою і умовою розвитку

статеву свідомість та культурної особистості її освіченість у питаннях свого статевого розвитку, формування і життя. А також, бажання й потреба пізнавати нові аспекти в даному контексті в процесі свого становлення у часі.

Ще одна функція свідомості людини - регулятивно-управлінська, забезпечує розумне регулювання і самоконтроль поведінки і діяльності людини, його взаємини із зовнішнім світом. В контексті цієї функції статево-рольова свідомість передбачає відповідальне та усвідомлене відношення до своїх бачень переконань, поведінки, наслідків використання свого статевого ресурсу.

Вищеперераховані нами аспекти статево-рольової свідомості не є вродженими, але набутими. Набуваються вони в процесі статевого виховання особистості. До сфери статевого виховання належать не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої та жіночої статі, як шлюбні, а також інші, пов'язані з вихованням дітей, професійною діяльністю, відпочинком [1, с. 14].

Міжнародна організація з питань культури, науки і освіти Юнеско розробила програму цілісного статевого виховання, яка передбачає наступні позиції:

- надання науково достовірної інформації про людську сексуальність, включаючи питання статевого розвитку, вікових фізіологічних та психологічних змін, анатомію, пологи, контрацепцію, вагітність та батьківство, венеричні хвороби та СНІД, сімейне життя та міжособистісні стосунки, культуру та сексуальність, права людини, толерантність, гендерну рівність, статеvu поведінку, негативні аспекти та факти, пов'язані зі статевим життям;

- формування цінностей та життєвих орієнтирів, які враховували б соціальні та моральні норми (особисті, сімейні, соціальні) відповідно до статево-рольової поведінки, прийняття рішення з огляду на принципи толерантності, поваги до себе та оточуючих, гендерного рівноправ'я та прав людини;

- розвиток навичок міжособистісного спілкування та взаємостосунків, вміння приймати правильні та свідомі рішення тощо;

- виховання почуття відповідальності, що передбачає формування правильних поглядів, відповідальності за власні вчинки, ставлення до себе та оточуючих. [2,с.3]

Процес формування статево-рольової свідомості є складовою

частиною процесу становлення усєї структури особистості, включаючи її загальний рівень культури та рівень статевої культури в тому числі.

Наука розглядає культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображують історично досягнутий рівень розвитку суспільства, людини й утілюються в результатах продуктивної діяльності.

Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань чи діяльності.

Статева культура розглядається як рівень оволодіння нормами взаємин з представниками протилежної статі, уміння відповідати зразкам статевої поведінки, підготовленість до інтимних стосунків, створення сім'ї та виховання дітей.

Вона передбачає формування такої поведінки, яка відповідає вимогам і нормам того суспільства, в якому формується особистість людини.

Суспільні вимоги у сфері статевої поведінки позначаються категорією гендерна поведінка. У психології та сексології під поняттям «гендер» розуміється сукупність стандартів і сценаріїв поведінки, котрі суспільство визначає як «жіночі» і «чоловічі», котрі виражаються у двох головних категоріях — фемінність та маскуліність.

Гендер в перекладі від латинської означає — «рід» і трактується як соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття "чоловік" і "жінка", психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, а також психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду. Тобто деякий соціальний конструктор, що визначає соціальну стать людини.

На відміну від біологічної статі, гендер виступає набором соціально рольових самоідентифікацій (самовизначень), що і транслуються у світогляд та поведінку індивіда.

Висвітлюючи питання статево-рольової свідомості та статевої культури розглянемо дещо детальніше й сутність значення гендеру та його виховання.

Мета гендерного виховання полягає не лише у формуванні

правильного розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. Тобто, надаючи У процесі гендерного виховання необхідно вирішити шereg конкретних педагогічних завдань, до яких відноситься формування:

- соціальної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і в сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства;

- прагнення мати міцну, дружну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, народження кількох дітей; свідоме і відповідальне ставлення до їх виховання як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками і дітьми;

- здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них не лише як до людей взагалі, але й як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності;

- здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого й поганого вчинку в сфері цих відносин;

- усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації;

- необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення в сфері міжстатевих стосунків;

- уміння дружити і любити, досвіду нестатевої любові.

Таким чином, ми бачимо, що процес формування статевої культури дуже багатогранний і охоплює всі сфери та періоди життя людини. Ще з перинатального періоду починають формуватися у людини статеві властивості. На протязі всього життя з самого народження відбувається формування статевої культури людини. Причому відбувається це комплексно включаючи фізіологічні особливості які супроводжуються психічними змінами та неодмінно мають підкріплюватися систематичним моральним вихованням.

Процес формування статевої культури включає в себе всі складові особистості, є актуальним та хвилює науковців всього світу, оскільки має проблемний характер.

Розглянемо детальніше особливості процесу формування статево-рольової свідомості та статевої культури на прикладі моделей

статевого виховання країн західної Європи.

Не всюди існує позитивне відношення до процесу введення дітей до засад статевих особливостей життя людини. Так, наприклад, італійці впевнені у тому, що надавати дітям інформацію про тілесно-фізіологічні аспекти статі та сексуальності в ранньому віці не варто, адже такі відомості можуть травмувати ще не готову до цього психіку дитини. По-друге такий ранній екскурс може стимулювати поглиблений і не відповідний інтерес до самодосліджень даної сфери, які загрожують отриманням не достовірної чи небезпечної інформації, статевими експериментами тощо.

Провідні науковці та педагоги країни впевнені у тому, що поки у молодих людей не сформується глибоке розуміння сутності і важливості сім'ї і шлюбу, обговорення з дорослими процесу статевого дозрівання, його труднощів, венеричних захворювань, нетрадиційних форм сексуальної поведінки і подібних тем не потрібне.

Така стратегія статевої політики країни передбачає протидію пізнавальним інтересам дітей і молоді як освітніми закладами, так і закладами охорони здоров'я, культури за соціальними службами. Одним із обґрунтувань цієї політики є впевненість у тому, що антипропаганда має зворотній ефект через недостатню аргументованість застережень.

У скандинавських країнах панує протилежна до італійської модель формування статевої культури молоді. Вона характеризується своїми відкритими поглядами щодо проблем сексуальності. За показниками Міжнародної федерації з питань планування батьківства (International Planned Parenthood Federation (IPPF)) модель статевої освіти учнів середніх навчальних закладів у Данії одна з найбільш досконалих в Європі.

Статева просвіта у Датських школах мала місце ще з середини ХХ століття. Підготовка кваліфікованих педагогів з питання формування статево-рольової свідомості тут контролюється на державному рівні. Статеве виховання в школах Данії є універсальним і проводиться в ранньому віці, ще до того, як починається процес статевого дозрівання.

Зупинимося також на моделі статевого виховання і у Фінляндії. Статева просвіта у навчальних закладах зорієнтована на те, аби інформувати молодь про засоби контрацепції, перебіг вагітності, профілактику хвороб, що передаються статевим шляхом тощо. Ціль такої освіти полягає не у забороні статевих стосунків, а зменшенні

ризик заворювань, що передаються статевим шляхом. Особливість політики формування статево-рольової свідомості дітей і молоді тут полягає у співпраці сім'ї, школи, медичних та культурних закладів. Як батьки так і педагоги вважають ранню сексуальну освіту необхідною підвалиною всебічного розвитку особистості.

Задля позитивних результатів впливу педагогів навчання дітей на тему сексуального становлення відбувається в теплій, довірливій обстановці. Невимушеність атмосфери відіграє дійсноважливу роль, оскільки діти повинні бути впевнені у тому, що можуть довіряти вчителям чи батькам.

У країнах скандинавії сексуальність особистості розглядається як валива життєва цінність, тому молодь має право на самостійне та незалежне формування та формулювання морально-сексуальних норм. Не дивлячись на такий ліберальний підхід до процесу формування статево-рольової свідомості та культури існує єдина вимога – відповідальність за свої сексуальні вчинки. Дана ідея активно пропагується як у навчальних закладах, так у суспільстві вцілому.

Моральний обов'язок кожного – нести відповідальність за народження небажаних дітей, у зв'язку з чим пропагується планування народжуваності і використання контрацептивів. Формування етичних установок сексуальної поведінки – це завдання сім'ї, а забезпечення підростаючого покоління інформації про стать і сексуальність задача освітніх та соціальних закладів.

Формуючи статево культуру нації, власну особистість та уявлення про соціальні ролі різних статей стратегію «золотої середини» обрала для себе Польща.

Сексуальна просвіта а Польщі покликана полегшити особистісний і психосексуальний розвиток, пом'якшити перехід молоді людини до дорослого життя.

Вчені також переконані, що сформувати у громадян зрілу позицію статево-рольової поведінки, культуру та свідомість можливо лише при наданні їм достатньої свободи вибору при забезпеченні інформацією.

Теоретичні основи формування статевої свідомості, базуються на звільненні від сексуальних стереотипів, встановленні етичних норми у сфері сексуальності. Норми мають бути ретельно сформульовані і спрямовані на досягнення рівноваги між вимогами сім'ї і суспільного життя, між задоволенням сексуальних потреб та серйозною відповідальністю за сім'ю і шлюб.

В організації статевого виховання і підготовки молоді до сімейного життя в Польщі домінує компетентісно орієнтований підхід, суттю якого є формування таких рис особистості, як прагнення до духовної та фізичної досконалості, здатність до вибору поведінки, самоорганізації, самоуправління, вміння спілкуватися з людьми різної статі. Саме такі риси та вміння характеризують особистість свідому та культурно зрілу.

Дослідивши досвід формування статево-рольової свідомості та культури на прикладі інших країн, ми можемо в контексті зробити узагальнюючий висновок.

Метою статевого виховання особистості, як методу формування статево-рольової свідомості є використання усіх можливих інформаційних. Матеріальних та інших ресурсів задля збереження репродуктивного здоров'я людини, формування в неї моральних стосунків, підготовка до виконання подружніх і батьківських ролей, збереження і зміцнення цінностей сім'ї.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В процесі формування статево-рольової свідомості особистість має засвоїти інформацію про фізіологічні, психологічні особливості, пов'язані з їх приналежністю до конкретної статі; методи контрацепції; профілактику сексуального насильства; сексуальне життя людини, принципи свідомого і відповідального батьківства, цінності сім'ї, життя в утробній фазі, а також про методи і засоби свідомої прокреації.

Особистість – це складна структура, яка набуває, обробляє і відтворює інформацію в залежності від маси внутрішніх і зовнішніх факторів впливу.

Внутрішня суб'єктна підсистема особистості проявляється у прийнятті суб'єктом власної статевої особистісної неповторності, внутрішніх установок статево-рольової поведінки; усвідомленні власної сексуальності як унікальної цінності, використанні норм адекватної сексуально-рольової поведінки тощо. Зовнішня – у суб'єкт-суб'єктних взаємодіях, здатності суб'єкта до прийняття іншої статевої особистісної неповторності, адекватною гендерно-рольовою та сексуально-рольовою поведінкою, дотриманні норм сексуальної презентації у стосунках типу “суб'єкт-батьки”, “суб'єкт-партнер”, “суб'єкт-нащадок”, “суб'єкт-суспільство”.

У майбутньому, ряд психологічних, соціологічних та педагогічних досліджень варто було б спрямувати на поглиблення знань психологічних впливів зовнішніх факторів на формування

статевої культури особистості, виникнення та механізми дії внутрішніх суб'єктивних механізмів у процесі статевого виховання, та розробку програм формування статево-рольової свідомості нації.

Список використаних джерел

1. Плахтій П. Д. Статеве здоров'я юнаків та чоловіків / П. Д. Плахтій, В. М. Коциба, Д. Ф. Ішук. – Кам'янець-Подільський : Медобори, 2002. – 114 с.
2. International Technical Guidance on Sexuality Education.- Published by UNESCO. – 2009.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Plahtij P. D. Stateve zdorov'ja junakiv ta cholovikiv / P. D. Plahtij, V. M. Kociba, D. F. Ishhuk. – Kam'janec'-Podil'skij : Medobori, 2002. – 114 s.
2. International Technical Guidance on Sexuality Education.- Published by UNESCO. – 2009.

Ivanyuk T. S. Sex-role consciousness as part of the overall sexual cultural of personality. The article shows the essence and meaning of sex-role consciousness and sex culture. Nowadays most countries choose for themselves liberal politics of sex education, which leads to leveling of any specific categories and frames of sexual education. Sex education as a process of forming of sex culture depends on many factors such as mindset, religion and politics of the country. We can see the topicality of our theme through the numerous viewed problems which associated with the process of formation of sex-role culture. Sex-role consciousness concludes not only the person's ability to learn the external and internal features of sexual development and formation, but also the ability to take responsibility for sex-role behavior and to be objectively. Such aspects of our sex-role consciousness is not congenital, but acquired. They acquired during the sexual education of the individual. The rang of sex education includes not only such specific relationships between men and women as marriage but other relations such as raising children, professional activities, leisure and so on.

The system of knowledges and skills of sexual behavior, based on responsibility, morality and consciousness determine the level of sexual culture. Ukrainian social politic has a lowering of interest to the question of system of sexual education because of numerous economical problems. That is why we chose one of the goals of the article to analyze the various

models to the process of forming of sex-role culture and individual consciousness on the experience of Western Europe. There are, also, the possible directions of future research in the branch of the process of formation of sex-role consciousness.

Keywords: gender-role consciousness, culture, gender, education, morals, values, responsibility, maturity, personality.

Отримано 08.04.2017

УДК 347.64

Л. І. Кобилянська
l.kobylanska@chnu.edu.ua

РОЗВИТОК НАСТАВНИЦТВА ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УКРАЇНІ

Кобилянська Л. І. Розвиток наставництва як форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні. У статті здійснено аналіз розвитку наставництва як форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в сучасній Україні. Автор розглядає соціальну підтримку цієї категорії дітей через призму поняття «соціальна опіка», яка тлумачиться як форма виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що передбачає діяльність відповідних органів, опікунів щодо захисту прав і законних інтересів осіб, над якими встановлено опіку.

З'ясовано, що згідно вітчизняного законодавства, наставництво – це добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя. Воно здійснюється щодо визначення та розвитку здібностей дитини, реалізації її інтересів у професійному самовизначенні; надання інформації про її права та обов'язки; формування практичних навичок, спрямованих на адаптацію до самостійного життя (вирішення побутових питань,

розпорядження власним майном та коштами, отримання освітніх, соціальних, медичних та інших послуг); формування навичок здорового способу життя.

Визначено, що наставництво здійснюється відповідно до договору між центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, наставником та адміністрацією закладу, в якому проживає дитина. Людина, яка виявила бажання стати наставником, до укладання договору зобов'язана пройти курс підготовки з проблем соціальної адаптації дітей та їх підготовки до самостійного життя. Зазначається, що наставник має право відвідувати дитину за місцем її проживання, навчання, лікування або оздоровлення, а спілкуватися поза місцем її проживання, у т. ч. запрошувати дитину у свою сім'ю; надавати допомогу в отриманні додаткових освітніх, соціальних, реабілітаційних, оздоровчих послуг; брати участь у забезпеченні її одягом, взуттям, приладдям для навчання та розвитку тощо.

Встановлено, що в Україні активну діяльність з пошуку та підготовки наставників провадять учасники проекту «Одна надія» за підтримки Служби в справах дітей м. Києва, що розповсюдив свою роботу на інші міста України; Центр опіки сиріт Львівської архієпархії Української греко-католицької церкви та Комісія УГКЦ у справах родини, фонд Ріната Ахметова у рамках програми «Сирітству – ні!».

Ключові слова: соціальна підтримка, діти-сироти, соціальна опіка, інтернати, наставництво, закон про наставництво, типи соціальної опіки, альтернативний догляд дітей, права та обов'язки наставника.

Кобылянская Л. И. Развитие наставничества как формы социальной поддержки детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, в Украине. В статье осуществлен анализ развития наставничества в Украине как формы социальной поддержки детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Автор обосновывает социальную поддержку этой категории детей в контексте понятия «социальная опека», которое рассматривает как форму воспитания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, предполагающую деятельность соответствующих государственных учреждений, опекунов, попечительско-воспитательных учреждений для защиты прав, законных интересов детей, над которыми установлена опека. В современной Украине

происходит кардинальное реформирование деятельности институциональных (интернатных) учреждений для детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, активно распространяются семейные формы опеки (приемные семьи, патронатные семьи, детские дома семейного типа).

В статье подчеркивается, что процесс модернизации попечительно-воспитательных учреждений в стране предполагает поиск новых форм такой деятельности, одной из которых является наставничество. Проанализировано, что в украинских законах наставничество рассматривается как бесплатная деятельность наставника с ребенком-сиротой, находящимся в интернатном учреждении, индивидуальной поддержки и помощи, прежде всего в подготовке к самостоятельной жизни. Основными направлениями деятельности наставника определены: развитие способностей и склонностей ребенка, реализация его интересов в профессиональном самоопределении; формирование практических навыков, способствующих его адаптации к будущей самостоятельной жизни (решение бытовых проблем, получение необходимых образовательных, медицинских, социальных, других услуг), формирование навыков здорового образа жизни.

Указано, что наставничество оформляется специальным договором между центром социальных служб для семьи, детей и молодежи, наставником и администрацией учреждения, в котором воспитывается ребенок-сирота. Человек, пожелавший стать наставником, должен обязательно пройти подготовительный курс, ознакомиться с проблемами социальной адаптации и интеграции детей-сирот в общество, путями подготовки ребенка к самостоятельной жизни. Наставник имеет право общаться со своим подопечным как в учреждении, где он проживает, так и приглашать его в собственную семью, для совместного проведения досуга или иных образовательно-воспитательных мероприятий.

В статье проанализированы практические пути внедрения наставничества, например, в деятельности участников проекта «Одна надежда», который работает в больших городах Украины; Центра опеки сирот Львовской архиепархии украинской греко-католической церкви, фонда Рината Ахметова в рамках программы «Сиротству – нет!».

Ключевые слова: социальная поддержка, дети-сироты, социальная опека, интернаты, наставничество, закон о

наставничестве, типы социальной опеки, альтернативный уход за детьми, права и обязанности наставника.

Постановка проблеми. Соціальна підтримка та опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як напрям державної політики відноситься до пріоритетних сфер діяльності в сучасній Україні. Упродовж останніх десятиліть відбувається активне реформування й модернізація не лише основних структур національної освітньо-виховної системи, забезпечення функціонування новостворених суспільних інституцій, як-от – запровадження 2011 р. Посади Уповноваженого Президента з прав дитини, а й розробка стратегічних законодавчих актів (Національна програма «Діти України», Національна стратегія профілактики соціального сирітства, закони України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та ін.), науково-теоретичних концепцій виховання дітей-сиріт та позбавлених батьківської опіки, безпритульних, бездоглядних, дітей з функціональними обмеженнями; продовжується пошук і вдосконалення форм опіки, опікунсько-виховної системи в цілому, подолання недоліків інституційного виховання дітей, формування виховного середовища в природному оточенні людини. Це – лише частина об'єктивних реалій сьогодення України у напрямі реалізації опікунської функції держави стосовно різних категорій громадян, перш за все – дітей.

В сучасній Україні у зв'язку з об'єктивними суспільними реаліями відбувається активне реформування системи опіки дітей, основними тенденціями якого є переорієнтація інтернатної системи на сімейні форми організації життя дітей-сиріт й позбавлених батьківського піклування, увага до попередження соціального сирітства, профілактики проявів девіантної поведінки у дитячому і молодіжному середовищі. Разом з тим, статистика Міністерства соціальної політики свідчить, що у 2014 році усиновлена 2101 дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування. У разі посиротіння дитини чи залишення її без батьківського піклування, службами у справах дітей першочергово проводиться робота щодо влаштування таких дітей в сім'ї на виховання, керуючись принципом найкращих інтересів дитини, при цьому перевага надається родичам дитини. Незважаючи на проведення антитерористичної операції, протягом 2014 року у Донецькій області

було усиновлено 238 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у Луганській – 64. Проте, на обліку дітей, які можуть бути усиновлені, в регіонах ще перебуває понад 21 тис., майже 12 тис. з них вже влаштовані в прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, водночас вони не втратили право бути усиновленими. Слід зазначити, що при усиновленні українці надають перевагу маленьким дітям. На обліку в службах у справах дітей перебуває 1708 кандидатів в усиновлювачі, з них 1410 (83%) бажають усиновити дитину до 5 років, а таких дітей на обліку менше 5%. Переважна більшість дітей, які чекають на усиновлення – це діти старше 10 років, діти з груп братів/сестер та діти з особливими потребами, які мріють отримати батьківське тепло. Саме для цієї категорії дітей, які зростають в умовах інституційних опікунських закладів, необхідно запропонувати інші форми соціально-педагогічної підтримки та допомоги.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняні та зарубіжні дослідники проблем соціального/соціально-педагогічного захисту, підтримки, опіки кризових категорій громадян, у т. ч. дітей та молоді, в сучасній Україні охопили досить широке коло питань. Серед яких виокремлюємо: визначення понятійно-категоріального апарату дотичного до питань опіки, піклування, функціонування опікунських установ, сімейних форм утримання, виховання й догляду дітей-сиріт, інших вразливих категорій юних громадян (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Т. Веретенко, Л. Завацька, Т. Завгородня, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, В. Кремень, І. Курляк, Г. Лактіонова, В. Поліщук, С. Харченко, Л. Штефан та ін.); висвітлення природи, причин сирітства/соціального сирітства, соціально-правових аспектів захисту дитинства (О. Антонова-Турченко, Л. Артюшкіна, Л. Волинець, О. Карпенко, Н. Комарова, І. Пеша, А. Полянничко, В. Яковенко та ін.); комплексний аналіз специфіки функціонування інституційних та неінституційних форм суспільної опіки дітей-сиріт, інших вразливих категорій дітей та молоді; особливості соціального розвитку вихованців державних опікунсько-виховних установ та дітей, що зростають в умовах сімейних заступницьких середовищ; основні напрями роботи педагогів опікунських установ та соціальних педагогів з підтримки процесу соціалізації дітей-сиріт, захисту їх законних прав та інтересів (О. Антонова-Турченко, Л. Волинець, Г. Бевз, В. Костів, Т. Завгородня, І. Зверєва, Н. Лисенко, А. Капська, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, І. Пеша, В. Постовий, Л. Штефан та ін.); розробка освітньо-виховних технологій опіки дітей-сиріт та

позбавлених батьківського піклування, перш за все, у інтернатних закладах (А. Виноградова, Л. Канішевська, Б. Кобзар, В. Покась, В. Слюсаренко, М. Ярмаченко та ін.); формулювання дослідницького поля та опікунської педагогіки (С. Бадора, А. Гофман, З. Домбровський, А. Кельм, Б. Лучинська, Д.-К. Мажец; Н. Заверико, І. Курляк, І. Комар, Л. Федорова, Л. Фуштей, Ю. Яким та ін.). Однак нові об'єктивні реалії, зокрема, поява наставництва як форми опікування дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, потребують їх дослідження і активної апробації.

Формулювання мети статті. З огляду на вищезазначене метою публікації визначено здійснення аналізу процесу розвитку наставництва як особливої форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передбачає перш за все опіку цієї категорії дітей. У цьому контексті нам близька позиція польської дослідниці У. Груци-Мьонсік, яка розглядає опіку як моральний вибір і виклик, тлумачить поняття з філософсько-етичної точки зору, стверджуючи, що це вибір кожної вільної особи, яка усвідомлює, що «...повинна у відповідності з принципами свого виховання – часто пов'язаними з моральними аспектами людської свободи – допомагати іншим» [1, с. 690]. Поняття «опіка» (з латинського *cura* – турбота) тлумачиться нею з погляду філософської сентенції: «Я є тим, про що дбаю» [1, с. 692], а, отже, констатує учена, «Моральний вибір та здатність присвятити себе ближньому є результатом справжньої людяності, однією з фундаментальних основ цивілізованого життя, яке через свій прискорений темп і прогрес залишає мало часу для потреб інших, навіть близьких нам людей» [1, с. 710]. Тобто морально-етична складова опіки, навіть у призначенні форми опікування чи опікунів, відображається в обов'язковості їх дій від імені та в інтересах дитини, здійснення їх прав та обов'язків.

Соціальна опіка – багатоаспектне соціально-правове явище, що у вітчизняній правовій доктрині пов'язана з функціонуванням інституту сімейного, цивільного, цивільно-процесуального, адміністративного та адміністративно-процесуального права, у рамках якого здійснюється правове регулювання відносин, спрямованих на заповнення відсутнього обсягу дієздатності громадян. Окрім того, це – спосіб охорони (захисту) особистих та майнових прав певних категорій осіб; форма виховання дітей-сиріт і

дітей, позбавлених батьківського піклування, що передбачає діяльність відповідних органів, опікунів щодо захисту прав і законних інтересів осіб, над якими встановлено опіку. Сімейний Кодекс України, Кодекс про шлюб і сім'ю, Цивільний Кодекс визначають, що опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати права і виконувати обов'язки.

Відзначимо, що юридичний підхід до тлумачення поняття опіка використовується і в соціальних науках, що є виправданим. Так, у соціальній роботі опіка базується на юридичній концепції «*parens patriae*» (стан батьківства), коли опікун (людина, державна інституція, громадська чи благодійницька організація) піклується про тих, хто не міг зробити цього самостійно, або задовольнити власні життєво необхідні потреби, тобто на феномені допомоги і взаємодопомоги [3, с. 8]. М. Чепіль констатує, що опіка в українському соціумі розглядається як один з основних напрямів соціальної роботи, що передбачає виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків або з інших причин залишилися без батьківського піклування, для захисту їх особистих і майнових прав та інтересів, особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть захищати свої права, виконувати свої обов'язки [5, с. 41].

Як соціально-педагогічне явище опіка тлумачиться у якості цілеспрямованого та тривалого процесу, що має специфіку, яка відрізняє її від процесів допомоги, підтримки, дорадництва, консультування, виховання, соціалізації, адаптації, з яких кожен своїми засобами й методами сприяє формуванню та розвитку особистості, нормалізації її психофізичного стану у складній соціальній ситуації, налагодженню стосунків з оточенням, реінтеграції у соціум [4, с. 27].

Дослідниця Л. Фуштей обґрунтовує думку, що поняття «опіка», як мінімум, вживається у таких основних значеннях: як основа утворення родинних взаємин у ситуації, коли знаходиться певна частина дітей, які втратили батьків (діти-сироти), чи через різні причини позбавлені батьківського піклування, а також наявна певна категорія дорослих людей, які не мають/чи мають своїх дітей, та виявляють своє бажання взяти одну чи декількох таких дітей під опіку; як діяльність родичів (поєднаних кровноспорідненими

зв'язками по різних лініях) чи близьких/нерідних осіб (емпатійно й альтруїстично налаштованих до дітей, позбавлених батьківського піклування), спрямована на турботу й підтримку цих дітей у задоволенні основних життєво необхідних потреб, захист їх інтересів у процесі особистісного становлення; як діяльність окремих груп осіб, що представляють різні інституційні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (притулки, інтернатні, патронатні, інші утворення), що призвело протягом тисячоліть в окремих країнах і періодах до крайніх кроків усуспільнення виховного процесу стосовно цих дітей (і навіть до хворобливих наслідків їх депривації і невідповідності до родинного життя) [7, с. 377]. Л. Фуштей виділяє такі типи і форми соціальної опіки: типи соціального опікунського виховання, наближеного до сімейних умов (приймальна сім'я, ДБСТ, патронат чи патронатна сім'я); різні форми суспільної виховної опіки, реалізованої державними чи недержавними закладами (будинки дитини, дитячий будинок соціального характеру, школи-інтернати для дітей-сиріт, спеціальні заклади для дітей з особливими потребами тощо) та поєднання різних форм суспільної чи сімейної виховної опіки, що здійснюється при наявності батьків, які тимчасово не можуть (не хочуть) через різні причини виконувати свої виховні функції (сімейні чи державні/недержавні громадські заклади): притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та інші форми [7, с. 378].

У наукових дослідженнях здійснені спроби класифікувати види та форми опіки. Критеріями виокремлення є середовище, в якому відбуваються опікунські дії: (повна, часткова), вид виховної опіки, визначений опікунською функцією різних інстанцій (виховна опіка творчого характеру, компенсаційна і доповнювальна, спеціальна), тривалість здійснення опікунських дій (довготривала, короткотривала, постопіка), зв'язок з видами виховання (сімейна, соціальна, релігійна, корекційно-адаптаційна опіка), суб'єкти опікунської діяльності (державна, громадська опіка), характер опікунсько-виховних взаємин (гуманістичний, тоталітарний), форма здійснення опікунської діяльності (колективна, групова, індивідуальна), ступінь новизни (традиційні і інноваційні форми опіки) [6, с. 17-19]. Формами опіки дітей, які залишилися без батьківського піклування, визначено: усиновлення (пріоритетна форма), опіка, опікунство над дитиною з боку фізичної особи (опікуна, піклувальника), направлення (розміщення) в державні

заклади для дітей, позбавлених батьківського піклування (дитячі будинки, школи-інтернати), дитячі будинки сімейного типу [6, с.14-17].

Для визначення форм та видів опікунської діяльності у якості об'єднувального можна використати термін «альтернативний догляд дітей», який автори «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» тлумачать як усі види догляду, влаштування, що забезпечуються дітям (до 18 років), що з будь-яких причин та за будь-яких обставин не знаходяться під цілодобовою опікою принаймні одного з батьків [2, с. 209]. До таких категорій відносять дітей, позбавлених батьківського піклування, «дітей без супроводу», «відособлених дітей» тощо.

Аналіз наукових досліджень та практики опікунсько-виховної діяльності у сучасній Україні дозволяє зробити висновок про ґрунтовну розробку цієї проблематики та наявність різних видів, форм опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Однак, як зазначив М. Кулеба – Уповноважений Президента України з прав дитини – 15.12.2016 р. на семінарі для представників Міністерства освіти і науки та Міністерства соціальної політики України, кожні 3 дні до інституційних закладів потрапляє близько 300 дітей; кожні 3 дні у них помирає 1 дитина; 3 місяці перебування у такій інституції уповільнює розвиток дитини на 1 місяць, понад 50% дітей живуть в інтернатах більш 3-х років. Загалом, в інституціалізованих закладах опіки сьогодні в Україні проживає 104 тисячі дітей. За об'єктивної неможливості сьогодні облаштувати кожну дитину-сироту чи позбавлену батьківського піклування дитину у сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу, слід шукати шляхів удосконалення діяльності інституційних закладів опіки. Одним із напрямів може стати запровадження в Україні інституту наставництва як форми соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

8 вересня 2016 р. Верховна Рада України ухвалила Закон про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. До статті 17 були внесені доповнення стосовно того, що «Підготовка до самостійного життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають у закладах для таких дітей, їх соціальна та психологічна адаптація може здійснюватися у формі наставництва», а «Центри

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у співпраці з громадськими організаціями, видом статутної діяльності яких є захист прав дітей, забезпечують підготовку та супровід наставників, здійснюють моніторинг за додержанням ними умов договору про наставництво; ...вживають заходів для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів дітей, над якими встановлено наставництво».

Закон чітко визначає зміст дефініції «наставництво» та у ньому чітко прописані його мета, завдання та способи здійснення. Відповідно до статті 17-1 наставництвом є добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині-сироті, дитині, позбавленій батьківського піклування, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя, зокрема щодо: визначення та розвитку здібностей дитини, реалізації її інтересів у професійному самовизначенні; надання дитині доступної інформації про її права та обов'язки; формування у дитини практичних навичок, спрямованих на адаптацію її до самостійного життя (зокрема щодо вирішення побутових питань, розпорядження власним майном та коштами, отримання освітніх, соціальних, медичних, адміністративних та інших послуг); ознайомлення дитини з практиками суспільного спілкування, подолання складних життєвих ситуацій; формування навичок здорового способу життя, сприяння становленню дитини як відповідальної, успішної особистості. Наставництво здійснюється з урахуванням інтересів дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, яка проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Наставництво здійснюється за договором, що укладається між наставником та адміністрацією закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на яку покладено функції опікуна та піклувальника дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, стосовно інтересів якої укладається такий договір. Важливим вважаємо ту обставину, що для укладення договору потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Договір про наставництво може бути укладений без згоди дитини лише у разі, якщо така дитина у зв'язку зі своїм віком або станом здоров'я не може усвідомити факт наставництва.

Обов'язок щодо інформування дитини про мету наставництва,

її права та засоби їх захисту, а також про умови договору про наставництво покладається на адміністрацію закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на яку покладено функції опікуна та піклувальника дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування.

Юридичні аспекти наставництва забезпечують відповідальність для усіх сторін. Так, у договорі про наставництво зазначаються права і обов'язки сторін, порядок набрання та припинення ним чинності, строк дії, підстави для розірвання, відповідальність сторін. Договір може бути розірваний за згодою сторін або за рішенням суду у разі невиконання наставником своїх обов'язків, або у разі відмови дитини від здійснення стосовно неї наставництва. Чітко сформульовано вимоги до особи наставника: наставником дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, яка проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, може бути повнолітня дієздатна особа, яка пройшла курс підготовки з питань виховання і соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за програмою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, та уклала договір про наставництво.

Організація наставництва також може здійснюватись громадською організацією, до статутної діяльності якої належать питання захисту прав дітей, з якою центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді укладено договір про співпрацю з організації наставництва. Вона проводить добір осіб, які виявили бажання стати наставником, забезпечує проходження такими особами курсу підготовки з питань виховання і соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; направляє наставників у заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, для здійснення наставництва; здійснює супроводження у процесі наставництва наставників і дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування; забезпечує відповідно до закону захист персональних даних, яка стала відома під час провадження діяльності з організації наставництва; здійснює моніторинг додержання наставником умов договору про наставництво, сприяє виконанню ним умов такого договору; несе згідно із законом відповідальність за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди, що сталися в результаті здійснення стосовно дитини наставництва.

У Законі ретельно виписано, що наставник має право відвідувати дитину за місцем її проживання, навчання, лікування, оздоровлення, а також за згодою дитини та адміністрації закладу для

дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на яку покладено функції опікуна та піклувальника дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, спілкуватися з дитиною поза місцем її проживання, навчання, лікування, оздоровлення, у т. ч. запрошувати дитину у свою сім'ю у святкові і неробочі дні, дні канікул, надавати дитині допомогу в отриманні додаткових освітніх, соціальних, реабілітаційних, оздоровчих послуг, брати участь у забезпеченні її одягом, взуттям, приладдям для навчання та розвитку тощо. Наставник несе відповідальність за порушення ним прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди відповідно до закону. Контроль за дотриманням прав та інтересів дітей, над якими встановлено наставництво, здійснюють служби у справах дітей. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування постановляє про негайне відібрання дитини від наставника та про зупинення дії договору.

Прийняття такого серйозного юридичного документу, який фактично законодавчо закріпив нову форму соціальної підтримки, опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не було випадковим чи поспішним. Одномоментна ліквідація інтернатної системи – неможлива й недоцільна, слід активніше реформувати їх у заклади нового типу, що надають послуги в громадах (діти виховуються в сім'ї, відвідують заклад виключно для отримання конкретних освітніх чи медико-соціальних послуг). Саме наставництво здатне, на нашу думку, виконати це завдання, тобто посилити спроможність забезпечити підготовку до життя дітей, що перебувають у закритих закладах.

Прийняття закону про наставництво мало й певне практичне підґрунтя: так, до 2009 р. практики наставництва щодо дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського, існували на рівні волонтерських ініціатив та соціального служіння церков. У 2009 р. розпочав діяльність проект «Одна надія» за підтримки Служби в справах дітей м. Києва. Його метою став пошук, навчання та супровід наставників для дітей-сиріт, а головним завданням визначено соціалізація дітей з інтернатів та пошук наставника для них. Наставник тлумачився як значима доросла людина, яка хоче і може присвячувати їй свій час та знання. Сьогодні проект діє не лише у столиці, а й у Запоріжжі, Херсоні, Миколаєві, Одесі, Мукачевому, Чернівцях та Львові.

Вартісний досвід накопичили й релігійні конфесії. Так, у Львові до організації проекту наставництва долучився Центр опіки сиріт Львівської архієпархії Української греко-католицької церкви та Комісія УГКЦ у справах родини. Щоб знайти найкращих

кандидатів на роль наставників, Комісія УГКЦ у справах родини спільно з представниками київського проекту «Одна надія» проводить спеціальні навчання для майбутніх наставників: тренінги, семінари, лекції та співбесіди. Кандидатів запрошують на зустрічі, вони заповнюють необхідні анкети. За результатами складають висновок їх соціально-психологічної готовності.

У практиці розвитку наставництва останніх років виробились конкретні завдання наставників: приходити до вихованця хоча б раз на тиждень впродовж як мінімум одного року, щоб сформувати стабільні, довготривалі, емоційно значущі стосунки в житті дитини-сироти; підтримувати і розвивати позитивні цінності, допомогти дитині навчитися озвучувати свої потреби та почуття; підвищувати самооцінку свого вихованця; допомагати дітям навчатися в школі; допомагати дітям розвивати комунікативні здібності, навчити налагоджувати стосунки з різними людьми; сприяти формуванню в дітей побутових навичок, зокрема догляду (гігієна, зовнішній вигляд, одяг тощо) та навичок сімейного життя (стосунків між чоловіком та дружиною, планування бюджету, ведення хатнього господарства); передаючи власний довід і знання, допомогти дітям правильно будувати життєві плани; допомогти підліткам познайомитися з професіоналами різних виробничих сфер, знайти можливості для влаштування на роботу та проходження необхідного навчання; навчати підлітків процесу пошуку роботи, формувати навички відповідального ставлення до роботи, стабільної життєвої позиції тощо.

У травні 2015 р. тренінговий центр проекту «Одна надія», на базі якого в Києві реалізується методика виховання «Наставництво» прозвітував членові Палати лордів Великобританії Роберт Едминстон, за чією ініціативою впроваджується та фінансується цей проект. З 2010 р. понад 1.100 дітей отримали наставника; 10 дітей у віці понад 10 років були усиновлені. Саме тоді й обговорювалися питання узаконення на національному рівні наставництва для дітей-сиріт; інформаційної кампанії за призовом небайдужих дорослих стати наставниками.

2016 року Фонд Ріната Ахметова в межах програми «Сирітству – ні!» започаткував проект «Наставництво», спрямований на підготовку вихованців інтернатних закладів до самостійного дорослого життя. Згідно документів проекту воно передбачає допомогу дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, у формуванні навичок, необхідних для адаптації до самостійного дорослого життя. Щодо основних форм, то це –

індивідуальне наставництво (взаємини одного дорослого з однією дитиною) та наставництво у групі (взаємодія як одного дорослого з групою дітей, так і декількох дорослих, котрі працюють із невеликою групою дітей).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток соціальної допомоги, підтримки та опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сучасній Україні призвів до появи наставництва як особливої форми соціально-педагогічної роботи з цією категорією дітей. У практичній роботі, а також прийнятому законі визначено, що наставництво – добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя. Подальшого дослідження потребують питання підготовки наставників, удосконалення форм та методів співпраці наставника з підопічною дитиною тощо.

Список використаних джерел

1. Груца-Мьонсік У. Морально-суспільна проблематика опіки у виборі вільної людини / У. Груца-Мьонсік // Проблеми сучасної психології. – 2012. – Вип. 15. – С. 690–710.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. І. Д. Зверєвої]. – Київ-Сімферополь, 2013. – 536 с.
3. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні : наук.-навч.-метод.-посіб. / С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський, В. О. Кратінова та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 325 с.
4. Курляк І. Є. До питання про легітимізацію опікунської педагогіки як нової соціально-педагогічної субдисципліни та професійної спеціалізації / І. Є. Курляк // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. – Вип. 17. – Ч.3. – Київ–Івано-Франківськ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – С.21–31.
5. Опіка і виховання дітей : історія і сучасність : збірник наук. праць / [за ред. М. Чепіль]. – Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2010. – 383 с.
6. Пługатор І. Б. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пługатор Ірина Богданівна. – Івано-Франківськ, 2007. – 275 с.
7. Фуштей Л. І. Деінституалізація форм соціальної опіки дітей в умовах сьогодення / Л. І. Фуштей // Педагогічний дискурс. – 2012. – Вип. 13. – С. 376–382.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Grucza-M`onsik U. Moral`no-suspil`na problematy`ka opiky` u vy`bori vil`noyi lyudy`ny` / U. Grucza-M`onsik // Problemy` suchasnoyi psy`xologiyi. – 2012. – Vy`p. 15. – S. 690–710.
2. Ency`klopediya dlya faxivciv social`noyi sfery` / [za zag. red. I. D. Zvyeryevoyi]. – Ky`yiv-Simferopol`, 2013. – 536 s.
3. Istoriya, teoriya i prakty`ka social`noyi roboty` v Ukrayini : nauk.-navch.–metod.-posib. / S. Ya. Xarchenko, M. S. Kratinov, L. Cz. Vaxovs`ky`j, V. O. Kratinova ta in. – Lugans`k : Al`ma-mater, 2004. – 325 s.
4. Kurlyak I. Ye. Do py`tannya pro legity`mizaciyu opikuns`koyi pedagogiky` yak novoyi social`no-pedagogichnoyi subdy`scy`pliny` ta profesijnoyi specializaciyi / I. Ye. Kurlyak // Nauk. chasopy`s NPU im. M. P. Dragomanova. Ser. 11. Social`na robota. Social`na pedagogika : zb. nauk. pracz`. – Vy`p. 17. – Ch.3. – Ky`yiv–Ivano-Frankivs`k : Vy`d-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2013. – S. 21–31.
5. Opika i vy`xovannya ditej : istoriya i suchasnist` : zbirny`k nauk. pracz` / [za red. M. Chepil`]. – Drohoby`ch : DDPU im. Ivana Franka, 2010. – 383 s.
6. Plugator I. B. Teoriya i prakty`ka opiky` ditej i molodi v Ukrayini (1945–1990 rr.) : dy`s. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Plugator Iry`na Bogdanivna. – Ivano-Frankivs`k, 2007. – 275 s.
7. Fushtej L. I. Deinsty`tualizaciya form social`noyi opiky` ditej v umovax s`ogodennya / L. I. Fushtej // Pedagogichny`j dy`skurs. – 2012. – Vy`p. 13. – S. 376–382.

Kobylanska L. The development of mentoring as a form of social support for orphans and children deprived of parental care in Ukraine. The article analyzes the development of mentoring as a form of social support for orphans and children deprived of parental care in modern Ukraine. The author considers the social support to this category of these children in the context of the concept of social care. In terms of trustee pedagogy and social pedagogy, social care is a form of upbringing of orphans and children deprived of parental care, which includes the activities of the relevant authorities, guardians to protection of rights and legitimate interests of persons over whom guardianship was established.

The author stresses that a system of state guardianship institutions is formed, the reform of boarding schools is in the process and the quantity of orphanages and foster families is increasing. However, this is not enough to ensure the socialization of orphans and children deprived of parental care brought up in orphanages. Therefore, the mentoring is

spreading as a new form of social and pedagogical support for children in the crisis category.

The author argues that project participants «One Hope» in large cities, Care center of orphans of the Ukrainian Greek Catholic Church in Lviv, Rinat Akhmetov's fund within the framework of the program «Orphanhood – no!» are active in the search for and training of mentors.

According to the legislation of Ukraine, mentoring is a voluntary unpaid activity of mentor to provide child who lives in an institution for orphans and children deprived of parental care support and individual assistance in preparing for independent living. The mentor provides the child with information about his rights and responsibilities, helps to form practical skills of independent life, resolves domestic issues, disposes of his own property and funds, promotes education, upbringing, social and medical services.

The mentor must conclude an agreement between him, the center of social services for the family, children and youth and the administration of the institution in which the child lives. He must necessarily take special training courses in preparation for the fulfilment his duties.

Key words: social support, orphans, social care, boarding, mentoring, law on mentoring, types of social care, alternative care of children, the rights and responsibilities of a mentor.

Отримано 11.04.2017

УДК 347.64(498.6)

М. В. Марчук

marina-marchuk00@rambler.ru

РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОЇ ОПІКИ ДІТЕЙ НА БУКОВИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918 – 1940 РР.)

Марчук М. В. Розвиток суспільної опіки дітей на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.). У статті здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку суспільної опіки дітей на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.). Автор розглядає суспільну опіку як особливу форму державної турботи про нужденних осіб, які за

станом здоров'я чи у кризових обставинах, не можуть самостійно здійснювати свої права, виконувати обов'язки, потребують сторонньої допомоги, а стосовно дітей передбачає забезпечення педагогічних умов, надання можливості отримати освіту, виховання, соціальну підтримку у опікунсько-виховних закладах чи інших опікунських середовищах.

На основі авторської періодизації міжвоєнні роки (1918–1940 рр.) розвитку суспільної опіки дітей на Буковині віднесено до II та III періодів, кожен з яких має характерні риси. Визначено, що державний контроль за умовами життя, доглядом, навчанням та вихованням дітей у різних типах опікунсько-виховних закладів здійснювали міністерства та відповідні краєві установи. Він мав подвійне підпорядкування: з одного боку, освітньо-виховних інституцій (міністерство освіти, крайова та повітові шкільні ради, шкільний інспекторат), а з іншого – закладів соціального захисту громадян (міністерство праці, здоров'я, соціального захисту; генеральний санітарний інспекторат; інспекторат праці та соціального забезпечення).

Аналіз архівних документів дозволив узагальнити, що для досліджуваного періоду розвитку суспільної опіки дітей на Буковині було характерним поєднання державної, релігійної та громадсько-приватної форм опіки; диференційований характер комплектування й функціонування опікунських установ, поява нових типів закладів соціальної підтримки дітей (притулків для підкинутих дітей, ясел-сиротинців, «шкіл для маленьких дітей» та ін.). Розгорталась діяльність притулків, сиротинців для природних та соціальних сиріт; бурс, інтернатів для школярів; спеціальної школи-інтернату для сліпих та глухонімих дітей. З'ясовано, що найбільш активну участь у розвитку суспільної опіки на Буковині у міжвоєнний період відігравали національні, релігійні громади і товариства, які ініціювали відкриття й утримання опікунсько-виховних закладів, сприяли залученню громадськості до участі у різних видах опіки дітей та молоді (збір коштів, організація просвітницьких й розважальних заходів).

Ключові слова: суспільна опіка дітей, діти-сироти, опікунсько-виховні заклади, притулки, сиротинці, громадська та приватна ініціатива, Буковина, міжвоєнний період.

Марчук М. В. Развитие общественной опеки детей на

Буковине в межвоенный период (1918 – 1940 гг.). В статье осуществлен историко-педагогический анализ развития общественной опеки детей на Буковине в период между двумя мировыми войнами (1918–1940 гг.), когда край был частью королевской Румынии. Общественная опека рассматривается как особенное направление социальной заботы государства о гражданах, которые не способны самостоятельно осуществлять свои права и обязательства, а для детей предполагает создание условий для педагогической поддержки в получении образования и воспитания, и может осуществляться как в попечительско-воспитательных учреждениях, так и в других опекунских средах.

На основе авторской периодизации т. н. «межвоенный период» развития общественной опеки детей соответствует 2 и 3 этапам, каждый из которых имеет характерные черты. На II-м этапе (1914–1924 гг.) – усовершенствования теоретических разработок и практики деятельности попечительско-воспитательных учреждений – продолжалось развитие опекунско-воспитательных учреждений, основанных в прежние годы, появились новые типы, например, приюты для подкидышей, или для детей-сирот, численность которых значительно возросла после Первой мировой войны. На III-м этапе (1924–1940 гг.) происходит стабильное развитие системы общественной опеки детей на Буковине как части королевской Румынии. В опекунско-воспитательных учреждениях разных типов обеспечивались соответствующие условия для физического развития, обучения и воспитания детей-сирот и лишенных родительской опеки, начиная с раннего и дошкольного возраста.

Анализ архивных документов позволяет утверждать, что государственный контроль за условиями содержания, воспитанием и обучением детей в попечительско-воспитательных учреждениях осуществлялся общерумынскими министерствами (образования; труда, здоровья, социальной защиты) и краевыми органами (краевые и уездные школьные советы, инспекторат труда и социального обеспечения). Характерными чертами исследуемого периода были единство государственной, религиозной, общественной и частной форм опеки; законодательная поддержка деятельности попечительско-воспитательных учреждений; дифференцированный характер их комплектования и функционирования и т.д. Подчеркивается, что важную роль в развитии общественной опеки детей на Буковине в межвоенный период сыграли национально-культурные и религиозные общества, которые основывали приюты,

сиротские дома, бурсы, приюты для подкидышей и незаконнорожденных детей; предоставляли значительную финансовую помощь разным категориям детей, которые в ней нуждались.

Ключевые слова: общественная опека детей, дети-сироты, попечительско-воспитательные заведения, приюты, детские дома, общественная и частная инициатива, Буковина, межвоенный период.

Постановка проблеми. Удосконалення існуючої системи суспільних відносин, подолання негативних явищ, що гальмують розвиток сучасної України як демократичної європейської держави, досягне бажаних результатів принаймні за двох умов. З одного боку, необхідно досконало вивчити, проаналізувати, творчо упровадити здобутки зарубіжних країн, що мають стабільну економіку, налагоджену соціальну сферу, ефективну систему освіти, розвинене громадянське суспільство. З іншого боку, у вітчизняній історії міститься досвід, накопичений у педагогічній думці, освітній і виховній практиці, без залучення якого не можливо розраховувати на зміни у освіті, політиці, економіці, сфері соціального забезпечення.

Суспільна піка у всі історичні часи тлумачилась як особлива форма державної турботи про нужденних осіб, які за станом здоров'я чи у кризових обставинах, не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки, потребують сторонньої допомоги. Культурі українців завжди були притаманні традиції гуманного, бережливого ставлення до найбільш беззахисних категорій співгромадян, особливе місце серед яких займали діти-сироти, позбавлені батьківського піклування, бездоглядні, діти з особливими потребами. Окрім того, упродовж століть накопичено досвід функціонування опікунсько-виховних систем державного, громадського, благодійницького спрямування. Певне місце у цій діяльності займає й Буковина, яка у міжвоєнний період (1918–1940 рр.), в силу історичних обставин, була складовою Румунії, однак зуміла зберегти національне обличчя, зокрема, й у сфері опіки та піклування. Сьогодні цей досвід слід проаналізувати й творчо використати у нових соціальних умовах.

Аналіз останніх досліджень. Задля об'єктивного висвітлення означеної проблеми доцільним є залучення праць вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених питанням соціально-педагогічної підтримки дітей загалом та кризових категорій зокрема. Йдеться про

наукові доробки Г. Бевз, О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, О. Карпенко, Б. Кобзаря, Г. Лактіонової, В. Оржеховської, Ж. Петрочко, В. Поліщук та ін.. У контексті проблематики соціального сирітства та захисту дитинства в Україні вартісними є праці О. Антонової-Турченко, А. Артюшкіної, Л. Волинець, О. Карпенко, Н. Комарової, І. Пеші, А. Полянничко, С. Харченко та ін., а також наукові розвідки із опікунської педагогіки С. Бадори, І. Курляк, Д.-К. Мажец, Б. Ступарика та ін. Що стосується безпосередньо питань історичного розвитку Буковини, її освіти, діяльності національно-культурних товариств, окремих діячів на ниві суспільного прогресу, варто проаналізувати праці В. Звоздецької, Л. Кобилянської, І. Ковальчук, О. Пенішкевич, І. Петрюк, Л. Платаш, Г. Постевки, І. Руснака, Л. Тимчук, І. Червінської, Т. Шоліної та ін.

Відзначаючи глибину та значний обсяг наукових досліджень, все ж зазначимо, що історія суспільної опіки дітей на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.) ще не стала предметом окремого наукового аналізу.

Формулювання мети статті. З огляду на вищезазначене метою публікації визначено здійснення аналізу розвитку суспільної опіки дітей на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільна опіка, що передбачає узгоджену діяльність держави й громади, базована на ідеях милосердя, гуманності, здатності до пожертви, має вагоме значення для соціально-економічного й культурно-освітнього розвитку країни, адже демонструє рівень її цивілізованості, яка й виявляється у наявності розвиненої системи державно-громадської опіки, сформованої науково-теоретичної думки та позиції пересічних громадян стосовно важливості підтримки незахищених співгромадян як реалізації ідеї соціальної справедливості. У контексті опіки дітей та молоді, це – сукупність умов, які сприяють їх розвиткові, а також сукупність зусиль, обов'язків і дій, здійснюваних для того, щоб зробити ці умови оптимальними, використати їх доцільно для щонайповнішого розвитку дітей та молоді [8, с. 88].

Зважаючи на вище названі положення, проаналізуємо суспільну опіку дітей на Буковині у контексті соціально-економічних та культурно-освітніх чинників, що були притаманні міжвоєнному періоду розвитку краю. Для Буковини характерним був аграрний характер із незначним прогресом у промисловості, відносно стала соціальна і національна структура населення, поступальний розвиток шкільництва й громадського життя та ін., мали місце явища

політичного (воєнні дії, окупація та ін.), обмежувально-дискримінаційного характеру суспільно-національного розвитку краю, що були історично змінними. Значний вплив на розвиток опікунської діяльності справляли рівень бідності й соціальної незахищеності, загальна просвіта населення, діяльність громадських товариств та об'єднань.

Зазначимо насамперед, що національно-державне підпорядкування краю змінилось у листопаді 1918 р. – всупереч волі більшості жителів відбулося приєднання Північної Буковини і Хотинщини до королівської Румунії. Придушивши народні виступи, окупанти вдалися до політики тотальної румунізації, уніфікації всіх сторін життя краю, здійснення яких повинно було перетворити його на повіт «Великої Румунії». Узагальнивши соціально-економічні, політичні, культурно-освітні обставини, у яких розвивалась суспільна опіка дітей, погоджуємось з висновком учених: «Румунський період не залишив за собою ні тривких монументів, ані добрих спогадів серед населення Буковини. Для українців це був період національного насилля, змагання з нерівним і брутальним ворогом, який ставив собі за мету усіма можливими засобами зденационалізувати ... український автохтонний елемент. Тільки вітальність (життєлюбність – М. М.) українського народу і висока національна свідомість дали йому змогу стійко перетривати румунську окупацію» [1, с. 390]. Це означає, що розгортання опікунсько-виховної діяльності відбувалось часто всупереч, а не за підтримки влади, її потенціал зростав як відображення усвідомлення у суспільстві необхідності підтримки дітей, підлітків знедолених груп.

На основі запропонованої нами періодизації [7, с. 7], міжвоєнний період охоплює частину II (1914–1924 рр.) та III (1924–1940 рр.) етапів розвитку суспільної опіки на Буковині. Зазначимо, що на етапі удосконалення системи опікунсько-виховних установ з огляду на нові суспільні завдання, який виокремлюється датою початку Першої світової війни, опікунська діяльність у краї не згортається чи стає неможливою через активні воєнні дії, навпаки – саме у 1914–1918 рр. набуває нових форм, проявів, видів, охоплює нові категорії об'єктів. Зміни влади, пов'язані з чотирма окупаціями краю, свідчать про те, що до листопада 1918 р. кожна з воюючих сторін вважала Буковину своєю територією. До прикладу, у період 1916–1918 рр. час від часу активізувалась австрійська влада, яка основну увагу звертала на виявлення, опіку та виховання

безпритульних і бездоглядних дітей. Окремі опікунсько-виховні заклади продовжували свою роботу і в період воєнних дій, наприклад, притулок у Чернівцях під керівництвом Ауреїлії Малікієвич, у якому проживали не тільки сироти, а й школярі народної школи району Монастирисько Чернівців [3, арк. 5].

Румунська влада запровадила нову систему підпорядкування опікунсько-виховних установ: 12 листопада 1918 р. був утворений Секретаріат міністерства торгівлі, промисловості та соціального забезпечення населення на Буковині, який здійснював контроль за наданням допомоги інвалідам, вдовам і сиротам Першої світової війни, за соціальним забезпеченням населення і Генеральний санітарний інспекторат Буковини, який підпорядковувався Міністерству праці, охорони здоров'я та соціального забезпечення і діяв до 1940 р. X-й окружний інспекторат праці та соціального забезпечення м. Чернівці, створений 30 липня 1921 р., підпорядковувався Міністерству праці та соціального забезпечення, здійснював нагляд та контроль за діяльністю товариств, виділенням коштів на надання матеріальної допомоги учням з незаможних сімей, стежив за втіленням законів, розпоряджень про боротьбу з бродяжництвом і жебрацтвом, давав дозволи на відкриття притулків для сиріт і збирання пожертв, контролював діяльність благодійних фондів і товариств (у 1938 р. переіменований у Генеральний інспекторат праці). Опікунсько-виховні установи підпорядковувались і міністерству освіти, яке було представлене на Буковині XIV окружним шкільним інспекторатом (переіменованим в квітні 1920 р. у Генеральний директорат міністерства освіти на Буковині).

Одним з перших у 1922 р. почав працювати притулок для підкинутих дітей. Держава взяла на себе певні витрати на його утримання, а саме: на закупівлю інвентарю, оренду будинку та його забезпечення (світло, опалення), харчування, лікування дітей, оплату праці персоналу притулку, зокрема і лікарів. Притулок фінансувався з коштів Генерального санітарного інспекторату Буковини. «Товариство румунських жінок», яке до війни утримувало 2 інтернати для учениць, також відновило діяльність у 1924 р.

Румунська влада провела детальну ревізію існуючих опікунських закладів і дала дозвіл продовжувати роботу окремим з них, наприклад бурсі товариства «Народний дім». Діяльність українських товариств знаходилась під особливим контролем. Державний секретаріат праці, промисловості і соціальної опіки у

серпні 1919 р. у звіті про їх діяльність у роки війни згадує про роботу інтернату і будинку сиріт в Чернівцях; товариства «Буковинська українська православна шляхта», подає список українських благодійних товариств, інтернатів і сиротинців в Чернівцях станом на 1 серпня 1919 р. [6, арк. 12]. Відповідно до нього у краї діяли: Товариство «Буковинська українська православна шляхта», засноване 10.07.1906 р. з метою збереження культурних і економічних інтересів української шляхти, яке утримувало дівочий інтернат; Товариство православних русинок на Буковині, засноване 1908 р. з метою плекання національної свідомості греко-католицьких українців і утримання дівочого інтернату; Товариство «Жіноча Громада» на Буковині, що заснувало «захоронки» (дошкільні заклади – М.М.) в місті і в повітах. У звіті перераховані також товариства «Шкільна Поміч» (1902 р.), інтернат для хлопчиків («Українська бурса»), заснований товариством «Народний дім»), хлопчачий інтернат, дівочий інтернат і український сирітський будинок (заснований під час російської окупації «Кружком українських жінок»). У нього, окрім того, згадувалось про дівочий інтернат «Товариства православних русинок на Буковині», в якому виховувалося 60 дівчаток, дитячий притулок з 30 сиротами, яких підтримували під час війни. Подано список дітей чернівецького сиротинця станом на вересень 1917 р., у ньому зафіксовано 23 дитини у віці від 2 до 12 р. [6, арк. 15-20].

Загалом українським товариствам у роки війни та на початку румунської окупації прийшлося дещо переглядати умови й форми діяльності, однак після 1924 р. вони активізуються. Так, католицький сиротинець у Чернівцях, який патрунувала Катарина Шваб, у 1918 р. опікував 47 дітей віком від 3 до 17 років з Чернівців, Кімполунгу, Новоселиці, Радівців, сіл краю.

Державні органи регулярно проводили інспекції санітарного стану притулків і сиротинців. 7 липня 1919 р. д-р Вольф у звіті про стан вищезгаданого католицького сиротинця і українського сиротинця в Чернівцях зауважував, що католицький сиротинець знаходиться в пристосованій господарській споруді, кімнати хлопчиків розміщені в цокольному приміщенні, дівчаток – на першому поверсі, кімнати в основному привабливі, але погано освітлюються, ліжка потребують ремонту, необхідний душ, діти обстежуються лікарем. Він пропонував сприяти налагодженню водопостачання і каналізації, зробити ремонт в кімнатах, оновити одяг для дітей, здійснювати регулярні обстеження стану здоров'я

дітей у міському госпіталі. Документ стосовно діяльності притулку засвідчує, що в грудні 1919 р., у ньому знаходилося 46 дітей.

Що стосується українського сиротинця, в якому проживало 23 дитини, він знаходився в господарському приміщенні з 2 кімнат, зокрема в одній з них, писав чиновник «4 дітей спить в одному ліжку» [6, арк. 9], душ і каналізація відсутні; кімнати для дітей неосвітлені, контролюючий відзначав, що цей заклад потребує державної і міської підтримки.

Закритий у роки війни, 10 лютого 1919 р. ювілейний інститут сліпих ім. цесаря Франца-Йосипа відновлює роботу як «Інститут сліпих ім. королеви Марії», згодом заклад переіменований в Державну спеціальну школу для сліпих та глухонімих дітей, яка працювала до 1940 р.

Справжні «каральні заходи» були застосовані владою у боротьбі з безпритульністю. Секретаріат Міністерства торгівлі, промисловості та соціального забезпечення на Буковині у 1919 р. розробив проект постанови про створення відомства з опіки та піклування над неповнолітніми дітьми у краї. У ньому зазначалось, що справа опіки є «справою всієї держави», тому пропонувалося відкривати відповідні державні та приватні заклади.

«Захоронки», які не працювали у роки війни і повільно відновлювали роботу, не особливо цікавили «нову» владу. Натомість спеціальним розпорядженням давався дозвіл на заснування державними інституціями, релігійними конфесіями, громадськими товариствами та приватними особами «шкіл для маленьких дітей» як згідно румунського законодавства почали називатись дошкільні установи.

Кількісні і якісні характеристики системи суспільної опіки дітей дозволяє узагальнити звіт генерального інспектора міністерства праці і соціального захисту М. Енеску, який 1920 р. відвідав Буковину й підготував відповідний документ [5, арк. 16–60]. Його основні позиції наступні: у Чернівцях діє 11 товариств та інституцій опіки та соціального захисту різних категорій громадян, перш за все дітей та молоді, у повітах – 6; усі вони утримують опікунсько-виховні установи: сиротинці, притулки, інтернати, дошкільні заклади; фінансування та підтримка опікунських установ відбувається за рахунок національних, релігійних об'єднань, частково держави та на приватні пожертви. Наприклад, «Інститут сліпих ім. Королеви Марії» [5, арк. 16] матеріально підтримувало Товариство охорони сліпих і глухонімих Буковини, держава

оплачувала роботу педагогів; у всіх опікунсько-виховних закладах вихованці отримують догляд, навчання й виховання. Зокрема, Товариство охорони сиріт війни, метою роботи якого визначалось «фізичне і моральне виховання дітей», а почесними директорами були митрополит Володимир Репта і генерал Мірческу утримувало сиротинець, у якому безкоштовно жило 56 сиріт різних національностей у віці 4–14 років. Усі вихованці відвідували школи міста, окрім того, при сиротинці працював дитячий садок. Щодо національної приналежності, то у Чернівцях працювало румунських – 3, німецьких – 2, польських – 1, єврейських – 3, українських – 2 товариства [5, арк. 43]. Найбільш організованими у звіті були відзначені єврейські товариства та організації, які «усім допомагали» [5, арк. 44–47], у сиротинці проживали «діти війни» – 200 осіб, товариство утримувало лікарню, об'єднання для допомоги бідним єврейським школярам, народну кухню.

У III періоді (1924–1939 рр.) – на етапі сталого розвитку системи суспільної опіки дітей та молоді у краї – відповідно до державних законів від 13.04.1928, 14.07.1930., 27.04.1933 р., 22.06.1935, 22.08.1936, 31.03.1937, 30.12.1937 рр. Міністерство праці і соціального забезпечення зобов'язувалось приймати необхідні заходи для опіки матерів, дітей спільно з державними інституціями, громадськими організаціями та за підтримки населення для забезпечення «нормального розвитку нації». Воно брало на себе обов'язок забезпечувати матерям та дітям надання відповідних послуг у таких закладах: передродові консультації, пологовий будинок, гуртожиток для матерів, диспансери для маленьких дітей, лікарняні диспансери, притулки на один день, ясла, центри охорони, секції в лікарнях та лікарні дитячі, профілакторії та ін. [9, с. 381].

Що стосується діяльності національних товариств на цьому етапі, то при «Народному Домі» була відновлена діяльність бурси, «захоронка» товариства «Жіноча Громада» працювала у 1925–1934 рр., діяв дівочий пансіонат, однак основна увага української громадськості була сконцентрована на зборі коштів на сирітський дім.

Констатуючи наявність необхідної кількості опікунських закладів для дітей у Чернівцях та містечках, влада зверталась до повітів з проханням надати інформацію про роботу місцевих громад з подолання сирітства і безпритульності. Однак ці дані були невтішними: ще 1928 р. більшість сіл повітів, крім Чернівецького повідомлено, що у них «немає будинків, де ростять дітей». Натомість

у Чернівцях у 30-х рр. заснування опікунсько-виховних закладів відбувалось досить часто. Наприклад, у березні 1931 р. відкрився «Притулок для християнських дітей» у приміщенні фундації Адальберта фон Задуровича у Чернівцях. До закладу приймали: законно народжених дітей-сиріт без обох батьків; сиріт незаконнонароджених; знайдених (підкинутих) православних дітей віком від 3 до 7 років, народжених чи знайдених на території краю. 11 березня 1932 р. релігійне товариство «Колиска святої Катерини» звернулося до міської ради щодо відкриття ясел для підкинутих дітей, які запрацювали упродовж місяця.

Для цього етапу характерна структуризація діяльності різних типів опікунсько-виховних установ, свідченням чого є звіт примарії м. Чернівців про допомогу «бездомним, сліпим, глухонімим, інвалідам» [4, арк. 1-9] за 1929 р. Чинovníки звітують, що у місті працює 6 притулків для різних категорій незахищених громадян.

Чернівецький дитячий будинок відкритий 1937 р. згідно закону «Про захист прав матері та дитини» від 30.06.1937 р. У ньому здійснювалася «робота по вихованню та нагляду за незаконнонародженими дітьми, дітьми з найбідніших сімей, сиротами та за тими, що потрапляли в будинок з дитячих колоній повітів Буковини», тобто це був опікунський заклад крайового значення. Архівні документи свідчать, що впродовж 1937–1940 р. у ньому перебувало більш ніж 150 вихованців, а 12 дітей було передано на виховання мешканцям краю.

Архівний документ, який укладався з метою підготовки загальнорумунської енциклопедії у 1936 р., містить такі дані щодо Буковини. Усі опікунські установи краю поділялись на державні, міські (комунальні) і приватні. Лікарський догляд та підтримку здійснювали лікарні (шпитали): 4 державні, з них 2 для дітей з порушеннями розумового розвитку і зору; 4 приватні – для різних категорій пацієнтів; 16 диспансерів, у т. ч. туберкульозний і профілактичний диспансер [2, арк. 46]. Муніципальна (міська) служба соціального захисту дітей та опіки молоді надавала послуги патронажу (догляду) безпосередньо у сім'ях; утримувала лімітовану кількість підкинутих, безпритульних та сиріт, інвалідів у притулку. Однак основну діяльність здійснювали товариства, релігійні громади, які за підтримки держави фондували і утримували опікунсько-виховні заклади. Серед них – Товариство «Захист дітей-сиріт – учасників воєнних дій», яке утримувало притулок; Товариство І.О.В «Допомога інвалідам, безпритульним, сиротам

учасників війни»; Центр для захисту дітей та догляду за молоддю з Буковини, при якому працював виховний заклад для безпритульних дітей з початковою школою і забезпечувалась подальша професійна підготовка молоді. Сиротинець для німецьких католицьких дітей Буковини утримував 20 сиріт обох статей; будинок дитини для німецьких дітей євангельської віри з Буковини – 40 осіб і надавав допомогу вдома; польське об'єднання священиків у сиротинці для хлопчиків та інтернаті (бурсі ім. А. Міцкевича) підтримувало польських учнів середніх шкіл; єврейський сиротинець утримував 74 дитини, а Товариство захисту дітей-сиріт євреїв опікувалось у будинку дитини 117-ма сиротами.

У документі зафіксовано 24 релігійні організації, національні громади, діяльність яких спрямовувалась на підтримку знедолених дітей та молоді. Товариство «Жіноча Громада» була занесена до переліку як така, що має «виховний заклад для утримання дітей робітниць, що діє безкоштовно, а також вдома допомагає жінкам і дітям-сиротам». Католицьке добродійне товариство польське утримувало притулок для 50 дівчат, жіноче євангелічне товариство «Густав Адольф» надавало патронажні послуги хворим, бідним, сиротам, утримувало дитячий садок. Функціонував інтернат для польських і гуртожиток для німецьких учнів на 80 місць, а Товариство допомоги єврейським учням середніх шкіл м. Чернівці надавало нужденним одяг, шкільне приладдя, книжки [2, арк. 47].

До списку благодійних товариств, що найбільше відзначились у напрямі опікунської роботи, було занесено: «Притулок», Товариство «Арон Пумнул», «Любов до ближнього»; Товариство єврейських учнів середніх шкіл, Товариство «Королева Марія»; Товариство «Мироносиць». Список сиротинців м. Чернівців 1936 р. містив: німецько-католицький, польський; єврейський; євангелічний будинки дитини; Товариство для опіки єврейських дітей-сиріт; 3 сиротинці для румунських дітей [2, арк. 73]. Кількісні характеристики системи суспільної опіки дітей на Буковині у міжвоєнний період – вражаючі: 24 опікунські заклади входили до т. зв. «міської суспільної благодійності», працювало 5 єврейських добродійних закладів, 6 благодійних товариств, 6 сиротинців, 4 інтернати для учнів середніх шкіл.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у міжвоєнний період на Буковині опікунсько-виховні установи диференціювались за наступними критеріями: віровизнанням дітей; статтю; відповідно до того, хто був їх фундатором (державна,

приватні особи, церква, національно-культурні товариства); за категоріями дітей, які знаходились у них (для сиріт, безпритульних та бездоглядних дітей; дітей з особливими потребами; новонароджених, яких покинули матері; незаконно народжених, підкинутих (знайдених); дітей війни, дітей біженців, дітей загиблих вояків). У них забезпечувалось створення належних умов для догляду, фізичного розвитку, навчання й виховання дітей-сиріт та позбавлених піклування батьків, починаючи з раннього та дошкільного віку (санітарний догляд та медичне обслуговування; загальне обов'язкове навчання і виховання); підтримка дітей з проблемами у фізичному розвитку (діяльність спеціальної школи-інтернату). Подальших досліджень потребують форми та методи роботи з дітьми кризових категорій у різних типах опікунсько-виховних закладів краю тощо.

Список використаних джерел

1. Буковина, її минуле сучасне / [за ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського]. – Париж – Філадельфія – Дітройт : Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
2. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф.15 Префектура Чернівецького повіту, 1918–1940 рр. – Оп. 1. – Спр. 19282 Циркуляр префектури Черновицкого уезда об оказании содействия институту румынской энциклопедии в сборе материалов для составления энциклопедии (1933 г. – 1936 г.), 171 л.
3. ДАЧО. – Ф. 43 Примарія міста Чернівці, 1918–1940 рр. – Оп. 1. – Спр. 619. Отчет начальницы детского приюта в г. Черновцах о финансовой деятельности приюта во время войны (30.04. 1920 г. – 22.03. 1922 г.), 6 л.
4. ДАЧО. – Ф. 43 Примарія міста Чернівці, 1918–1940 рр. – Оп. 1. – Спр. 5467 Отчет о экологическом и санитарном состоянии г. Черновицы за 1929 год (1929 г.), 25 л.
5. ДАЧО. – Ф. 285 X-й окружний інспекторат праці та соціального забезпечення м. Чернівці, 1919–1938 рр. – Оп. 1. – Спр. 10. Отчет генерального инспектора министерства труда и социального обеспечения о деятельности общественных и частных благотворительных фондов на Буковине (1920 г. – 1921 г.), 60 л.
6. ДАЧО. – Ф. 310 Секретаріат Міністерства торгівлі, промисловості та соціального забезпечення на Буковині, 1918-1923 рр. – Оп. 3. – Спр. 3 Дело о выделении денежных субсидий обществам и интернатам по оказанию помощи украинцам. Список

детей украинских домов-сирот (1919 г.), 24 л.

7. Марчук М. В. Розвиток суспільної опіки дітей та молоді на Буковині (кінець XIX – перша третина XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. В. Марчук. – Хмельницький, 2016. – 20 с.

8. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою : [моногр.] / Т. Завгородня, Н. Лисенко, Д.-К. Мажец; [За заг. ред. Б. Ступарика]. – Івано-Франківськ – Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – 152 с.

9. Hamangiu C. Codul general al României (Codurile, legile și regulamentele uzuale în vigoare, Volumul XXV, Legi uzuale 1937. – București : Edit. Libr. «Universala», Alcalay & Co., 1937. – 2051 p.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bukovy`na, yiyi my`nule suchasne / [za red. D. Kvitkovs`kogo, T. Bry`ndzana, A. Zhukovs`kogo]. – Pary`zh – Filadel`fiya – Ditrojt : Zelena Bukovy`na, 1956. – 965 s.

2. Derzhavny`j arxiv Chernivecz`koyi oblasti (DACHO). – F.15 Prefektura Chernivecz`kogo povitu, 1918–1940 rr. – Op. 1. – Spr. 19282 Sy`rkulyar prefektury Chernovy`czkogo uezda ob okazany`y` sodejstvuy`ya y`nsty`tutu rumynskoj ency`klopedy`y` v sbore matery`alov dlya sostavleny`ya ency`klopedy`y` (1933 g. – 1936 g.), 171 s.

3. DACHO. – F. 43 Pry`mariya mista Chernivci, 1918–1940 rr. – Op. 1. – Spr. 619. Otchet nachal`ny`czy detskogo pry`yuta v g. Chernovczax o fy`nansovoj deyatel`nosty` pry`yuta vo vremya vojny (30.04. 1920 g. – 22.03. 1922 g.), 6 s.

4. DACHO. – F. 43 Pry`mariya mista Chernivci, 1918–1940 rr. – Op. 1. – Spr. 5467 Otchet o ekology`cheskom y` sany`tarnom sostoyany`y` g. Chernovy`czy za 1929 god (1929 g.), 25 s.

5. DACHO. – F. 285 X-j okruzhny`j inspektorat praci ta social`nogo zabezpechennya m. Chernivci, 1919–1938 rr. – Op. 1. – Spr. 10. Otchet general`nogo y`nspektora my`ny`sterstva truda y` socy`al`nogo obespecheny`ya o deyatel`nosty` obshhestvenny`x y` chastny`x blagotvory`tel`ny`x fondov na Bukovy`ne (1920 g. – 1921 g.), 60 s.

6. DACHO. – F. 310 Sekretariat Ministerstva torgivli, promy`slovosti ta social`nogo zabezpechennya na Bukovy`ni, 1918–1923. – Op. 3. – Spr. 3 Delo o vydeleny`y` denezhny`x subsy`dy`j obshhestvam y` y`nternatam po okazany`yu pomoshhy` ukraiy`nczam. Spy`sok detej ukraiy`nsky`x domov sy`rot, 24 s.

7. Marchuk M. V. Rozvy`tok suspil`noyi opiky` ditej ta molodi na Bukovy`ni (kinecz` XIX – persha trety`na XX stolittya)) : avto-ref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : specz. 13.00.01 «Zagal`na pedagogika ta istoriya pedagogiky`» / M. V. Marchuk. – Xmel`ny`cz`ky`j, 2016. – 20 s.

8. Opika nad dit`my` v dobu transformaciyi suspil`nogo ustroyu: [monogr.] / T. K. Zavgorodnya, N. V. Ly`senko, D.-K. Mazhecz ta in.; [Za zag. red. B. M. Stupary`ka]. – Ivano-Frankivs`k –Uzhgorod : My`stecz`ka liniya, 2002. – 152 s.

9. Hamangiu C. Codul general al României (Codurile, legile și regulamentele uzuale în vigoare, Volumul XXU, Legi uzuale 1937. – București : Edit. Libr. «Universala», Alcalay & Co., 1937. – 2051 p.

Marchuk M. The Development of social care of children in Bukovyna During the Interwar Period (1918–1940). The paper presents a historical and pedagogical analysis of social care for children in Bukovina During the Interwar Period (1918–1940). On the basis of the periodization that was proposed by the author, the interwar period covers part 2 (1914–1924) and 3 (1924–1940) of the development of social custody in Bukovina. Each of them had its own peculiarities.

The analysis of archival documents reveals that there were different types of residential care for children in Bukovina in 1918–1940. In 1920 11 organizations were employed in Chernivtsi and 6 that kept orphanages, shelters, orphanages, kindergartens were in counties of the region. They were supported by national, religious associations, some state and private individuals. Regarding nationality, there were 3 Romanian, 2 German, 1 Polish, 3 Jewish, 2 Ukrainian companies in Chernivtsi that were involved in the care of children.

In 1937 the Ministry of Labor and Social Security of Romania in cooperation with government institutions, NGOs and with the support of the people obliged to take the necessary steps for the care of mothers and children for the development of the nation. For example, mothers and children were offered to provide services in such institutions: antenatal clinics, maternity homes, maternity hostels, dispensaries for small children, hospital dispensaries, one day shelters, nurseries, security centers, urban protection centers, municipal and county security centers, sections Hospitals and children's hospitals, child care teams and others.

In 1936, all institutions guardianship edge divided into state, municipal (public) and private. Society, religious communities with the support of the state founded and held Trustees and educational institutions

performed basic activities. 24 religious organizations and national communities whose activities were directed at supporting disadvantaged children were active. Number of orphanages in Chernivtsi increased to 8. The total number of public childcare facilities in Bukovina in the interwar period was: 24 were kept by city, 5 – by Jewish community, 6 – by charities, 6 national orphanages and 4 boarding schools for students.

Key words: social care of children, children-orphans, trustees and educational institutions, shelters, orphanages, public and private initiative, Bukovina, interwar period.

Отримано 09.04.2017

УДК: 3642-058837(477)

А. Ю. Мельничук
tonya-kirikutsa@ukr.net

ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ, ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЦИВІЛЬНОГО ШЛЮБУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Мельничук А. Ю. Профілактика негативних соціально-правових, економічних, наслідків цивільного шлюбу в сучасній Україні. Розглянуто визначення цивільного шлюбу та розмежування плутанини у поняттях: цивільний шлюб, громадський шлюб, фактичний шлюб, співжиття, конкубінат. Адже, визначенню поняттю «жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі», законодавство не містить, тому в суспільстві досить часто плутають дані поняття. Зазначаються, види шлюбів :громадський, офіційний та фіктивний. За критерієм орієнтації на суспільні стереотипи: традиційний, альтернативний (цивільний шлюб). Окреслено значення та ставлення до цивільного шлюбу за різними науковцями, які по різному розглядають дане поняття. Переглянуті історичні передумови виникнення даного виду шлюбу та поява його в Україні. Зазначені причини вступу до цивільного шлюбу, зокрема: зміна становища жінки у суспільстві, низький матеріальний стан, зменшення часу спілкування пари, неграмотність молодого

населення тощо. Зазначаються, результати соціологічного дослідження дорослого населення України, проведеного в межах Європейського дослідження. Розкрито соціально-правові, економічні наслідки цивільного шлюбу в сучасній Україні, до таких відносяться: спадкування майна, яке партнерові може дістатися лише у четверту чергу; при розірванні стосунків такої пари, досить важко довести за чий кошти була куплена річ; незареєстрованій парі значно важче взяти кредит у держави ніж зареєстрованій; при народженні дитини перед парою, яка проживає у цивільному шлюбі постає проблема прізвища, яке дати дитині та загалом втрата традицій шлюбно-сімейних відносин. Переглянуто закордонний досвід цивільного шлюбу, у різних країнах навіть саме поняття шлюбу значно відрізняється один від одного та шлюбними партнерами можуть бути не лише різностатеві особи але і одностатеві. Існують країни у яких позитивно ставляться до цивільного шлюбу та визнають соціально-правові та економічні наслідки такого виду шлюбу, проте, не обійтися без країн противниць, які досить вороже ставляться до цивільного шлюбу та не визнають будь-які його наслідки.

Ключові слова: шлюб, цивільний шлюб, громадський шлюб, фактичні шлюбні відносини, співжиття, негативні наслідки, соціально-правові наслідки, економічні наслідки, подружжя, зареєстрована пара, незареєстрована пара

Мельничук А. Ю. Профилактика негативных социально-правовых, экономических, последствий гражданского брака в современной Украине. В работе рассмотрено значение гражданского брака и его отличия от схожих понятий: официальный брак, общественный брак, фактический брак, сожительство, конкубинат. Поскольку в законодательстве нет точного определения союза «женщины и мужчины, которые проживают вместе, но не находятся в законном браке или в любом другом браке», в обществе достаточно часто путают данные понятия. Выделяются виды браков: гражданский, официальный и фиктивный. В соответствии с общественными стереотипами выделяются: традиционный, альтернативный (гражданский брак). Показано понимание и отношение к гражданскому браку у различных ученых, которые трактуют данное понятие по-разному. Разобраны исторические предпосылки возникновения данного вида брака и его появления в Украине. Указаны причины вступления в гражданский брак, в

частности: изменение положения женщины в обществе, низкий материальный достаток, сокращение совместного времяпрепровождения и общения, непросвещенность молодого поколения и тому подобное. Показаны результаты социологического исследования взрослого населения Украины, проведенного в рамках европейского исследования. Раскрыты социально-правовые, экономические последствия гражданского брака в современной Украине, к которым относятся: наследование имущества, которое партнеру может достаться только в четвертую очередь; при разрыве отношений такой пары довольно трудно доказать, на чьи средства была куплена вещь; паре, брак которых официально не зарегистрирован, гораздо сложнее взять кредит у государства чем тем, которые в официальном браке; при рождении ребенка перед парой, которая проживает в гражданском браке, возникает проблема выбора фамилии, а также теряются в целом традиции брачно-семейных отношений. Рассмотрен зарубежный опыт гражданского брака, в разных странах даже само понятие брака значительно отличается друг от друга, партнерами в браке могут быть не только разнополые лица, но и однополые. Существуют страны, в которых положительно относятся к гражданскому браку и признают социально-правовые и экономические последствия такого вида брака, однако, не обходятся без стран-противниц, которые достаточно враждебно относятся к гражданскому браку и не признают любые его последствия.

Ключевые слова: брак, гражданский брак, официальный брак, фактические брачные отношения, сожительство, негативные последствия, социально-правовые последствия, экономические последствия, супруги, зарегистрированная пара, незарегистрированная пара.

Постановка проблеми. Проблема цивільного шлюбу з кожним роком стає все більш актуальною, адже все більше молодих людей ставши перед вибором – зареєстрований шлюб або ж цивільний, обирають другий. Переважання даного виду шлюбу, може призвести до знецінення традицій вступу у шлюб та загалом, інституту шлюбу.

Говорячи про цивільний шлюб можна виділити досить велику низку протиріч, так як суспільство розділилося на два табори. Одні за відносини без офіційної реєстрації у паспорті, а інші категорично проти цивільного або ж фактично шлюбу. Існування цієї форми

відносин викликає суперечливі погляди і думки, що говорить про актуальність проблеми.

Аналіз останніх досліджень. Проблемою цивільного шлюбу займалися такі вчені: С.В. Троїтський, який розрізняє різні форми цивільного шлюбу. І. Рахімова розглядає психологічні особливості цивільних відносин. Також, проблематику цивільного шлюбу досліджували такі науковці, як: Н.О. Лопата, О.Ю.Фаринич, Т.Д. Щербан, Л. Короткова, А. Віхров та інші. Психолог Кляпець О.І. виділяє психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу. На науковому рівні дослідженню питання фактичних шлюбних відносин присвячено роботи вчених І. Жилінкової, А.В. Григор'єва, С. Реутова, З. Ромовська. Соціолог М. Кузьменко, розрізняє різні види цивільного шлюбу. Відповідну проблематику в аспекті права досліджували такі науковці як: Дякович М.М. та Сенік С.В., Єгорова Н. Ю, Черняк Є.М. та інші.

Формулювання мети статті. Мета роботи – теоретично обґрунтувати негативні соціально-правові та економічні наслідки цивільного шлюбу в умовах сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема шлюбу дуже поширена на теренах науки, у зв'язку з цим є багато різних варіантів тлумачення цього поняття. Теремко С. характеризує - «Шлюб - історично обумовлена, санкціонована і регульована суспільством форма стосунків між жінкою і чоловіком, що визначає їх права і обов'язки стосовно одне одного і дітей.». Гіденс Е. «Шлюб можна визначити як суспільно визнаний і схвалений сексуальний союз між двома дорослими індивідами. Коли двоє людей одружуються, вони стають родичами одне одному; хоча шлюбний зв'язок поєднує взаєминами родичання набагато більше коло людей. Батьки, брати, сестри та інші кровні родичі одного партнера стають родичами другого через шлюб».

У сімейному кодексі України (від 10.11.2016) зазначається: «1. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. 2. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. 3. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Отже, шлюб – це форма взаємовідносин чоловіка та жінки (в деяких зарубіжних країнах у шлюб можуть вступати і одностатеві пари), які несуть за собою, певні наслідки: турбота про свого партнера, підтримку, ведення спільного господарства тощо.

Т. М. Кузьменко [1, с.167], розрізняє типи шлюбу за юридичним оформленням шлюбу:

1. Громадський – юридично не оформлений;
2. Офіційний – юридично засвідчений;
3. Фіктивний – юридично засвідчений, проте, реально не існуючий.

Фаринич О.Ю., Т.Д. Щербан Т.Д. [3, с. 713] у своїй роботі «Психологічні особливості студентських сімей», зазначають, що дослідники виділяють досить багато класифікацій шлюбно-сімейних відносин, зокрема найбільш суттєвішу виділяють класифікацію за критерієм орієнтації на суспільні стереотипи, поширені у суспільстві: традиційний та альтернативний шлюби. Де зазначається, «традиційний шлюб – шлюб, що орієнтується на загальновизнані суспільні норми, на прийнятті у суспільстві стереотипи. Альтернативний шлюб, прикладом якого є цивільний шлюб, – це шлюб, що орієнтується на особистісні потреби кожного партнера, навіть якщо вони вступають у суперечність із загальновизнаними суспільними нормами».

У нашій роботі ми звернемо увагу на цивільний шлюб, але під поняттям «неодруженої пари, що проживають разом», розуміють ще: громадський шлюб, фактичний шлюб, співжиття та конкубінат. Але на жаль у сучасному суспільстві дуже часто плутають ці поняття. Як зазначає, І. Жилінкова [6, с. 255], - «у сучасній науковій практиці використовується досить багато визначень характеристиці терміна «жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі», але через відсутність його у законодавстві робить плутанину у поняттях, щоб цього уникнути необхідно ввести термін, який би характеризував це явище». Навіть науковці не можуть визначитися із правильним терміном та у своїй роботі використовуються усі ці терміни, зокрема: соціолог Т. М. Кузьменко [1, с. 164], використовує термін «громадський шлюб», психолог О.Я. Кляпець відає перевагу вживання терміну «цивільний шлюб». Юристи М.М. Дякович С.В. Сенік [4, с.37], Овчатова-Редько А. О [5, с. 132] використовують та вважають правильним термін «фактичні шлюбні відносини». Тому у нашій роботі будуть зустрічатися усі ці поняття.

Розглянувши значення кожного з понять, було виявлено наступне: «цивільний шлюб» – не пов'язаний із неоформленим шлюбом, апріорі – даний шлюб, характеризується як оформлений в органах державної влади проте без вінчання у церкві. «Громадський шлюб» - як вважає Григор'єва А.В є не правильним перекладом «цивільний шлюб», а носить теж значення. Логічно було б правильно використовувати «фактичний шлюб», який і характеризується, як відсутність реєстрації в органах державної влади. Отже, розглянувши ці поняття ми бачимо, що плутанина у поняття глобальна, але поки не буде введено єдиний термін, який характеризує дане явище плутанина і надалі існуватиме.

Цивільний шлюб, різні науковці не лише його по-різному називають але і характеризують, зокрема: С. Реутова, зазначає, що фактичний шлюб і зареєстрований шлюб за своєю метою та соціальним змістом – тотожні. З. Ромовська, у свою чергу говорить, що цивільний шлюб та зареєстрований – дві форми організації сімейного життя. Пара, яка перебуває у такому шлюбі має права не як подружжя а як членів сім'ї, ці права можуть бути тотожними але підстави їх виникнення є різними. Л. Короткова та А. Віхров, вважають, що співжиття не породжує родинно-правових наслідків а показує лине безвідповідальність перед державою та суспільство в загальному. Отже, як бачимо з вище зазначеного дані науковці по-різному ставляться до таких відносин, та їх дослідження свідчать не лише про актуальність даної теми але і їх критичність.

Історичні передумови виникнення цивільного шлюбу, такі: даний шлюб з'явився ще в XVI ст. в Голандії, але характер їх був іншим, зокрема пари, які належали до різних віросповідань, не могли вінчатися у церкві, тому держава вирішила їм допомогти та почала оформляти такі союзи у мерії.

В Україні це явище набуло популярності 90-х років минулого сторіччя внаслідок соціальних процесів у суспільстві, у свідомості громадян змінилося відношення до шлюбу в цілому.

Науковці по-різному характеризують зростання актуальності цивільного шлюбу, Є.М. Черняк, порівнює такою зміну із зміною соціального та економічно становища жінки в суспільстві (фемінізації багатьох сфер життєдіяльності людства).

Балабух І.М, Осецька Л.В., у своїй роботі «Трансформація сімейно-шлюбних орієнтацій сучасної української молоді» [9, с.2], що причиною є зменшення часу спілкування як і батьків з дітьми так і подружжя. Також, зазначають науковці, що були порушені традиції

християнської моралі та цінність шлюбу загалом. Та найголовнішою причиною є те, що держава взяла на себе права узаконювати відносини а «відмінила» церковний шлюб. За оцінками та дослідженнями даних дослідників, стан функціонування шлюбно-сімейних відносин є критичним. Показниками є:

- ✓ низький матеріальний стан сім'ї;
- ✓ відсутність належних умов життєдіяльності та розвитку пари;
- ✓ низький рівень народжуваності;
- ✓ збільшення чисельності розлучуваності;
- ✓ незадоволеності відносинами в подружній парі,
- ✓ подавленні почуттів.

Результати соціологічного дослідження дорослого населення України, проведеного в межах Європейського дослідження «EUROPEAN VALUES SURVEY», під час якого було опитано 1207 респондентів віком від 18 років і старших Рис.1. .

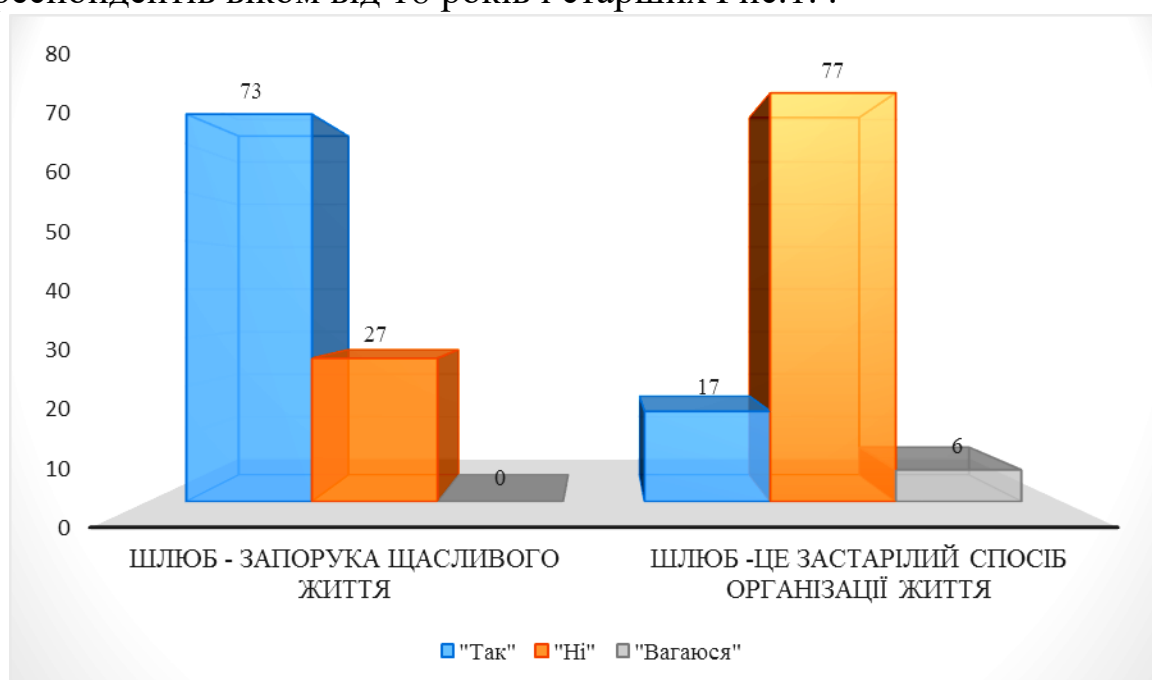

Рис.1. Результати Європейського дослідження «EUROPEAN VALUES SURVEY».

Отже, на основі проведеного Європейського дослідження «EUROPEAN VALUES SURVEY», можемо сказати, що шлюб залишається однією із цінностей людини у житті, але все таки є люди які з цим не погоджуються.

Теоретичне дослідження соціально-правових та економічних наслідків цивільного шлюбу в сучасній Україні показали, що:

1. Банки дають кредити офіційно зареєстрованим парам легше ніж не зареєстрованим. Тому, якщо пара забажає отримати кредит на молодіжне житлове будівництво у них не вийде ніяк.

2. Співмешканцям, важко довести що річ була куплена за їх спільні кошти.

3. Існують пари, які живуть у цивільному шлюбі але перебувають в офіційному з іншими. Відповідно, майно померлого буде належати законному партнерові. Навіть, якщо у пари немає інших офіційних шлюбів, спадкування таких осіб буде у четверту чергу.

4. Діти, які народилися у такої пари, будуть мати прізвище матері. Тільки якщо батько, підтвердить своє батьківство у дітей буде прізвище тата. Та треба розуміти, що соціальний статус такої пари буде відрізнятися від офіційно зареєстрованої пари.

5. При виїзду закордон, при розлученні юридичне підтвердження споріднення важливо для людей, але цією стороною значне число людей зневажає.

6. Змінюється ставлення до інституту шлюбу, забуваються традиції християнської моралі та в цілому занепад традицій шлюбу та сім'ї.

Це ще увесь перелік соціально-правових та економічних наслідків цивільно шлюбу, але основні ідеї присутні.

Закордонний досвід цивільного шлюбу у різних країнах розвився по-різному, як зазначає Пилипенко Ю.О., у різних країнах навіть саме поняття шлюбу значно відрізняється один від одного. Наприклад, у деяких країнах у законодавстві так чи інакше зазначається, що шлюб – це союз жінки та чоловіка. До таких країн належить і Україна. Але сучасне розуміння шлюбу не завжди асоціює шлюб лише з різностатевими партнерами. Загалом існують країни у яких підтримують цивільний шлюб та такі пари мають певні соціально-правові наслідки, а саме: Швейцарії, Франції, Голландії, Бельгії Норвегія, Ісландія, Португалія, Іспанія, Німеччина. Та країни, які категорично ставлять до даного виду шлюбу та не надають їм правового значення: Російська Федерація, Азербайджанська Республіка, Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Грузія та ін..

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На сьогоднішній день в науковому та практичному лексиконі вживаються різні терміни, що характеризують правовідносини чоловіка і жінки, які не перебувають між собою у зареєстрованому шлюбі або у будь якому іншому шлюбі, проте проживають однією

сім'єю, а саме – цивільний шлюб, громадянський шлюб, фактичний шлюб, співжиття, конкубінат.

Причин вибору саме цього виду шлюбу є досить багато, найбільш вживані з них є: зміна ролі жінки у суспільстві, неготовність до офіційної реєстрації, матеріальна незабезпеченість тощо.

Розкриття соціально-правових, економічних наслідків цивільного шлюб показало, офіційно не зареєстрованим парам досить важко конкурування у плані спадкування, поділу майна, виїзду закордон, виховування та догляд за дітьми ніж зареєстрованим. Соціально-правові та економічні наслідки досить значні, тому таким парам варто замислитися чи варті їхні «демократичні» відносини таких наслідків.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці соціально-психологічних умов та структурно-функціональної моделі соціальної роботи щодо профілактики соціально-правових та економічних наслідків цивільно шлюбу серед сучасної молоді.

Список використаних джерел

1. Кузьменко Т. М. Соціологія – навч. посіб. / Т. М. Кузьменко //Київ, 2010 С.164-167.
2. Лопата Н.О. Проблема розуміння шлюбу в сучасному суспільстві / Н.О. Лопата// Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфредера Нобеля / 2013. - № 2 (5). - С. 137-140.
3. Фаринич О.Ю., Т.Д. Щербан Т.Д. Психологічні особливості студентських сімей /О.Ю.Фаринич, Т.Д.Щербан: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України /Проблеми сучасної психології, - 2013, - Випуск 21. - С. 713-724.
4. М.М. Дякович С.В. Сенік, Правове регулювання «фактичних шлюбних відносин» //Вісник Верховного Суду України № 2 (1 2 6) ' 2 0 1 1- С.37-43.
5. Овчатова-Редько А. О. Основні риси «Фактичного» шлюбу за сімейним законодавством України / А. О. Овчатова-Редько // Актуальні проблеми держави і права, 2008. - С. 132-137.
6. Жилінкова І. В. Сучасні підходи до визначення правової природи шлюбу [Текст] / І. В. Жилінкова // Вісник академії правових наук. – 2007. – № 3. – С. 107 - 116.
7. Григор'єва А.В. Співвідношення понять «Цивільний шлюб», «Співжиття», «Громадський шлюб», «Фактичний шлюб» та

«Конкубінат» / А.В. Григор'єва // Підприємництво, господарство і право: наук.-практичний юридичний журнал., Київ – 2013 С.19-23

8. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Наук.Нпракт. коментар. – К., 2009. – 432 с.

9. Балабух І.М., Осецька Л.В., Трансформація сімейно-шлюбних орієнтацій сучасної української молоді // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 4'2009. - С. 1-4.

10. Пилипенко Ю.О. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин за законодавством зарубіжних країн / Ю.О. Пилипенко // Право і суспільство №4 частина 3, 2015 – С.104-111.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Kuzmenko T. M. Sotsiologhiia – navch. posib. / T. M. Kuzmenko //Kyiv -2010 s.164-167

2. Lopata N.O. Problema rozuminnia shliubu v suchasnomu suspilstvi / N.O. Lopata// Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu im. Alfredera Nobelia / 2013. № 2 (5) S. 137-140

3. Farynych O.Iu., T.D. Shcherban T.D. Psykholohichni osoblyvosti studentskykh simei /O.Iu.Farynych, T.D.Shcherban: Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy /Problemy suchasnoi psykholohii. 2013. Vypusk 21 S. 713-724

4. М.М. Diakovych S.V. Senyk, Pravove rehuliuвання «faktychnykh shliubnykh vidnosyn» //Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 2 (1 2 6) 2 0 1 1- S.37-43

5. Ovchatova-Redko A. O. Osnovni rysy «Faktychnoho» shliubu za simeinym zakonodavstvom Ukrainy / A. O. Ovchatova-Redko // Aktualni problemy derzhavy i prava, 2008 S. 132-137

6. Zhylinkova I. V. Suchasni pidkhody do vyznachennia pravovoi pryrody shliubu [Tekst] / I. V. Zhylinkova // Visnyk akademii pravovykh nauk. – 2007. – № 3. – S. 107 - 116.

7. Hryhorieva A.V. Spivvidnoshennia poniat «Tsyvilnyi shliub», «Spivzhyttia», «Hromadskyi shliub», «Faktychnyi shliub» ta «Konkubinaty» / A.V. Hryhorieva // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo: nauk.-praktychnyi yurydychnyi zhurnal., Kyiv – 2013 S.19-23

8. Romovska Z. V. Simeinyi kodeks Ukrainy: Nauk.Nprakt. komentar. – К., 2009. – 432 с.

9. Balabukh I.M, Osetska L.V., Transformatsiia simeino-shliubnykh oriientatsii suchasnoi ukrainskoi molodi // Visnyk NTUU «KPI». Politologhiia. Sotsiologhiia. Pravo. Vypusk 42009 S. 1-4

10. Pylypenko Yu.O. Pravove rehuliuвання faktychnykh

Melnichuk A. Y. Prevention of negative social and legal, economic consequences of civil marriage in present-day Ukraine. In the summary it was considered the meaning of civil marriage and its difference between analogous meanings: wedlock, social marriage, common-law marriage, cohabitation, concubinage. As in legislation there is no exact definition for «union of woman and man who leave together but are not in wedlock or another type of marriage», in society these notions are mixed up fairly often. There are types of marriage: civil marriage, wedlock and pro forma marriage. Due to social stereotypes there are: traditional and alternative (civil) marriage. It's shown the comprehension and attitude to civil marriage among different scholars who consider this notion in different ways. It's analyzed historical prerequisites of civil marriage origin and its appearance in Ukraine. It's indicated the reasons of leaving in civil marriage, particularly the change of woman's status in society, low financial position, reduction of spending time together and communication, illiteracy of young generation, etc. There are the sociological research results of grown-up population in Ukraine surveyed within the frame of European research. It's revealed social and legal, economic consequences of civil marriage in present-day Ukraine, like property inheritance which could be inherited only in fourth succession; in case of breakup of such relations it's rather difficult to prove at whose expense anything was bought; it's more difficult to take loan from government for couples in civil marriage rather than those in wedlock; when child is born the couple in civil marriage faces a problem with surname to give and also the traditions of marital and family relations in whole are disappearing. It's investigated foreign experience of civil marriage, in different countries even the notion of marriage varies considerably, the partners could be not only of different sexes, but unisexual. There are countries that regard civil marriage positively and recognize its social and legal, economic consequences, however, there are also opponent countries that regard civil marriage with hostility and don't recognize any of its consequences.

Key words: marriage, civil marriage, wedlock, common-law marriage and relations, cohabitation, negative consequences, economic consequences, spouses, registered couple, unregistered couple.

Отримано 29.03.2017

ВПРОВАДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА В ПРИКЛАДНІ МЕТОДИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Опалюк О. М. Впровадження традиційних технік образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в прикладні методики соціальної роботи. У статті проаналізовано особливості впровадження традиційних технік образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в прикладні методики соціальної роботи. Особливості образотворчої діяльності дитини полягає в обмеженості її технічного аспекту, з одного боку, в поєднанні з буянням дитячої фантазії, нескінченним рядом художніх образів, з другого. Основне завдання традиційного малювання - розвинути у дитини сприйнятливості як базову особистісну якість, прищепити здатність «сприймати», «передавати», «трансформувати», тобто бути споживачем і творцем культури. В традиційній системі дошкільного виховання відзначається важлива роль образотворчої діяльності для дошкільника, оскільки вона забезпечує розумовий розвиток і естетичне ставлення до дійсності, моральне виховання. Основна мета занять зображувальної діяльності – формування та закріплення умінь і навичок, необхідних у навчальній діяльності: вміння слухати і запам'ятовувати завдання, виконувати його в певній послідовності, укладатися в певний відрізок часу, вміння оцінити свою роботу, знайти помилки і виправити їх, планувати свою діяльність, вміння довести свою справу до кінця, утримувати в порядку робоче місце. Методика викладання образотворчої діяльності включає предметне і сюжетне малювання, де вихователь повинен вчити розрізняти і правильно використовувати кольори і відтінки, закріплювати навички роботи з фарбами, вчити змішувати фарби для отримання нових відтінків, вибирати формат паперу відповідно до задуманого сюжету, способом зображення предметів, явищ, передачі в малюнку форми, пропорцій, розташування частин, забарвлення тощо. Декоративне малювання, де завдання вихователя вчити дітей малювати візерунки

за мотивами народно – прикладного мистецтва (київського, петриківського, васильківського, опішнянського, косовського, ужгородського розписів), закріплювати вміння малювати кільця, кола, крапки, хвилясті лінії, травичку, ягоди, листя, квіти та інше. При перерахуванні бажаних результатів, у вимогах програми вказується, що діти повинні вміти правильно сидіти за столом, вірно тримати аркуш паперу і олівець, вільно працювати олівцем – без напруги проводити лінії в потрібних напрямках, не обертати при цьому аркуш паперу, передавати в малюнку найпростішу форму, загальне просторове положення, основний колір предмета, правильно працювати акварельними і гуашовими фарбами (не виходячи за межі цієї поверхні), виконувати найпростіші візерунки в крузі, квадраті, на смузі з декоративних форм рослинного світу, застосовувати прийоми малювання пензлем елементів декоративних зображень (мазком, кінчиком пензля), дізнаватися головних елементів народного розпису. Традиційні заняття сприяють розвитку дрібної моторики руки дитини, що позитивно впливає на здатність дитини до написання літер і цифр, а робота з кольором, різними об'ємними формами готує дошкільника до занять математикою та логікою. Відомо, що розвиток зон мозку, які відповідають за мовлення, відбувається під впливом імпульсів, що йдуть від пальців. Якщо розвиток рухів пальців відстає, то затримується і розвиток мовлення, хоча загальна фізична активність дитини при цьому може бути нормальною.

Ключові слова: традиційні техніки, образотворче мистецтво, традиційне малювання, декоративне малювання, предметне і сюжетне малювання, зображувальна діяльність.

Опалюк О. М. Внедрение традиционных техник изобразительного и декоративно-прикладного искусства в прикладные методики социальной работы. В статье проанализированы особенности внедрения традиционных техник изобразительного и декоративно прикладного искусства в прикладные методики социальной работы. Особенности изобразительной деятельности ребенка заключается в ограниченности ее технического аспекта, с одной стороны, в сочетании с буйством детской фантазии, бесконечным рядом художественных образов, с другой. Основная задача традиционного рисования - развить у ребенка восприимчивость как базовое

личностное качество, привить способность «воспринимать», «передавать», «трансформировать», то есть быть потребителем и творцом культуры. В традиционной системе дошкольного воспитания отмечается важная роль изобразительной деятельности для дошкольника, поскольку она обеспечивает умственное развитие и эстетическое отношение к действительности, нравственное воспитание. Основная цель занятий изобразительной деятельности – формирование и закрепление умений и навыков, необходимых в учебной деятельности: умение слушать и запоминать задание, выполнять его в определенной последовательности, укладываться в определенный отрезок времени, умение оценить свою работу, найти ошибки и исправить их, планировать свою деятельность, умение довести дело до конца, содержать в порядке рабочее место. Методика преподавания изобразительной деятельности включает предметное и сюжетное рисование, где воспитатель должен учить различать и правильно использовать цвета и оттенки, закреплять навыки работы с красками, учить смешивать краски для получения новых оттенков, выбирать формат бумаги в соответствии с задуманным сюжетом, способом изображения предметов, явлений, передачи в рисунке формы, пропорций, расположения частей, окраска. Декоративное рисование, где задача воспитателя учить детей рисовать узоры по мотивам народно – прикладного искусства (киевского, петриковской, васильковского, опошнянского, косовского, ужгородского росписей), закреплять умение рисовать кольца, круги, точки, волнистые линии, травку, ягоды, листья, цветы и другое. При перечислении желаемых результатов, в требованиях программы указывается, что дети должны уметь правильно сидеть за столом, верно держать лист бумаги и карандаш, свободно работать карандашом – без напряжения проводить линии в нужных направлениях, не вращать при этом лист бумаги, передавать в рисунке простейшую форму, общее пространственное положение, основной цвет предмета, правильно работать акварельными и гуашевыми красками (не выходя за пределы этой поверхности) выполнять простейшие узоры в круге, квадрате, на полосе из декоративных форм растительного мира-применять приемы рисования кистью элементов декоративных изображений (мазком, кончиком кисти), узнавать главных элементов народной росписи. Традиционные занятия способствуют развитию мелкой моторики руки ребенка, что положительно влияет на способность ребенка к написанию букв и цифр, а работа с цветом, различными объемными

формами готувит дошкільника к заняттям математикой и логикой. Известно, что развитие зон мозга, отвечающих за речь, происходит под влиянием импульсов, идущих от пальцев. Если развитие движений пальцев отстает, то задерживается и развитие речи, хотя общая физическая активность ребенка при этом может быть нормальной.

Ключевые слова: традиционные техники, изобразительное искусство, традиционное рисование, декоративное рисование, предметное и сюжетное рисование, изобразительная деятельность.

Постановка проблеми. У теперішній час образотворче мистецтво відіграє велику роль у формуванні гармонійної особистості. Зокрема, традиційне малювання значною мірою впливає на розвиток художнього смаку дітей і являється однією з складових частин загального процесу її виховання. Способом традиційного малювання можна розвинути внутрішній світ дитини, відчувати її неповторність і своєрідність, визначити емоційний стан, якісь скриті комплекси, проблеми чи страхи. Образи, які виникають в уяві дитини і відтворюються на папері, здатні допомогти виявити та передати таким безпечним і своєрідним способом всі ті думки, почуття, прагнення та бажання, які так складно передати словами. Традиційне малювання і образотворча діяльність відіграють важливу роль в основному психічному та інтелектуальному розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень. Різним проблемам рівня підвищення професійної підготовки у вищих навчальних закладах приділяють увагу багато дослідників. Значний внесок у розробку методичних проблем зображення внесли вітчизняні вчені: Г. В. Біда, М. М. Волков, Л. А. Івахнова, В.П. Зінченко, Є. І. Ігнат'єв, А. І. Іконніков, В. В. Корінців, В. С. Кузін, В. К. Лебедко, С. П. Ломов, Л.Г.Медведєв, Н. М. Сокольникова, М. М. Ростовцев, Н. К. Шабанов, Є. В. Шорохов та ін. Їх дослідження мають фундаментальне значення для методики навчання образотворчого мистецтва як науки. Разом із тим, багато питань, пов'язаних з активізацією образотворчої діяльності студентів на заняттях із живопису, вимагають додаткових досліджень. Вітчизняні художники-педагоги, виходячи з власної творчої практики, досить переконливо відстоювали необхідність виховання цілісного сприйняття колірних поєднань і побудови грамотного колористичного зображення.

Виклад основного матеріалу. В аспекті дослідження основних тенденцій сучасного традиційного образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва України доцільно розглянути 3 основні теми: традиційне образотворче та народне декоративне мистецтво на сучасному етапі; сучасний стан розвитку аматорського декоративно-ужиткового мистецтва; основні напрямки розвитку традиційного народного декоративно-ужиткового мистецтва (за матеріалами звітів Обласних центрів народної творчості). Традиційне народне декоративно-ужиткове мистецтво – невід’ємна складова сучасної культури у найрізноманітніших його проявах. Нинішній період його розвитку є значущим у плані утвердження його соціально-культурного потенціалу.

Виникає доцільність інтеграції мистецької діяльності з іншими розділами програми. Застосування інтегрованого підходу сприяє розвитку і природних нахилів, здібностей, обдарувань, уяви, фантазії. Такі заняття стимулюють дошкільників до творчості, розвивають самостійність, ініціативність, вміння приймати рішення, долати труднощі, добиватися бажаного результату. Особливості віку зумовлюють необхідність підживлення будь – якого продуктивного виду діяльності словом, програванням, пластичними рухами... Без цього дитині складно розкрити замислений образ, пояснити бажану дію. Унаслідок вікових особливостей маленька дитина легко перевтілюється, активно спілкується й швидко включається в гру, захопившись вигаданим образом і дією. Тому будь – який вид продуктивної творчої роботи малюків доцільно збагачувати й підтримувати іншими видами діяльності (художньо – мовленнєвою діяльністю, музичною діяльністю, театралізацією, ігровою ситуацією, живим спілкуванням з дорослими та молодшими дітьми, спонукати разом переживати радощі й труднощі).

В останні роки народне мистецтво набуло більшої розкритості, збільшення діапазону тематики та художньо-композиційних рішень. Кожний народ пізнає себе через своє мистецтво. В Україні серед гілок духовної культури народне мистецтво завжди посідало особливе місце, як чи не найголовніший спосіб буття та утвердження національної ідеї.

Народне декоративне мистецтво має багатовікову історію. Упродовж століть сотні тисяч майстрів творили речі, необхідні людям у побуті, зберігаючи народні традиції, матеріалізуючи естетичний і моральний ідеал українського народу. Народне мистецтво – виразник душі народу, генофонд його культури. Це

невичерпне джерело для професійного мистецтва, яке шукає в ньому стилістичні ознаки національної художньої мови, це база для створення самобутніх художніх шкіл, засіб естетичного і патріотичного виховання молоді. Народне мистецтво як і національна мова є одним із умов існування народу. Найхарактернішою рисою сьогодення є значний інтерес різних верств населення до фольклору, національних мотивів у різних видах мистецтва.

Оновлення суспільства, становлення незалежної держави базується на могутньому піднесенні громадської і національної самосвідомості народу. На сучасному етапі народне декоративне мистецтво разом з народною піснею і чистим українським словом стають одним із вагомих джерел збагачення нашої національної культури.

Проведені дослідження виявили найбільш характерні тенденції розвитку традиційного народно-декоративного та аматорського декоративно-ужиткового мистецтва всіх регіонів України. Основні тенденції, які формують сучасне народно-декоративне мистецтво будуть розглянуті самостійно від проблем розвитку аматорського декоративно-ужиткового мистецтва, хоча в багатьох питаннях вони збігаються, маючи ті самі соціально-естетичні вимоги: економічні, культурні, політичні, етнографічні та інші, які впливають на розвиток цього виду мистецтва.

Сучасне мистецтвознавство в прикладних методиках соціальної роботи розглядає народне декоративне мистецтво як один із етапів розвитку українського мистецтва. Принципи, засоби його творення, функціонування дають можливість умовно поділити на три типи: мистецтво, створене в межах організаційно-виробничих систем (промисли, артілі, кооперативи, заводи); мистецтво, створюване поза межами будь-яких організаційно-виробничих систем, творці якого перебувають поза сферою будь яких організацій і установ культури, творчих спілок.

Величезне значення для сучасного розвитку народно-декоративного мистецтва має сьогоднішній стан народних художніх промислів, які становлять основний кадровий мистецький, економічний потенціал сучасного народно-ужиткового мистецтва. Треба зазначити, що народне-декоративне мистецтво в особі його майстрів не буде мати певних пілґ, при умові, якщо майстри не будуть розглядатися як творчі особистості, і продукт їх творчості не буде підпадати під звичайний продукт промисловості, а якщо

народне мистецтво не буде мати серйозної державної підтримки, то всі наші зусилля на його розвиток будуть марними. Величезне значення для кожного виду мистецтва має відсутність будь-яких обмежень. Зникли тоталітарні канони, обмеженість тем, форми висловлювання - вони стали більш різнобічними і розкутими. В системі художніх організацій зникли художні ради, експертні комісії, рівень яких не завжди був достатньо професійним, а рішення не завжди об'єктивними. Розширилась тематика творів за рахунок їх релігійної та історичної спрямованості. Збільшилась кількість творів з використанням мотивів стародавньої національної культури.

З'явилися нові технології і матеріали, зокрема імпортовані - сировина, фарби. Розвиток малих підприємств та чимала конкуренція змусили до нових експериментів в технологіях. З'явилась широка палітра керамічної поливи та емалей, використання яких значно збільшило художній рівень керамічних виробів. Барвисто заграли твори петриківського розпису. Порушення зв'язків з підприємствами народних художніх промислів з аналогічними підприємствами колишнього Радянського Союзу, які постачали сировину і обладнання, а також підвищення цін на енергоносії, відсутність широкого ринку збуту - все це привело до закриття багатьох підприємств народних художніх промислів. Зникли або значно скоротилися деякі види народно-декоративного мистецтва.

Але необхідно зазначити, що при цьому відбулась значна втрата народних майстрів, які працювали на підприємствах народних промислів, серед яких багато було самобутніх цікавих особистостей, здатних самостійно працювати творчо, які перекваліфіковувались і вимушені були заробляти собі на життя іншим шляхом.

Прийнятий закон України "Про народні художні промисли" (21 червня 2001р.) регулює правові, організаційні та економічні відносини у галузі народних художніх промислів, визначає статус народних художніх промислів, засади їх діяльності і спрямований на охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх промислів, як важливої складової духовної культури українського народу.

В наш час на Україні спостерігається значне розшарування населення, з майже відсутнім середнім прошарком, який по суті, впливає на створення ринку збуту творів народного мистецтва.

Серед недорогих, професійно виконаних мистецьких речей і чистих за стильовим виконанням творів народно-декоративного мистецтва, а також елітарних, професійно виконаних мистецьких

речей буває і кич, елементи маскультури. На створення таких виробів інколи заради кращого заробітку йдуть і деякі провідні майстри народно-ужиткового мистецтва, тому що попит певного кола людей на такі речі досить високий.

В наш час виживають ті осередки народних художніх промислів, ті малі підприємства, ті індивідуальні майстри, які пристосувались до складних вимог комерційного ринку. Один із важливих аспектів сучасного розвитку народного ужиткового мистецтва - підготовка кадрів. Незважаючи на важкий економічний стан попередніх років жодного вищого та середнього учбових закладів не було закрито. Так, на базі Київського художньо-промислового технікуму було створено Державний художньо-промисловий інститут, Львівський державний художній інститут став Львівською Академією мистецтв. Взагалі на Україні існує 4 учбових заклади, які готують спеціалістів з середньою художньою освітою за спеціалізацією декоративно-ужиткового мистецтва.

Майстри, що більш активно застосовують нові художні прийоми, які базуються на основах витоків народно-декоративного мистецтва знаходять сучасні рішення в традиційному народному мистецтві. Необхідно відмітити ще одну дуже важливу тенденцію, що позитивно впливає в наші роки на самобутній розвиток українського народно-декоративного мистецтва, це розуміння і усвідомлення того, що питома вага народної культури є рушійною силою всієї культури народу. Народно-декоративне мистецтво зараз широко демонструє майстерність різних шкіл, їх традиційне спрямування. Багато композицій, особливо в народному розпису та картинках, містять елементи фантасмагорії, казковості, ім притаманне міфопоетичне авторське бачення. Часто виникають теми, які взяті з інших етнічних культур, які несуть в собі риси українського етносу.

Мистецтво повсякденності - декоративно-ужиткове мистецтво, тисячоліттями формувало спосіб життя і відбивало свої етнографічні та кліматичні особливості. Кожний регіон, де були розвинуті народні промисли зберіг свою стилістику, свій художньо-декоративний образ, свою колористику і своє формоутворення. Вплив щирої української природи, її етносу з своїми регіональними відзнаками і створює оригінальну самобутню культуру, і, зокрема народно-декоративне мистецтво.

Висновки. Отже, традиційне декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво — найбільш природний і захопливий вид діяльності дітей та дорослих в прикладних методиках соціальної

роботи, у яких вони реалізують потребу самовираження, формують естетичний смак, відчуття гармонії, розширюють кругозір, розвивають творчі здібності, дрібну моторику рук, художнє сприйняття життя для розвитку творчих здібностей та проведення арт-терапії. А одним із самих поширених носіїв народної культури є традиційне аматорське мистецтво. Потяг до краси, любов до рідного краю спонукали багатьох людей висловлювати себе в народній творчості. Діяльність як окремих митців-аматорів, так і значної частини громадських творчих об'єднань свідчать про велику роль аматорства в загальноосвітніх процесах, в формуванні духовності суспільства. Творчість майстрів-аматорів декоративно-ужиткового мистецтва безперечно заслуговує на визнання і глибокого вивчення та дослідження.

Саме із аматорів вийшло багато видатних майстрів декоративно-ужиткового мистецтва. Не маючи кваліфікації, але відчуваючи великий потяг до самовиразу, від природи наділені талантом і любов'ю до народного декоративного мистецтва, вони стають творчо активними. Це люди - романтики, небайдужі до історії нашої країни, її культури.

Більшість майстрів сьогодні перебувають в громадсько-творчих об'єднаннях, гуртках та студіях. Значну роль в становленні та розвитку аматорського мистецтва відіграє Національна спілка народних майстрів України та її регіональні відділення, які існують в кожній області.

Як вже зазначалось, аматор декоративно-ужиткового мистецтва відрізняється від народного майстра тим, що його творчість формується як захоплення, як хобі, які не приносять йому матеріальних здобутків - це поклик його душі.

Найбільш талановитих серед аматорів, які були помітними на самодіяльних виставках, Національна Спілка народних майстрів, її регіональні відділення готують до вступу в члени Спілки. Значну роботу проводить також Спілка по відновленню видів народного мистецтва. Так, в Запоріжжі відроджується дереворізблення, на Житомирщині - художня вишивка, у Миколаєві набуває відродження художнє ткацтво, тощо.

Опанування різними видами декоративного мистецтва спричинило появу курсів по підготовці майстрів художньої вишивки у Вінницькому осередку Спілки, який має прекрасні традиції народного мистецтва. Такі курси, де передають свій досвід відомі майстри, існують в історичному центрі народного промислу по

вишивці в селі Клембівка. І таких прикладів можна привести чимало.

На існуючих підприємствах народних художніх промислів, або на невеличких виробництвах, можна спростерігати як колишній виконавець, який донедавна тиражував розроблені автором зразки, маючи свою внутрішню естетичну потенцію, сам ставав безпосереднім творцем.

Відсутність професійно - кадрових вимог (обов'язкова освіта, робота за фахом і т.і.) надала можливість вчорашнім аматорам працювати разом з майстрами і самим створювати і реалізовувати в матеріалі авторські самобутні роботи. Це стало їх основною роботою, їх заробітком. Серед аматорів декоративно-ужиткового мистецтва з'явилися цікаві імена, які в майбутньому стали членами творчих Спілок.

Дослідження показало авторське бачення основних рис національного аматорського декоративного мистецтва, а саме: орієнтація на народно-декоративне мистецтво; орієнтація на сучасне декоративне мистецтво; орієнтація на професійне (академічне) мистецтво.

У всіх формах аматорського мистецтва простежується взаємодія народного і професійного мистецтва, в їх прямих і зворотніх, безпосередніх та опосередкованих зв'язках.

Аматорство – це унікальне художнє явище в загальній системі народного мистецтва. Як окрема його структура, до нього входять різноманітні види творчої діяльності (від малярства до флористики).

Декоративне ужиткове мистецтво є одним з найбільш поширених видів аматорського мистецтва. Прагнення аматорів пізнати основи української культури співзвучне загальному підйому національної свідомості.

В творчості багатьох аматорів взірцем стають далеко не найкращі зразки виробів, які побутують на стихійних базарах, пішохідних переходах та в деяких інших торгівельних точках.

Важливим також постає питання художнього рівня експозицій виставок, і тут, в першу чергу, повинно розглядатись не кількість їх учасників, а справжня художня якість виробів, що базується на чистих національних джерелах українського народно-декоративного мистецтва. Неможливо не враховувати надзвичайної важливості самого процесу опанування тим чи іншим видом народно-декоративного мистецтва, як окремої особистості, так і всього колективу (гурток, студія і т. і.).

Прагнення аматорів до створення унікальних високохудожніх

творів не залежить від обдарованості та рівня їх можливостей. Принципи індивідуального підходу до розвитку сприяють вихованню художнього смаку та їх самостійних композиційних рішень.

Більшість аматорів отримують початкові знання в розгалуженій мережі гуртків та студій образотворчого мистецтва, де теоретичні та практичні заняття з малюнку, живопису та історії мистецтва проводяться за кращими зразками.

Економічне становище нашої держави стримує збільшення мережі установ по роботі з майстрами-аматорами, але попри все сьогодні кількість студій значно збільшується - в багатьох школах введені заняття з декоративно-прикладного та народно-декоративного мистецтва, молодь гуртується навколо майстрів народно-ужиткового мистецтва, де учні отримують справжню практику з різних видів декоративного мистецтва.

Проте відсутність єдиної учбово-методичної програми з питань декоративного мистецтва, до деякої міри, негативно впливає на розвиток і організацію роботи з аматорами.

Список використаних джерел

1. Григорєва, А. А. Розвиток творчих здібностей студентів у позанавчальній діяльності / А. А. Григор'єва // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер.: Педагогіка . — 2009. — N 2. — С. 211-215. — Бібліогр.: 11 назв. — укр.

2. Дидактичні умови організації інноваційного навчання у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. В. Чен ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2011. — 20 с. — укр.

3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: моногр. / Держ. фонд фундамент. дослідж. М-ва освіти і науки України / Ред.: В.О. Моляко; О.Л. Музика. — Житомир: Рута, 2006. — 320 с. — Бібліогр.: с. 306-319. — укр.

4. Калашніков, І. В. Розвиток творчої діяльності учнів у процесі вивчення функцій в основній школі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / І. В. Калашніков ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2003. — 19 с. — укр.

5. Котлярова, Л. Т. Креативність мислення при рішенні пізнавальних задач образотворчого характеру як одна з умов обдарованості учнів / Л. Т. Котлярова // Вісн. Харк. держ. акад.

дизайну і мистец . — 2002. — N 12. — С. 21-26. — Бібліогр.: 2 назв. — укр.

6. Шестопалюк О. В. Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів / О. В. Шестопалюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – №3 – С. 118-124.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Grigoreva, A. A. Rozvitok tvorchih zdibnostej studentiv u pozanavchal'nij dijial'nosti / A. A. Grigor'eva // Nauk. zap. Ternop. nac. ped. un-tu. Ser.: Pedagogika . — 2009. — N 2. — S. 211-215. — Bibliogr.: 11 nazv. — ukr.

2. Didaktichni umovi organizacii innovacijnogo navchannja u vishhij pedagogichnij navchal'nij zakladah: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.09 / N. V. Chen ; Hark. nac. ped. un-t im. G.S.Skovorodi. — H., 2011. — 20 s. — ukr.

3. Zdibnosti, tvorchist', obdarovanist': teorija, metodika, rezul'tati doslidzhen': monogr. / Derzh. fond fundament. doslidzh. M-va osviti i nauki Ukraïni / Red.: V.O. Moljako; O.L. Muzika. — Zhitomir: Ruta, 2006. — 320 s. — Bibliogr.: s. 306-319. — ukr.

4. Kalashnikov, I. V. Rozvitok tvorchoï dijial'nosti uchniv u procesi vivchennja funkcij v osnovnij shkoli: Avtoref. dis... kand. ped. nauk: 13.00.02 / I. V. Kalashnikov ; Nac. ped. un-t im. M.P.Dragomanova. — K., 2003. — 19 s. — ukr.

5. Kotljarova, L. T. Kreativnist' mislennja pri rishenni piznaval'nij zadach obrazotvorchogo harakteru jak odna z umov obdarovanosti uchniv / L. T. Kotljarova // Visn. Hark. derzh. akad. dizajnu i mistec . — 2002. — N 12. — S. 21-26. — Bibliogr.: 2 nazv. — ukr.

6. Shestopaljuk O. V. Innovacijni modeli navchannja v dijial'nosti vishhij navchal'nij zakladiv / O. V. Shestopaljuk // Teorija i praktika upravlinnja social'nimi sistemami. – 2013. – №3 – S. 118-124.

Opalyuk O. Introduction traditional techniques of fine and decorative arts in applied methods of social work. The article analyzes the peculiarities of implementation of the traditional techniques of fine and decorative arts in applied methods of social work. Features of graphic activity of the child is limited in its technical aspect, on the one hand, combined with a riot of children's fantasies, an endless series of artistic images. The main task of the traditional drawing - to develop the child's susceptibility as the basic personal quality, to instill the ability "to perceive", "transfer", "transform", i.e. to be a consumer and Creator of

culture. In the traditional system of pre-school education on the importance of visual activities for the preschoolers as it provides intellectual development and aesthetic attitude to reality, a moral education. The main objective of the activity graphic activity – the formation and consolidation of skills required in educational activities: the ability to listen and remember the task, execute it in sequence, within a certain period of time, the ability to assess their work, find errors and fix them to plan their activities, the ability to bring the case to the end, to keep in order the workplace. Methods of teaching fine arts includes the subject and narrative painting, where the caregiver must learn to distinguish between and correctly use colors and shades, to reinforce the skills of working with paints, learn to mix colours to obtain new shades, choose a paper size in accordance with the intended plot, the way the images of objects, phenomena of transfer in the drawing of the shape, proportions, arrangement of parts, paint. Decorative painting, where the task of an educator to teach children to draw patterns based on folk and applied art (Kiev, Petrikov, Vasilkovsky, opishnyanski, Kosovo, Uzhgorod paintings), to consolidate the ability to draw rings, circles, dots, wavy lines, grass, berries, leaves, flowers, and more. When listing the desired outcomes, the requirements of the program specify that children should be able to sit correctly at a table, right to hold a sheet of paper and a pencil, to work freely with the pencil no voltage to hold the line in the right directions, not rotating when the sheet of paper to convey a picture of the simplest form, the overall spatial position, the main color of the subject to run properly and gualavisi watercolor paints (within the surface) to perform basic patterns in round, square, strip of decorative forms of the vegetable world-to apply the techniques of brush painting decorative images (stroke, brush tip), learn the main elements of folk painting. Traditional activities promote development of fine motor skills of child's hands, which positively affects the child's ability to write letters and numbers, and working with color, various three-dimensional forms preparing a preschooler to mathematics and logic. It is known that the development of brain areas responsible for speech, is influenced by the impulses coming from the fingers. If the development of the fingers behind, and delayed development of speech, although the General physical activity of the child in this case may be normal.

Keywords: traditional technology, fine arts, traditional painting, decorative painting, object and scene drawing, painting.

Отримано 10.04.2017

ІСТОРІЯ КНЯЗІВСЬКОЇ БЛАГОДІЙНОСТІ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Палилюлько О. М. Історія князівської благодійності в Київській Русі. Стаття присвячена історії князівської благодійної діяльності за часів Київської Русі, а також традиції добродійності як виду соціальної допомоги і підтримки тієї категорії суспільства, що мають потребу.

Благодійність – це багатоаспектна людська діяльність, соціальний, психологічний та економічний феномен, який має свою давню історію.

Прийняття християнства на Русі князем Володимирем Великим 988 року мало значний вплив на практику підтримки вразливих груп населення. Київський князь Володимир Статутом 996 року офіційно зобов'язав духовенство займатися громадським піклуванням, визначивши десятину на утримання монастирів, церков, богаділень і лікарень. Сам князь Володимир служив для народу зразком співчуття і був "істинним батьком бідних". Він дозволяв всім убогим приходити до княжого двору, щоб прохарчуватись. Для тих же, хто через хворобу приходити не міг, князь відправляв вози з хлібом, м'ясом, рибою, овочами, квасом і медом. Гідним продовжувачем усіх справ свого батька Володимира був великий князь київський Ярослав (1019-1054рр.), прозваний Мудрим. Він заснував сирітське училище, де навчалось близько 300 юнаків. Це був перший справжній навчальний заклад на Русі. Але найбільшої слави Ярослав отримав своїм складанням першого письмового руського зводу законів - "Руської Правди", що включав усебе подобу соціальної програми. Наступники князя наслідували його приклад.

Володимир Мономах (1113-1125рр.) у своєму морально-духовному «Повчанні» так виклав обов'язки князя по відношенню до бідних: "Будьте батьками сиріт; не залишайте сильним губити слабких, не залишайте хворих без допомоги". Володимир Мономах створює образ спаведливого захисника. Заповіт великого князя виконували його сучасники та спадкоємці. Його сестра Анна

Всеволодівна, заснувала в Києві училище для дівчат, яких не лише утримувала за свій рахунок, але навчала їх читати, писати, ремеслам. З послідовників Мономаха в благодійній діяльності проявив себе син Мстислав, а потім Ростислав, які роздали майно свого покійного дядька Вячеслава, яке отримали в спадщину.

Отже, серед основних напрямків соціальної допомогив в Київській Русі IXст. особливо значне місце належало княжій благодійності. Виходячи з цього, благодійність того періоду можна сформулювати таким чином: "сліпа роздача милостині". Допомога надавалася усім, хто попросить або якимось схожий на жебрака. Розслідування образу життя жебраків не тільки не відбувалося, а й заборонялося указами священників. Багатовікові традиції добродійності на Русі сприяли створенню міцної державної системи соціального забезпечення.

Ключові слова: благодійність, милосердя, християнство, соціальне забезпечення, князь, суспільство, влада, Київська держава, Русь.

Палылюлько О. М. История княжой благотворительности в Киевской Руси. В статье рассмотрены основные исторические этапы развития благотворительности в Киевской Руси, а также традиции благотворительности как виду социальной помощи и поддержки малоимущим категориям населения.

Благотворительность – это деятельность, социальный, психологический и экономический феномен, который имеет свою историю.

С крещением Руси князем Владимиром 988 года произошли коренные изменения в отношении к бедным, больным и неимущим группам населения. Киевский князь Владимир Статутом 996 года официально провозгласил отдавать десятую часть своих доходов на содержания больниц, монастырей, церковь. Сам князь Владимир служил для народа образцом сострадания и был "истинным отцом бедных". Не раз князь в честь памятных событий в истории своего княжения кормил нищих, вдов и сирот, раздавали милостыню.

Деятельность отца, продолжил его сын Ярослав (1019-1054), прозванный Мудрым. Князем была основана первая большая сиротская школа, в которой были собраны около 300 детей. Он издал «Русскую правду» — свод законов древнерусского права, что имела элементы социальной программы.

Владі́мир Монома́х (1113-1125), его перу принадлежит «Поучение Владимира Мономаха детям», мудрые советы потомкам о том, как творить добро, относится к бедным: «Будьте родителями сирот, не разрешайте губить слабых, не оставляйте больных без помощи». В нем Владимир Мономах создает образ справедливого защитника слабых и убогих. Завещание великого князя выполняли и современники, и потомки. Так, сестра его, Анна Всеволодовна, основала в Киеве училище для девиц, которых не только удерживала за свой счет, но и учила их читать, писать и ремеслам. Здесь идея помощи не сводится только к питанию и убежищам. Из приемников Мономаха на почве благотворительности известен сын его Мстислав и затем Ростислав, раздавший бедным имущество дяди своего Вячеслава, полученное по наследству.

Отличительной чертой благотворительности этого периода в Древней Руси была «слепая» раздача милостыни, при которой какие-либо расследования о нищих, расспросы не производились. Милостыня подавалась всем, кто просил подавания или был пахож на нищего. Никто не расследовал образ жизни убогих, священослужители запрещали. Многовековая поддержка традиции благотворительности на Руси способствовала укреплению государственной власти а также социальной поддержки населения.

Ключевые слова: благотворительность, милосердие, христианство, деятельность, социальная помощь, князь, общество, власть, феномен, Киевская держава, Русь.

Історія української благодійності – складова й невід’ємна частина національного минулого. Як суспільний феномен вона є однією з найдавніших традицій, що йдуть з глибини віків. Як зазначає дослідниця Л. Лаврененко «...в історії цивілізації ця діяльність в різних формах прояву була присутня завжди, без неї неможливо уявити людського буття» [8, с. 249]. Історія людства багата на приклади благодійництва, їх можна знайти в історії будь-якої країни. В історії України благодійництво і меценатство відіграло велику роль у розвитку науки, освіти, культури, у підтримці соціально незахищених верств населення та окремих знедолених людей. Літописні джерела згадують князів Київської Русі, які за свій кошт будували храми і відкривали при них школи. Їхню справу продовжили наступники – гетьмани та козацька старшина, а по тому промислові магнати та фінансисти. Наприклад,

українська вчена Людмила Димитрова зазначає: «Кожне покоління врішує проблеми допомоги бідним, хворим, одноким. З одного боку, завжди існували, певні державні програми, видавалися укази і створювалася законодавча база вирішення соціальних проблем на державному рівні. З іншого боку, завжди існувала і, напевно, існуватиме індивідуальна, міжособистісна, приватна і, як правило, конкретно-адресна допомога, яка надається «людиною людині», «з рук у руки» [9, с. 35].

Доброчинна діяльність сьогодні в Україні регламентується Законом «Про благодійність та благодійні організації». Згідно цього документа, благодійність розглядається як «...добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги» [10, с. 252].

Особливої актуальності в зв'язку з цим набувають об'єктивні і всеосяжні наукові знання найбільш значимих і одночасно українських складних періодів в історії країни. До таких періодів відноситься історія князівської добродійності в Київській Русі. Вивчення історичних основ становлення благодійності на сучасному етапі відіграє важливу роль, тому що сьогодні відбувається відродження не тільки державної благодійності, а й приватних організацій, а також благодійної діяльності окремих юридичних осіб. Все це допомагає надати більш ефективну допомогу нужденним.

Початок благодійності в Київській Русі пов'язують з 911 роком, коли був підписаний договір князя Олега з греками, котрий складався з взаємо-обов'язків про викуп росіян та греків, де б вони не були, та відправлення їх на Батьківщину. По суті цей договір вістував у собі частини соціальної роботи та був першим свідоцтвом турботи держави про громадян.

Розвиток феодалних відносин, інтереси єдності країни вимагали реформування уявлень стародавньої Київської держави, прийняття спільної релігії. У 988 році християнство визнається офіційною релігією під час правління Володимира Великого (980-1015рр.).

Прагнучи відновити загублений моральний, релігійний зв'язок минулих, теперішніх та майбутніх поколінь, ми повинні глибинно вивчити найдавніші види благодійності на Русі. Однак, повертаючись до еволюції благодійництва, варто зазначити, що останнє своєму остаточному формуванню та розквіту все-таки має завдячувати християнству [3, с. 7]. Адже, саме друга заповідь Ісуса

Христа — «Любов до ближнього» сформувала платформу для розвитку благочинності, як суспільно важливого явища. З прийняттям християнства на Русі стала активно розвиватися особиста благодійності князів, яка вже мала релігійний характер. Багатовікові традиції добродійності на Русі соціальної допомоги і підтримки тих що мають потребу сприяли створенню міцної державної системи соціального забезпечення. Енциклопедичний словник ХІХ ст. визначає «благодійність» як «прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незаможному...» [5, с. 55].

Благодійність - це багатоаспектна людська діяльність, соціальний, психологічний та економічний феномен, який має свою давню історію. Первинна форма благодійності як милостині жебракові, зустрічається вже в самі віддалені часи і згодом зводиться в релігійний обов'язок. У повсякденному житті під благодійністю ми розуміємо - прояву уваги до людей, які не здатні забезпечити себе необхідним для існування, надання допомоги для організації своєї життєдіяльності, матеріальна та духовна підтримка. Треба відмітити, що головною рисою благодійності є вільний вибір форми, часу та місця, а також змісту допомоги.

Милосердя - основа релігійної моралі і служить обґрунтуванням різних видів благодійності [1, с. 43].

Християнізація слов'янського світу справила вирішальний вплив на всі сфери суспільства, на суспільні відносини, і це, в свою чергу, позначилось на формах допомоги та підтримки людини. З цього часу починається формуватися християнська концепція допомоги, в основі якої є філософія любові до ближнього. "Полюби ближнього твого, як самого себе" - ця формула стає моральним імперативом, що визначає сутність вчинку індивіда. З іншого боку, вона виражає сутність єднання суб'єктів, стаючи тим самим показником незалежності до певної спільності. Дослідники одностайні: благодійність - не тільки допоміжний засіб благоустрою суспільства, але й умова особистого морального здоров'я. Милостиня потрібна більш «нщелюбцу», ніж самому жебракові. «Жебрак багатим харчується, а багатий жебрака молитвою рятується», - така аксіома, побутувала на Русі багато століть поспіль. Для благодійника жебрак був духовним благодійником, кращим Богомольцем. Відмінна риса благодійності тієї епохи - "сліпа" роздача милостині.

Соціальна допомога того часу стає необхідною умовою особистого морального здоров'я осіб, які її

здійснювали. Йшлося про те, щоб піднести рівень власної духовності, а не суспільного добробуту. Слідуючи з цього, допомога нужденним була справою кожного, а не держави. Милостиве ставлення до старців було одним з головних засобів морального виховання на Русі. Основними об'єктами допомоги стають хворі, жебраки, вдови, сироти. З'являються законодавчі акти, що регулювали відносини щодо підтримки та допомоги різних категорій населення [2, с. 63].

З прийняттям християнства на Русі стала активно розвиватися особиста благодійність руських князів, яка вже мала релігійний характер. Київський князь Володимир I (Великий) (980-1015рр.), статутом 966 р. офіційно зобов'язав духівництво займатися суспільним благодійництвом, визначивши десятину (1/10) від княжих доходів на утримання монастирів, лікарень, церков і богоділень. Майже відразу після хрещення князь зайнявся богоугодними справами: будував церкви, які стали не лише фундаментом віри, а й основою наукового знання, книжкової справи. Також заснував школи та училища, що були першим кроком у народній освіті Русі.

За свою благодійність Володимир заслужив велику любов свого народу. Після свого врятування у битві з печенігами, його щедрість була особливо велика. Так, в 995 р військо Володимира Святославича було розбите печенігами у міста Василева. Князь ледве врятувався, сховавшись "під мостом", і дав обітницю поставити на цьому місці церкву в ім'я Преображення Господнього. Бідні отримали від князя велику на той час суму грошей - 300 гривень. Повернувшись до Києва, він влаштував банкет для бояр та простого люду. З того часу кожен бідняк міг вгамувати свій голод на княжому дворі і кожен з жебраків міг отримати від князя трохи грошей. Його благодійність поширювалася навіть на тих, хто не був спроможний прийти за допомогою сам. Князь наказав своїм людям розвозити по вулицях хліб, м'ясо, рибу, овочі і роздавати на подвір'ях жебракам та убогим. Така благодійність набувала інколи навіть загрозливого для держави характеру: князь став поширювати свою добротність на злодіїв та вбивць, змінюючи їм страту на штраф. В особі Володимира поєднувалися благодійність особиста та державна, бо він був першою особою та главою держави, та й гроші на це витрачав ті, що поступали до скарбниці з податків від населення. Зберігаючи племінну слов'янську веселість, Володимир примиряв її з вимогами християнського

благочестя. Він любив бенкети і святкування, але бенкетував не з одними своїми боярами, а хотів ділитися своїми утіхами з усім народом - і зі старими і малими; він відправляв бенкету переважно у великі церковні свята або з нагоди освячення церков (що в той час було пам'ятною подією). «Святий князь потряс серця сучасників і, що особливо знаменно, серця простого народу своїм щедрим гостинністю, своїм ніщелюбієм. Що це? Княжий звичай балувати свою дружину, пережиток язичницького розгулу, особиста щира натура? У чому незвичайність справ Святого Володимира?

Митрополит Іларіон так похваляє його: "Радуйся, вчитель наш і наставнику благовір'я! Ти був зодягнений правдою, підперезаний фортецею, вінчаний глуздом і прикрашений милостиною, як гривною і начинням златій. Бо ти, чесна глава, був одягом нагим, ти був живильником голодних, був прохолодою для спраглих, ти був помічником вдовиця, ти був заспокоювачем мандрівників, ти був покривом не мають даху над головою, ти був заступником ображених, збагачувачем убогих". Те ж саме говорить і митрополит Іларіон, що святий князь "не до слухання стави висловленим, за справою Сконч почуте", тобто не хотів слова Євангелія залишати просто для втіхи слуху, але вирішив здійснити їх на ділі. Можна собі уявити, як повинен був вразити уяву язичницького народу цей нечуваний досвід - у всій державі вгамувати всяку потребу! Недарма переказ і билини запам'ятали щедроти "ласкавого князя - Красного Сонечка." "Твоя бо щедроти і милостиня, - каже митрополит Іларіон, - і нині в людях помінаємі суть [6, с. 214].

Гідним продовжувачем усіх справ свого батька Володимира був великий князь київський Ярослав (1019-1054рр.), прозваний Мудрим. Він заснував сирітське училище, де навчалося близько 300 юнаків. Це був перший справжній навчальний заклад на Русі. Але найбільшої слави Ярослав отримав своїм складанням першого письмового руського зводу законів - "Руської Правди", що включав у себе подобу соціальної програми. Наступні зведення законів значною мірою будувалися за зразком "Руської Правди", міцно стверджуючи основи соціальної політики.

Одним з найбільш відомих «ніщелюбцев» був великий князь Володимир Мономах (1053-1125). Онук Ярослава Мудрого Володимир II Мономах, великий князь київський з 1113 по 1125 роки, дослухався до скарг нижчих верств. За свідченнями сучасників, він роздавав предмети першої необхідності, їжу і гроші обома руками. У «Повчанні» дітям він каже: «Всього ж

паче убогих не забувайте, по скільки вам можливо, за силою своєї годуєте». Він залишив по собі перше своєрідне моральне повчання, звернуте до молодшої генерації. Воно наповнене щирістю і християнською людяністю. «О діти мої! Хваліть Бога! Любіть також людство. Не піст, не усамітнення, не чернецтво врятує вас, а лише благодіяння. Не забувайте бідних, годуйте їх і зятяйте, що всяке надбання є Боже і доручене вам тимчасово...».

При правлінні князя Володимира Мономаха сфера благодійності ще більше розширилася. Процитуємо рядки з "Духовної" - заповіти своїм дітям: "Коли поїдете по землях своїм, не давайте ображати ні в селі, ні в полі, щоб не проклинали вас потім. Куди поїдете, там станьте, напоїть, нагодуйте бідних..." Саме виховане в поколіннях прагнення робити добро, прагнення до взаємовиручки, благодійності і врятувало народ у період розгрому Київської Русі і наступного за ним ярма [6, с. 195].

В часи правління Володимира Мономаха та до середини XVI ст. яких не-будь законів, котрі торкались б організації благодійної діяльності не приймалося. Це пояснюється двома основними причинами: По-перше, з середини XII ст. Русь перестала представлятися як єдина ціла держава, вступивши в період феодалної роздрібненості. Відбулося падіння Києва як руського центра, велико княжий престол було перенесено у Володимир. Русь стала поступово переходити під владу Візантії та Грецької християнської культури. По-друге, встановлення золотоординського іґа реформувало державне правління.

Син Мономаха Ростислав роздав бідним усе майно, успадковане від дядька В'ячеслава. Сестра Володимира Мономаха Анна заснувала в Києві училище для дівчат, яких не тільки утримувала за свій рахунок, а й навчала грамоти і різних ремесел. Це перше на Русі навчальний заклад містилося на кошти княгині.

Княжа благодійність у Київській Русі мала такі важливі риси: вона базувалася на особистій участі та бажанні благодійника, а державної системи благодійності не існувало. Участь у благодійності - це не обов'язок, а право князя. Така риса "любові до ближнього" достойна наслідування, але не є обов'язком для виконання.

Як висновок, можна сказати, що княжа благодійність в Стародавній Русі не переступила меж приватної опіки [7, с. 626].

Список використаних джерел

1. Благодійність. / За заг. ред. Минервин І.Г.; сост.

Р.Б. Автономов, Є.П. Балюк - Южно-Сахалінськ, 2000. - 56 с.

2. Горілій А. Г. Історія соціальної роботи. Навчальний посібник. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2004. – 174с.

3. Годунский Ю. Откуда есть пошла благотворительность на Руси. Наука и жизнь. №10, 2009. – 344с.

4. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159 – 177.

5. Энциклопедический словарь / Под ред. И. Е. Андреевского. – СПб. : Тип. Брокгауз-Ефрон, 1891. – Т. 7. – 467 с.

6. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать / Давня українська література. Хрестоматія. – К.,1992.- С.195-214;626-628

7. Колосова Н. А. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Н. А. Колосова. – Київ, 2006. – 528с.

8. Лаврененко Л. Благотворительность в народном образовании (Рус. меценаты, XVII – нач. XX вв.) / Л. Лаврененко // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 249 – 254.

9. Полтавець В.І. Основи соціальної роботи Національний ун-т "Києво-Могилянська академія", Школа соціальної роботи ім. В.І.Полтавця. - К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004 . Ч. 1 : Основи соціальної роботи / Н. В. Бондаренко [та ін.] ; ред. Т. В. Семигіна, І. М. – 2004. – 178 с.

10. Про благодійність та благодійні організації. Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 46. – ст. 292. (Із змінами, внесеними згідно із Законом №3091-III від 07.03.2002).

Spisok vikoristanih dzherel

1. Blagodijnist'. / Za zag. red. Minervin I.G.; sost. R.B. Avtonomov, Є.П. Baljuk - Juzhno-Sahalins'k, 2000. - 56 s.

2. Gorilij A. G. Istorija social'noї roboti. Navchal'nij posibnik. – Ternopil': Vidavnictvo Aston, 2004. – 174s.

3. Godunskij Ju. Otkuda est' poshla blagotvoritel'nost' na Rusi. Nauka i zhizn'. №10, 2009. – 344s.

4. Donik O.M. Blagodijnist' v Ukraїni (XIX – pochatok HH st.) / O. M. Donik // Ukraїns'kij istorichnij zhurnal. – 2005. – № 4. – S. 159 – 177.

5. Jenciklopedicheskij slovar' / Pod red. I. E. Andreevskogo. – SPb. : Tip. Brokgauz-Efron, 1891. – Т. 7. – 467 s.

6. Illarion Kiïvs'kij. Slovo pro Zakon i Blagodat' / Davnja ukraïns'ka literatura. Hrestomatija. – K.,1992.- S.195-214;626-628

7. Kolosova N. A. Blagodijna dijat'nist' v kul'turi Ukraïni v konteksti vitchiznjanih i evropejs'kih tradicij (kinec' HH – pochatok HHI st.) : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ist. nauk : spec. 17.00.01 «Teorija ta istorija kul'turi» / N. A. Kolosova. – Kiïv, 2006. – 528s.

8. Lavrenenko L. Blagotvoritel'nost' v narodnom obrazovanii (Rus. mecenaty, HVII – nach. HH vv.) / L. Lavrenenko // Narodnoe obrazovanie. – 2003. – № 2. – S. 249 – 254.

9. Poltavec' V.I. Osnovi social'noï roboti Nacional'nij un-t "Kievo-Mogiljans'ka akademija", Shkola social'noï roboti im. V.I.Poltavcja. - K. : Vid. dim "Kievo-Mogiljans'ka akademija", 2004 . Ch. 1 : Osnovi social'noï roboti / N. V. Bondarenko [ta in.] ; red. T. V. Semigina, I. M. – 2004. – 178 s.

10. Pro blagodijnist' ta blagodijni organizacii. Zakon Ukraïni // Vidomosti Verhovnoï Radi. – 1997. – № 46. – st. 292. (Iz zminami, vnesenimi zgidno iz Zakonom №3091-III vid 07.03.2002).

Palelulko O. M. History of the charity in Kievan Rus. The article desoled to the history of the prince for the kiesan Ruy and tradition of philanthropy as a from of social assistance and support of social categories that need.

Charity is a miltfaceted human actisty and phenomenon that a long history. The adoption of Chitianity is Rus prince Voloolymyr Velykyy 988 old had a signi ficart impact of the practice support ulneable gloup people Kyiv Prince Volodymyn nelyryy meguladians 996 old officially audenable gthe clegy to engage in public care determininy the tithe for the maintenance of of monastenies churches almshouses and hospitals. He served the poor ther of truth. Who could not the Prince sent food. Bread meat fish honey.

Continuel his fatheis work – Prince yaroslav (1019-1054) Muohyy. He faunded the areas of school where enrollmenf of 300 boys. It was a real institudion in Russia Jaroslav Mudryy – was the first written law «Ruska Pravda» in the kind of social program Prince successors follaned his example.They among the main aneay of raciqa ayyisfance is kresan rus in ix cenfucy signi ficant place belonged ao the princely chazity. The helping the poon was the work of some princrly people to get the ideas of Cheian molity and not pat of their duties.

Volodymyr Monomankh (1113-1125 years) in their monal and

spiritual «Jeachigs» said: «Be ihe parents of orphans do not leave a strong destoy the wear sick lease without help». He creates an image of a just deferent of the weak and poor. Will the greade prince performed his contemporaries and successors. His sister Anna Vsevolodivna the school girls in Kiev. She tought them to read and crafts after rule Monomakh ruled him son Mstislav then in Rostislav, whish distributed the properly of his late uncleVyacheslav which rucived an inheritance. So the main directions of social assistance in Kievan Rus important place belonged to the princed charity. Charity ther so can from Blind distribution of aims. The centuries old tradition of charity in Russia contributed to the creation of strong state social system.

The distzilution of almy conyhuction chezch giant had support amono the population and affect cnadubility of prince.

Key words: a charity, a mercy, the Chistianity, community, social secenit, princes, government, phenomenon, Kiev state, Rus.

Отримано 08.04.2017

УДК 159.947.5-053.6:316.628

І. Р. Поліщук
inna.polishuk95@mail.ru

СОЦІАЛЬНІ СТЕРЕОТИПИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Поліщук І. Р. Соціальні стереотипи сучасної молоді як суспільний феномен. Статтю присвячено огляду розвитку наукових уявлень щодо феномену соціального стереотипу в контексті сучасної української молоді. Розглянуто поняття соціальний стереотип, функціонування стереотипів у контексті молодіжного середовища, розкрито процес формування та визначено роль стереотипів сучасної молоді. Відзначено, що у сучасній психології процес стереотипізації і власне стереотипи розуміються більш широко, як механізм спрощення сприйняття суб'єктом не тільки окремих особистостей і груп, але й різних соціальних явищ і процесів взагалі. Стереотип як системне утворення, що складається із образів власної групи та

інших груп, для суб'єкта пізнавальної творчої активності є привабливим, крім когнітивної визначеності, своєю ціннісно-сисловою визначеністю. Проаналізовано думки вчених які підкреслюють наявність у людини двох різноспрямованих тенденцій, яким відповідають, з одного боку, потреби збереження та самозбереження, які виявляються на рівні фізичного існування і соціальної взаємодії, з іншого боку, потреби розвитку. Зазначено, що найбільший вплив формування соціальних стереотипів на поведінку молоді справляють засоби інформації, що веде до пасивного формування світогляду. Формування соціальних стереотипів у конкретної особистості відбувається в результаті дії цілого ряду механізмів, які відносяться як до сфери індивідуальної свідомості, так і до сфери соціальних процесів і взаємин. Стереотипізація визначається як необхідний і важливий когнітивний процес, що опосередковує поведінку людини, допомагає орієнтуванню, впливає на формування її соціальної спрямованості та якісної соціалізації.

Ключові слова: стереотипи, соціальні стереотипи, стереотипізація, особистість, молодіжне середовище, суспільний феномен, формування соціальних стереотипів, молодь, молодіжна культура.

Полищук И. Р. Социальные стереотипы современной молодежи как общественный феномен. Стаття посвящена обзору развития научных представлений относительно феномена социального стереотипа в контексте современной украинской молодежи. Рассмотрены понятие социальный стереотип, функционирования стереотипов в контексте молодежной среды, раскрыт процесс формирования и определена роль стереотипов современной молодежи. Отмечено, что в современной психологии процесс стереотипизации и собственно стереотипы понимаются более широко, как механизм упрощения восприятия субъектом не только отдельных личностей и групп, но и различных социальных явлений и процессов вообще. Стереотип как системное образование, состоящее из образов собственной группы и других групп, для субъекта познавательной творческой активности является привлекательным, кроме когнитивной определенности, своей ценностно-смысловой определенностью. Проанализированы мнения ученых которые подчеркивают наличие у человека двух разнонаправленных тенденций, которым соответствуют, с одной

сторони, потреби збереження і самозбереження, які проявляються на рівні фізичного існування і соціального взаємодія, з іншої сторони, потреби розвитку. Відзначено, що найбільше вплив на формування соціальних стереотипів на поведінку молоді здійснюють засоби масової інформації, що веде до пасивного формуванню світогляду. Формування соціальних стереотипів в конкретній особистості відбувається в результаті дії цілої низки механізмів, які належать як до сфери індивідуального свідомості, так і до сфери соціальних процесів і взаємовідносин. Стереотипизація визначається як необхідний і важливий когнітивний процес, опосередковує поведінку людини, допомагає орієнтуванню.

Ключові слова: стереотипи, соціальні стереотипи, стереотипизація, особистість, молодісна середовище, суспільний феномен, формування соціальних стереотипів, молодь, молодісна культура.

Постановка проблеми. Соціальні стереотипи входять до складу світогляду, переконань та уявлень кожної молодої людини. Особливо актуальним стає питання щодо формування та функціонування нових стереотипів у свідомості молодих людей, новому соціальному середовищі, виникнення якого пов'язане з розвитком новітніх комп'ютерних технологій та появою мережі Інтернет, що вносить значні зміни стосовно ролі стереотипів у сучасному суспільстві та безпосередньо досить суттєво впливає на світосприйняття молоді.

Наше дослідження присвячене феномену стереотипу, так як в різноманітні сучасного світу він займає не останнє місце, але далеко не завжди трактується правильно і дуже часто його вплив недооцінюють.

На нашу думку, у світогляді важливу роль відіграють саме стереотипи свідомості, адже світогляд тісно пов'язаний із поняттями свідомості і світорозуміння, а також зі стереотипами поведінки, які можуть трактуватися як нормальні, ідеальні, неприпустимі тощо. А самі стереотипи є власне уявленнями про світ, не таким яким світ є насправді, а лише тим як уявляє його конкретна особистість, група людей чи багаточисельна спільнота. В основі переконань та цінностей досить часто лежать стереотипи, підтверджені або не підтверджені власним досвідом, але сформовані завдяки суспільній думці.

Аналіз останніх досліджень. Проблема стереотипізації як одного з найважливіших механізмів соціалізації широко аналізувалася в дослідженнях Е. Еріксона, Дж. Міда, Г. Тарда, Г. Теджвела, О. Бодальова, Б. Паригіна, А. Петровського, В. Петровського. Дослідження питань стереотипів у вітчизняній науці пов'язано з іменами К. Гаджиєва, І. Кона, В. Ядова, В. Агєєва, Т. Стефаненко, Т. Васільєва. Важливими для нас становлять вітчизняні та зарубіжні підходи щодо стереотипізації (Б.Поршнева, Г.Теджфела, Т.Шибутані, Р.Таджурі, С. Шерифа). Також, М. В. Бутиріна, Н. А. Акопян розглядали вплив ЗМІ, телебачення на формування соціального стереотипу.

Формулювання мети статті. Мета роботи - аналіз розвитку наукових уявлень щодо феномену соціального стереотипу в контексті сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. На етапі сучасних перетворень в Україні актуальним є вивчення стилів життя молоді, оскільки молодь це найбільш продуктивна частина суспільства, а стиль життя молоді – це вибір життєвого шляху з метою реалізації насамперед внутрішнього потенціалу, здібностей. Звісно, стиль життя молодих людей є способом самопізнання і самовираження, а також формою соціального відображення дійсності. Активне формування світоглядної позиції молоді – центрального утворення її самосвідомості – здійснюється шляхом інтенсивного аналізу та прийняття індивідуального і соціального досвіду набутого в діяльності та спілкуванні. Це багаторівневий процес соціального пізнання, істотне місце в якому займають соціально - перцептивні компоненти, що визначають не лише способи (механізми) засвоєння соціальних знань, уявлень, але й суттєві змістові характеристики світогляду, особистісну й соціальну ідентичність.

Тому необхідно глибоко і всебічно вивчати структуру, динаміку цінностей молоді, її соціальних стереотипів, їхнє утримання і зв'язок з зміною ціннісної свідомості різних вікових і статусних груп населення.

Стереотипи - невід'ємний елемент буденної свідомості молоді. Суть його у цьому, що він висловлює ставлення, установку даної соціальної групи до якогось явища. Саме стереотипи значною мірою визначають моральні норми, формують політичні, релігійні і світоглядні концепції.

Молодь здається найбільш вразливою соціальною групою в економічних процесах. Саме вона відчуває сильний пресинг від

різноманітних політичних сил та рухів, не має чітких соціальних орієнтирів, сама перебуває у ситуації життєвого самовизначення. Та водночас, тільки молоді покоління здатні подолати ідеологічні і психологічні стереотипи, сформувати нові системи ціннісних орієнтацій. І тому у молодих людей є всі об'єктивні передумови: творчий характер мислення та діяльності, висока соціальна та економічна мобільність, психологічна гнучкість, бажання практично втілювати у життя систему нових цінностей, відкритість до сприйняття нових нетрадиційних масивів знання. Молодь належить до того віку, який вважається сенситивним до соціального досвіду. Тому молодь перебуває у активному творчому пошуку різноманітного соціального досвіду, виробляючи моделі власної поведінки. Вірогідність впливу стереотипів висока: з одного боку, вони компенсують недолік соціального досвіду; з іншого боку, спрощують певні моделі поведінки.

Поняття стереотипу досліджувалося у працях науковців різних галузей знань: соціологів, етнографів, психологів, лінгвістів. Фахівці кожної із дисциплін намагаються виокремити у стереотипі ті характеристики, які відображають його роль перш за все у галузі їх досліджень.

Д. Мацумото пропонує найбільш загальне визначення стереотипу: «Стереотипи – це наші узагальнені уявлення про групи людей, зокрема, про їх головні психологічні характеристики або риси особистості» [8, с. 42].

З позиції філософії стереотип розуміють як стійку сукупність певних уявлень, які виникають безпосередньо у свідомості на основі особистого життєвого досвіду людини, а також за допомогою інших джерел інформації(ЗМІ). Особливо підкреслюється тісний взаємозв'язок стереотипів з емоційною характеристикою сприйняття і з масовою свідомістю, з науковим світоглядом і життєвими упередженнями [10, с.459].

З погляду психології, в основі стереотипізації лежить процес приписування схожих характеристик групам людей без глибокого усвідомлення відмінностей між ними. Процес функціонування стереотипів як складного соціально-психологічного явища виконує функції підтримання ідентифікації особистості і групи, виправдання можливих негативних установок стосовно інших груп [11, с. 385].

Своїм походженням і популярністю у науковій літературі термін «стереотип» зобов'язаний американському журналісту У. Ліппману, який вперше використав його в 1922 р. у своїй праці «Public

Opinion» («Громадська думка»). У. Ліппман, проводячи інтерв'ю з різними діячами і представниками широкого загалу з приводу тих чи інших подій, звернув увагу безпосередньо на те, наскільки різними можуть бути погляди на одну й ту саму подію та її оцінки. Він висунув гіпотезу про наявність упередженості, яка існує в певних стійких утвореннях, «картинках у наших головах», які активно впливають на сприймання людей та подій. Також він додав що «зображення світу» у голові економлять зусилля людини при сприйманні складних соціальних об'єктів та, захищають її цінності, позиції, права. Стереотипи орієнтують людину у безмежжі соціальної інформації та допомагають зберегти адекватну самооцінку. В своїх дослідженнях він зауважив, що у повсякденному житті людина не завжди має всю необхідну інформацію для формування власної думки про події. Саме це змушує особистість застосовувати шаблонні інтелектуальні рішення. Стереотипізовані форми соціального сприйняття тлумачились як явища, що детерміновані моральними нормами та політичною пропагандою. Розглядаючи проблему істинності - хибності стереотипів, У. Ліппман трактував їх як вибіркового та неточний спосіб пізнання, що призводить до спрощення дійсності. [7, с. 340].

Вважаємо, що вагомим дослідженням У. Ліппмана є дослідження формування стереотипів через призму певних аспектів, які він подає так:

1) стереотипи завжди простіші, ніж реальність - найскладніші характеристики стереотипи «укладають» у дві - три позиції;

2) люди «одержують» стереотипи від знайомих, засобів масової інформації та ін., а не формулюють їх самі на основі особистого досвіду;

3) всі стереотипи здебільшого неправильні у більшому або меншому ступені. Вони завжди приписують конкретній людині риси, які вона зобов'язана мати лише через свою приналежність до певної групи;

4) стереотипи дуже живучі. Навіть якщо люди переконуються в тому, що стереотип не відповідає дійсності, вони схильні не відмовитися від нього, а стверджувати, що виняток лише підтверджує правило [7, с. 34].

Соціальний стереотип проявляється як у формі стереотипу мислення, так і у формі стереотипу поведінки особистості. Він виникає на основі спонтанних почуттів і емоцій, але визначається

природними умовами розвитку людей, що закріплюються у колективній свідомості. Перші роботи, в яких автори робили спробу з'ясувати сутність феномену соціального стереотипу, майже однозначно трактували його як виключне хибне, перекручене знання про соціальні об'єкти.

Отже, соціальний стереотип – це судження, у загострено спрощеній та узагальненій формі, з емоційним забарвленням, що приписує визначеному колу осіб деякі властивості, чи, навпаки, що підкреслює неналежність їм цих властивостей. Стійка сукупність уявлень, що складаються у свідомості як на основі особистого життєвого досвіду, так і за допомогою різноманітних джерел інформації. Крізь призму стереотипів сприймаються реальні предмети, відносини, події, дійові особи. Також це невід'ємні компоненти індивідуальної та масової свідомості. Стереотипи розглядаються як особливі форми обробки інформації, що полегшують орієнтацію людини у світі.

Тобто соціальні стереотипи можуть надходити до людської свідомості не лише за допомогою розповсюдження інформації певними ЗМІ, але й за допомогою власного досвіду, тобто в результаті конкретних ситуацій і обставин.

Варто зауважити, що є як мінімум два види стереотипів. Перші сформовані стихійно, тобто незалежно від бажання людей, вони відображають соціальну дійсність у конкретний історичний період. Специфічним для них є здатність застарівати і втрачати свою актуальність, тобто продовжувати існувати у вигляді архаїзмів. Другі, навпаки, сфабриковані, тобто нічого спільного з дійсністю не мають, вони створені для того, щоб змінити дійсність і частіше за все мають на меті маніпулювання масовою свідомістю. Стереотипи засвоюються особистістю переважно без їх усвідомлення, деякі ще в дитинстві, а деякі через ЗМІ або при комунікаціях з іншими людьми, за відсутністю вичерпної інформації або в умовах обмеженої інформації щодо об'єкта, що нас цікавить нас.

Стереотипи відіграють важливу роль також в процесі соціалізації та вихованні. Стереотипи засвоюються у процесі соціалізації завдяки нормам, традиціям тощо. Людиною не народжуються, а стають, і в процесі цього становлення особистість «обростає» певним набором стереотипів, що в подальшому складає її світогляд.

В працях В.С. Агеєва підкреслюється, що стереотипи викривлюють сприйняття дійсності: «Стереотипи не тільки

впливають на сприймання, більш того, наше сприймання підпорядковується стереотипному уявленню» [1, с. 98]. В.О. Ядов під стереотипом розумів «чуттєво забарвлені соціальні образи». І.С. Кон звертає увагу на те, що сила стереотипів полягає у тому, що вони автоматизують наше мислення, допомагають без ускладнень надавати оцінки тим явищам, яких стосуються стереотипні судження [5, с. 98].

Стереотип вважається необхідним атрибутом реальної психіки людини, а «стереотипізовані» поняття, оцінки, категорії трактуються як закріплені у суспільній свідомості «згустки» суспільного досвіду, як повторювані властивості і явища.

Цікавий аспект впливу стереотипів на міжособистісне і групове спілкування молодих людей розкриває Н. Лебедева. Вона виділяє 4 основні характеристики стереотипів, що впливають на комунікативну поведінку особистості:

1) стереотипізація – результат когнітивного «відхилення», викликаного ілюзією зв'язку між груповим членством і психологічними характеристиками (наприклад, англійці – консервативні, німці – педантичні);

2) стереотипи впливають на спосіб проходження інформації, її відбору;

3) стереотипи викликають очікування певної поведінки від інших, індивіди мимоволі намагаються підтвердити ці очікування;

4) стереотипи народжують передбачення, що схильні підтверджуватися (оскільки люди мимоволі «відбирають» моделі поведінки інших людей, що співвідносяться зі стереотипами) [6, с. 158].

Г. Тежфел підсумовував головні висновки досліджень у галузі соціального стереотипу:

✓ люди з легкістю виявляють готовність характеризувати великі людські групи (чи соціальні категорії) недиференційованими, грубими і упередженими ознаками;

✓ така категоризація відрізняється міцної стабільністю протягом дуже тривалого часу;

✓ соціальні стереотипи певною мірою можуть змінюватися залежно від соціальних, політичних чи економічних змін, але цей процес відбувається вкрай повільно;

✓ соціальні стереотипи стають більш виразними («вимовними») і ворожими, коли виникає соціальна напруженість між групами;

✓ вони засвоюються дуже рано і використовуються дітьми задовго до виникнення ясних уявлень про ті групи, до яких вони належать;

✓ соціальні стереотипи не представляють великої проблеми, коли не існує явної ворожості у відносинах груп, але надзвичайно важко модифікувати їх і керувати ними в умовах значної напруженості і конфлікту [2, с. 95-96].

У сучасній соціальній психології соціальні стереотипи визначаються як узагальнені, стійкі, шаблонні, емоційно насичені, пов'язані із соціальними цінностями уявлення про соціальні об'єкти, які засвоюються індивідом у процесі соціальних взаємодій, слабо рефлексуються і можуть автоматично відтворюватися іноді протягом усього життя. Стереотипи також вважаються поширеними уявленнями про атрибутивні особистісні характеристики.

Соціальний стереотип належить до буденних уявлень, і як правило, має неадекватну міру узагальненості ознак соціального об'єкту, їх неповний або надмірний набір. Тому поширеність стереотипного уявлення ще не дає можливості вважати його відображенням істинних властивостей об'єкту.

Велика увага в роботах вчених Німеччини і Франції приділяється стереотипізації як процесу формування стереотипів. Зокрема мова йде про прихильність стереотипам, схильності користування ними в певних ситуаціях. Недоліком цих досліджень є обмеження уваги до проблем стереотипів теоретичними питаннями, без встановлення зв'язку між стереотипами та конкретною дією. У західноєвропейській соціальній психології широко поширена точка зору, згідно якої соціальні стереотипи й інших феноменів групового і суспільної свідомості мають бути об'єднані в загальну концептуальну схему.

Зокрема, швейцарський соціальний психолог В. Дуаз виділив чотири рівні стереотипів:

✓ індивідуально-психологічні особливості формування уявлень людини про свою роль в соціальному середовищі;

✓ уявлення, що складаються в ситуації міжособистісного спілкування;

✓ колективні уявлення, що формуються в міжгрупових відносинах; (соціальний стереотип зароджується і функціонує саме на цьому рівні);

✓ ідеологія, яка складається під впливом певних історичних умов даного суспільства [4, с. 112].

Стереотип як системне утворення, що складається із образів власної групи та інших груп, для суб'єкта пізнавальної творчої активності є привабливим, крім когнітивної визначеності, своєю ціннісно-сисловою визначеністю. Мисленнєві стереотипи, які розуміються як стійкі схематизовані операційні правила перетворення інформації, в психологічній літературі інтерпретуються як шаблонне, стандартне, нетворче мислення [3, с. 79], тобто стереотип структурує також і ситуацію сприйняття об'єкта.

Багатьма вченими вище розглянутими підкреслюється наявність у людини двох різноспрямованих тенденцій, яким відповідають, з одного боку, потреби збереження та самозбереження, які виявляються на рівні фізичного існування і соціальної взаємодії, з іншого боку, потреби розвитку. Ця група потреб є комплексною, оскільки її задоволення сприяє не тільки розвитку, але й підвищенню можливостей задоволення потреб інших рівнів .

Висновки і перспективи подальших досліджень. Молодість – віковий етап у кожної людини, коли формується особистість, соціальна поведінка людини, самовизначення і самореалізація індивіда. Молодіжна культура обумовлена соціумом, у якому вона функціонує, громадською психологією, нормами, потребами, і ідеалами даної спільності. Вона набагато відрізняється від культури попереднього покоління, й надалі це сприятиме поступового заміщенню одного культурного типу іншим.

Стереотип – певне стійке утворення, яке формується у свідомості людини. Формування стереотипів відбувається під впливом індивідуальних когнітивних процесів і емоційних станів особистості, а й під впливом багатьох соціальних процесів. До таких, як ми з'ясували, відносяться взаємодія та взаємний , безпосередній вплив людей, вироблені суспільством норми, які молодь засвоює під час навчання, виховання, через ідеологічний вплив ЗМІ, і навіть через культурне середовище проживання і політичну ситуацію.

Найбільший вплив формування соціальних стереотипів на поведінку молоді справляють засоби інформації, що веде до пасивного формування світогляду. Формування соціальних стереотипів у конкретної особистості відбувається в результаті дії цілого ряду механізмів, які відносяться як до сфери індивідуальної свідомості, так і до сфери соціальних процесів і взаємин. Ці механізми можуть діяти як незалежно один від одного, так і

спільно. У результаті дії цих механізмів стереотипи є неминучим аспектом психологічного життя людини.

Подальші дослідження потребують поглиблення знань психологічних впливів зовнішніх факторів на формування соціального стереотипу сучасної молоді, виникнення та механізми дії внутрішніх суб'єктивних механізмів у процесі соціалізації.

Список використаних джерел

1. Агеєв В.С., Теньков А.А. Зміст, структура і динаміка міжгрупових уявлень // Укр. МГУ. Серія 14. Психологія. 1986. № 1. С. 10-20.
2. Ананьєв Б.Г. Людина як пізнання. – М., 2004. 246 з.
3. Горбачева Є.І. Предметна орієнтація мислення і розуміння / Є.І. Горбачова // Питання психології.– 1994. – № 5. – С. 78-85
4. Дуаз В.Г. Психологічні проблеми соціальної регуляції поведінки. М: Прогрес, 1996, з. 292.
5. Кон І.С. Соціологічна психологія/І.С. Кон. – М. : Московський психолого - соціальний інститут; Воронеж : МОДЭК, 1999. – 560 с.
6. Лебедева Н. М. Етнічна культурна психологія: Підручник для вищих навчальних закладів/Н. М. Лебедева.– М.: МАКС Пресс, 2011. – 224 с.
7. Ліпман У. Громадська думка / Пер. з англ. Т.В. Барчунової. - М. : Інститут Фонду «Громадська думка», 2004. – 384 с.
8. Мацумото Д. Психологія і культура / Девід Мацумото. - СПб. : Пітер, 2003. - 603 с. (Серія «Майстри психології»)
9. Фролова І.Т. Стереотип соціальний // Філософський словник / За ред.- 5-е изд. - М. : Политиздат, 1986. - С. 459.
10. Петровського А.В. ред, М.Г. Ярошевського Стереотипизация // Психологія. Словник / За заг ... - 2-е изд., Испр. і доп. - М.: Политиздат, 1990. - С. 385.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Ageev V.S., Ten'kov A.A. Zmist, struktura i dinamika mizhgrupovih ujavlen' // Ukr. MGU. Serija 14. Psihologija. 1986. № 1. S. 10-20.
2. Anan'ev B.G. Ljudina jak piznannja. – M., 2004. 246 z.
3. Gorbacheva E.I. Predmetna orientacija mislennja i rozuminnja / E.I. Gorbachova // Pitannja psihologii.– 1994. – № 5. – S. 78-85

4. Duaz V.G. Psihologichni problemi social'noi reguljacii povedinki. M: Progres, 1996, z. 292.
5. Kon I.S. Sociologicheskaia psihologija / I.S. Kon. – M. : Moskovskij psihologo-social'nyj institut; Voronezh : MODJeK, 1999. – 560 s.
6. Lebedeva N. M. Etnichna ikross-kul'turnaja psihologija: Pidručnik dlja vishhij navchal'nih zakladiv / N. M. Lebedeva.– M.: MAKS Press, 2011. – 224 s.
7. Lippman U. Gromads'ka dumka / Per. z angl. T.V. Barchunovoi. - M. : Institut Fondu «Gromads'ka dumka»,2004. – 384 s.
8. Maslova V.A. Vvedennja v kul'turologii: navch.posibnik dlja studentiv vishhij navchal'nih zakladiv / V.A. Maslova. - M.: Akademija, 2001.- 202 s.
9. Petrovs'kogo A.V. red, M.G. Jaroshevs'kogo Stereotipizacija // Psihologija. Slovník / Za zag ... - 2-e izd., Ispr. i dop. - M.: Politizdat, 1990. - S. 385.
10. Frolova I.T. Stereotip social'nij // Filosofov'kij slovník / Za red.- 5-e izd. - M. : Politizdat, 1986. - S. 459.

Polishchuk I. R. Social stereotypes of modern youth as a social phenomenon. This article is an overview of the development of scientific knowledge on the phenomenon of social stereotypes in the context of modern Ukrainian youth. This article is an overview of the development of scientific knowledge on the phenomenon of social stereotypes in the context of modern Ukrainian youth. The concept of social stereotypes, stereotypes functioning in the context of youth, revealed the formation of stereotypes and the role of today's youth. It is noted that in modern psychology and the actual process of stereotyping stereotypes understood more widely as a mechanism to simplify the perception of the subject not only of individuals and groups, but also different social phenomena and processes. The stereotype of a system of education, which consists of images of their own group and other groups subject to cognitive creative activity is attractive addition to cognitive certainty, its semantic value and certainty. Scientists analyzed the views that highlight the presence in humans of two countervailing trends that represent, on the one hand, the need for conservation and preservation, which are at the level of physical existence and social interaction on the other hand, development needs. Indicated that most influence the formation of social stereotypes on behavior of young people celebrating the media, leading to the formation of a passive outlook. Formation of social stereotypes in a particular

individual occurs as a result of a number of mechanisms that include both the scope of individual consciousness and the sphere of social processes and relationships. Stereotyping is defined as a necessary and important cognitive process that mediates human behavior, helps orientation.

Key words: stereotypes, social stereotypes, stereotyping, personality, youth, social phenomenon, the formation of social stereotypes, youth culture.

Отримано 03.04.2017

УДК 37.013.42 (430)

О. А. Попов
sasha88ua@gmail.com

НІМЕЦЬКІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТОДІВ І КОНЦЕПТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Попов О. А. Німецькі підходи до класифікації методів і концептів соціальної роботи. Стаття присвячена аналізу представлених в німецькомовній науковій літературі підходів до класифікації методів та концептів соціальної роботи. Відзначається, що у Німеччині поняття «метод соціальної роботи» вживається у вузькому та широкому значенні. Поняття методу у вузькому значенні здебільшого критикується сучасними дослідниками, адже передбачає спрощене тлумачення методів, як чистих технік, застосування визначених процедур, без врахування цільових установок втручання. Визначено, що більшість німецьких науковців вживають поняття методу у широкому розумінні. Поширеним у фаховій літературі із соціальної роботи в Німеччині є також поняття «концепт», яке зазвичай трактується як ширше по відношенню до метода, та таке, що передбачає аналітично-рефлексивне поєднання дослідження теми, опису цілей і способу дій. Автором відзначається відмінність у тлумаченні базових понять в українській та німецькомовній науковій літературі, що накладає відбиток на підходи до класифікації методів та концептів соціальної роботи. У статті розкривається п'ять етапів розвитку методичних підходів у німецькій соціальній роботі,

відзначається, що класичний підхід до виділення методів соціальної роботи (соціальна робота з випадком, соціальна групова робота та соціальна робота в громаді), запозичений із США, є на сьогоднішній день застарілим і широко критикується. Автором розкрито і проаналізовано сучасні підходи до виділення методів і концептів соціальної роботи, які поширені в Німеччині, зокрема наведені у працях Е. Й. Краусса, А. Ергардт, К. А. Гайслера і М. Хеге, М. Галуске, Р. Поппа, Б. Мігель-Шварце, Г. фон Шпігель, Ф. Штіммера. Констатовано їх значну неоднорідність. Встановлено, що найчастіше вживане в німецькомовній науковій літературі поняття «методу в широкому розумінні» співвідноситься з українськими поняттями «соціально-педагогічні технології», «технології соціальної роботи», адже так само окреслюється спрямуванням на покращення соціального функціонування клієнтів, характеризується комплексністю, розбиттям на етапи і фази, включенням окремих технік і процедур.

Ключові слова: соціальна робота в Німеччині, методологія соціальної роботи, метод у широкому розумінні, метод у вузькому розумінні, концепт, методичні підходи, класифікація методів, «класичні» методи соціальної роботи, технологія соціальної роботи, соціально-педагогічна технологія.

Попов А. А. Немецкие подходы к классификации методов и концептов социальной работы. Стаття посвящена аналізу представлених в німецькомовній науковій літературі підходів до класифікації методів і концептів соціальної роботи. Отзначається, що в Німеччині поняття «метод соціальної роботи» використовується в вузькому і широкому значенні. Поняття методу в вузькому значенні переважно критикується сучасними дослідниками, так як передбачає спрощену трактовку методів, як чистих технік, застосування визначених процедур, без урахування цільових установок втручання. Встановлено, що більшість німецьких учених використовують поняття методу в широкому значенні. Розповсюдженим в професійній літературі по соціальній роботі в Німеччині є також поняття «концепт», яке зазвичай трактується як більш широке відносно до методу, передбачає аналітично-рефлексивне поєднання дослідження теми, описання цілей і образів дій. Автором відзначається різниця в трактуванні

базовых понятий в украинской и немецкоязычной научной литературе, что в свою очередь накладывает отпечаток на подходы к классификации методов и концептов социальной работы. В статье раскрывается пять этапов развития методических подходов в немецкой социальной работе, отмечается, что классический подход к выделению методов социальной работы (социальная работа со случаем, социальная групповая работа и социальная работа в общине), заимствованный из США, на сегодняшний день является устаревшим и широко критикуемым. Автором раскрыты и проанализированы современные подходы к выделению методов и концептов социальной работы, которые распространены в Германии, в частности приведенные в трудах Е. И. Краусса, А. Эрхардт, К. А. Гайслера и М. Хеге, М. Галуске, Р. Поппа, Б. Мигель-Шварц, Г. фон Шпигель, Ф. Штиммера. Констатируется их значительную неоднородность. Установлено, что чаще всего употребляемое в немецкоязычной научной литературе понятие «метода в широком смысле» соотносится с украинскими понятиями «социально-педагогические технологии», «технологии социальной работы», ведь так же определяется направлением на улучшение социального функционирования клиентов, характеризуется комплексностью, разбивкой на этапы и фазы, включением отдельных техник и процедур.

Ключевые слова: социальная работа в Германии, методология социальной работы, метод в широком смысле, метод в узком смысле, концепт, методические подходы, классификация методов, «классические» методы социальной работы, технология социальной работы, социально-педагогическая технология.

Постановка проблеми. З огляду на реформи, які зачіпають різні сфери життя в нашій державі, в тому числі й соціальну політику, а також задекларований курс на європейську інтеграцію, особливої актуальності набуває вивчення особливостей здійснення соціальної роботи в державах ЄС. Серйозний науковий інтерес в цьому контексті представляє досвід соціальної та соціально-педагогічної роботи, акумульований у Німеччині, особливо із врахуванням тривалої історії їх розвитку, розмаїття сучасних теоретико-методологічних підходів, які застосовуються в роботі з різними категоріями клієнтів в цій країні, а також доволі значної кількості проектів соціального спрямування, які реалізуються в Україні за

підтримки німецьких фондів та організацій.

Аналіз останніх досліджень. Історію розвитку та сучасний стан німецької системи соціальної та соціально-педагогічної роботи розкрито в працях низки вітчизняних науковців, зокрема О. Данченко, С. Грищенко, Л. Завацької, М. Дужої-Задорожної, О. Пришляк, В. Шанц, В. Штифурак тощо. Однак до цього часу не здійснено комплексного дослідження німецького досвіду розвитку методології соціальної роботи, не проаналізовано поширені в німецькомовній науковій думці теоретичні узагальнення щодо класифікації методів соціальної роботи.

Формулювання мети статті. Метою статті є розкриття німецьких підходів до визначення змісту термінів «метод соціальної роботи», «концепт соціальної роботи» та їх класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, зауважимо, що в німецькомовній науковій літературі не вироблено єдиного погляду на тлумачення термінів «метод» і «концепт» соціальної роботи.

Так, відомий німецький дослідник методів соціальної роботи М. Галуске відзначає, що у фаховій літературі зустрічаються тлумачення поняття «метод» у вузькому та широкому значенні [3, с. 27].

До трактування поняття «метод» у вузькому значенні можна віднести, наприклад, дефініцію, запропоновану німецьким педагогом Й. Шіллінгом. Він визначає «метод» як успішний шлях до цілі; випробуваний, продуманий спосіб дій, які піддаються трансферу і є спрямованими на виконання визначених завдань та цільових установок [7, с. 105]. Зазначимо, що цей підхід часто критикується у ФРН, адже у такому розумінні методи редукуються до чистих технік і застосування визначених процедур [2, с. 644], передбачають застосування на мікрорівні конкретної інтеракції, не враховуючи цільові установки втручання загалом [3, с. 27-28].

Більшість дослідників тлумачать поняття «метод» у широкому розумінні. Так, Е. Ю. Краусс у «Словнику соціальної роботи» визначає методи соціальної роботи як систематичні форми діяльності для цілеспрямованого професійного поведіння з соціальними проблемами, які підкріплюються професійною етикою, соціальними та гуманітарними науками та відрефлектованим досвідом. Вони містять чітке уявлення про об'єкти і засоби діяльності, є зорієнтованими на цілі і процес та систематично структурованими [11, с. 580]. На думку М. Галуске, методи соціальної роботи тематизують кожен аспект в рамках соціально-педагогічного

концепту/концепту соціальної роботи, мають за мету планомірне, відтворюване і, таким чином, контрольоване оформлення процесу допомоги, а також піддаються аналізу і перевірці щодо того, наскільки вони відповідають предмету, суспільним умовам, цілям втручання, вимогам сфери діяльності, інституцій, ситуацій та осіб, які задіяні [3, с. 32-33].

Концепт зазвичай трактується як ширше поняття по відношенню до метода. Науковці К. А. Гайслер і М. Хеге, під концептом визначають модель діяльності, в якій логічно взаємопов'язаними є її цілі, зміст, методи і процедури. Концепти, на думку вчених, завжди слід розглядати в суспільно-історичному взаємозв'язку їх виникнення і використання [4, с. 20-21].

На думку М. Галуске, концепти і методи можна розглядати лише у єдності, і різниця між ними полягає в першу чергу у розставленні наголосів: на концептуальному рівні піддається перевірці аналітично-рефлексивне поєднання дослідження теми, опису цілей і способу дій, а на методичному рівні – головний акцент зміщується на різні аспекти способу дій [3, с. 32-33].

Як видно із вище викладеного, тлумачення поняття «метод соціальної роботи» в німецькій та українській фаховій літературі є відмінним. Це, в свою чергу, відображається також при спробах здійснити їх класифікацію.

Дослідники Й. Шіллінг і С. Целлер виділяють 5 етапів розвитку методичних підходів у німецькій соціальній роботі [8, с. 208-214]:

1 етап (перша половина ХХ ст.) – пов'язаний головним чином з іменем А. Саломон та її працею «Соціальний діагноз»;

2 етап (50-ті роки ХХ ст.) – відбулось запозичення трьох, так званих класичних, методів соціальної роботи із США, зокрема: соціальної роботи з випадком, соціальної групової роботи та соціальної організації громади;

3 етап (1968-1975 роки) – критикувалась ненауковість класичних методів, нечіткість та неоднозначність термінології;

4 етап (80-ті роки ХХ ст.) – традиційні методи соціальної роботи були фактично визнані незадовільними для ідентифікації професії, а тому почали розвиватись нові робочі підходи. До таких «нових методів», належали консультування, терапія і супервізія, процесорієнтовані методи (соціальна техніка, кризова інтервенція), мультиперспективна робота;

5 етап (з початку 90-их років ХХ ст.) – відбувається розвиток підходів, орієнтованих на близькість до буднів, життєвого світу клієнтів, соціально-просторових підходів, соціального кейс-

менеджменту та мережевої роботи, роботи з випадком та діагностики, соціального менеджменту.

Класичний підхід до виділення методів, який домінував в соціальній роботі ФРН до 70-х років ХХ ст. передбачав виокремлення трьох вищеназваних методів, і розгляд нових концептів як їх відгалужень. Сучасні критики цього підходу відзначають, що хоча соціальні працівники і взаємодіють з окремими особами, групами чи громадами, тим не менш, вони лише зрідка використовують у своїй діяльності концептуальне розуміння цих методів із 50-70-их років ХХ ст. Часто ці терміни використовуються лише як схема для впорядкування, що однак, не свідчить, що нові методичні підходи виникають на ґрунті класичних. Слід відмітити і те, що на відміну від класичних методів, які були зорієнтовані насамперед на клієнта, все більшої ваги набирають методи, які є націленими швидше на роботу з самими соціальними працівниками (наприклад, супервізія), чи організацію соціальних інститутів (наприклад, планування допомоги молоді, соціальний менеджмент) [3, с. 163-164].

На думку німецького дослідника У. Бартмана, так звані «класичні методи» фактично є не методами, а радше сферами діяльності, в яких використовуються певні методи [1, с. 16]. Цієї ж думки дотримуються і Й. Шіллінг та С. Целлер, які розглядають їх як «форми роботи», в межах яких застосовуються конкретні методи чи методичні способи дій [8, с. 214].

Німецький науковець Е. Й. Краусс виділяє первинні (робота з одиничним випадком, групова робота і робота в громаді) та вторинні методи (супервізія, планування, консультування) [3, с. 164].

А. Ергардт розрізняє методичні підходи для роботи з клієнтами і соціальними системами (первинні методи) і методичні підходи для роботи в соціальних організаціях (вторинні методи). До першої групи підходів належать методи роботи з окремими особами, парами і сім'ями (наприклад, соціальна допомога в окремому випадку, кейс-менеджмент, планування процесу допомоги, сімейне консультування, соціально-педагогічна сімейна допомога) і пропозиції для груп і громад/районів міста (наприклад, соціальна групова робота, соціальне планування, робота в громаді, робота в районах міста, вулична соціальна робота). Методи другої групи підходів слугують для покращення та підвищення ефективності спільної роботи в організаціях і визначають способи ефективного здійснення роботи й досягнення її цілей в соціальних організаціях. До цієї групи підходів належать, наприклад, супервізія, організаційний розвиток,

менеджмент якості, соціальний менеджмент [2, с. 644].

К. А. Гайслер і М. Хеґе розрізнення здійснюють серед концептів, виділяючи серед них: психоаналітичні, консультаційні орієнтовані на клієнтів, консультаційні орієнтовані на комунікацію концепти та концепти групової динаміки і групової педагогіки. В межах кожного з цих концептів науковці виокремлюють свої власні методи, до прикладу, до групової педагогіки, на їх думку, належать методи групового навчання і соціальної групової роботи [4].

М. Галуске пропонує свою сучасну класифікацію, виділяючи три групи діяльнісних концептів і методів соціальної роботи [3, с. 163-167]:

1. Спрямовані на клієнта концепти та методи – характеризуються спробами здійснення соціально-педагогічного втручання, і, відповідно, оформленням спланованої, структурованої, взаємодії між соціальним працівником і клієнтом, яка піддається перевірці. До них належать методи та концепти, спрямовані на роботу з окремим випадком і первинну групову роботу (соціальна допомога в окремому випадку, соціально-педагогічне консультування, клієнто-центроване консультування, мультиперспективна робота з випадком, кейс-менеджмент, медіація, соціально-педагогічна діагностика, сімейна терапія, сімейно-центрована робота) та методи та концепти, спрямовані на групову роботу і роботу з соціальним простором (соціальна групова робота, робота з громадою, педагогіка переживання, тематично-центрована інтеракція, конфронтативна педагогіка, вулична робота, соціальна мережева робота).

2. Методи і концепти, опосередковано спрямовані на втручання – вони хоча і можуть спрямовуватись на втручання, однак не передбачають його структурування в своїх рамках, а тільки рефлексивний аналіз. Методи цієї групи, націлені передусім на співробітників, з метою покращення здатності до професійної діяльності і аналізування шляхом (само)спостереження, аналізу і дискурсу. Ці методи можуть розширити бачення від одного конкретного випадку до аналізу інститутів, їх структурних рамкових умов, комунікативної та командної побудови. Також вони здатні здійснювати зміни соціально-педагогічної взаємодії та інтервенцій, коли їх рефлексивний потенціал скеровується на перевірку практичної діяльності і структур певних установ. До цієї групи відносяться такі методи, як: супервізія, самооцінювання.

3. Структурно і організаційно спрямовані методи і концепти – в цьому випадку головним чином мова йде про більш-менш

узагальнене регулювання і планування структур допомоги. Ці методи зосереджені насамперед на структурних і організаційних рамкових умовах соціально-педагогічної інтервенції. Ця група включає такі методи: соціальний менеджмент, планування допомоги молоді [3, с. 163-167].

Певну модифікацію цієї класифікації здійснив Р. Попп, виділяючи такі три групи методів [5, с. 104]:

1. Спрямовані на клієнта методи: методи, спрямовані на окремі випадки (наприклад, кейс-менеджмент, соціальне консультування); методи, спрямовані на групи і соціальний простір (наприклад, соціокультурна анімація, соціальна медіація).

2. Структурно спрямовані методи (соціальне планування, соціальний менеджмент, соціальне адміністрування).

3. Професійно спрямовані методи (саморефлексія, самооцінка, інтервізія, супервізія).

Вчена Б. Мігель-Шварце виокремлює дві групи методів [6, с. 20-22]:

1. Орієнтовані на клієнтів методи – їх завданням є зменшення складності комунікаційних зв'язків між організаціями, спеціалістами та клієнтами, а також структурування комунікації і забезпечення її функціональності. За допомогою методів цієї групи повинні усвідомлюватись і безоцінювально обговорюватись різні розуміння життєвих ситуацій і сервісів допомоги. До них дослідниця відносить: педагогічні інтервенції, емпauerмент, планування допомоги, роботу з випадком, системне консультування, пошук ресурсів в оточенні, складання генограм (схем сімейної історії).

2. Орієнтовані на організації – виконують функцію керування складними системами організацій, врегулювання в їх рамках функціональних відмінностей і відносин з середовищем. Тобто, з їх допомогою забезпечується ефективне функціонування організацій. До цієї групи належать: аналіз соціального простору, розвиток концепцій, оцінювання [6, с. 20-22].

Дещо відмінного від інших дослідників підходу дотримується Г. фон Шпігель: вона пропонує структурований «набір інструментів», який впорядковується за допомогою діяльнісних сфер (аналіз рамкових умов; ситуаційний чи проблемний аналіз; визначення цілей; планування; оцінювання) і діяльнісних рівнів (випадків, менеджменту та комунального планування) [5, с. 104]. Хоча робочі кроки різних діяльнісних сфер на кожному з діяльнісних рівнів і мають багато подібних елементів, все ж вони відрізняються через різні фактори впливу на цих рівнях [9, с. 252].

Цікавим є також підхід, запропонований Ф. Штіммером, який розробив статичну модель «Орієнтаційний растр змістовних рівнів методичних дій: від антропології і до техніки» [10, с. 23]. А. Гаймгартнер відзначає, що методам, у тлумаченні М. Галуске, в цій класифікації найбільше відповідають керуючі діяльністю концепти, наприклад, кейс-менеджмент, мережева робота, вулична соціальна робота, емпauerмент, орієтована на мережі робота в громаді, педагогіка переживання і т. п. [5, с. 104]. Вони характеризуються тим, що встановлюють логічний взаємозв'язок між усіма елементами, починаючи від аксіологічних припущень і завершуючи конкретними техніками [10, с. 25].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вище викладене, зауважимо, що українські та німецькі підходи до тлумачення поняття «метод соціальної роботи» є відмінними. Так, найчастіше вживане в німецькомовній науковій літературі поняття «методу в широкому розумінні» співвідноситься з українськими поняттями «соціально-педагогічні технології», «технології соціальної роботи», адже так само окреслюється спрямуванням на покращення соціального функціонування клієнтів, характеризується комплексністю, розбиттям на етапи і фази, включенням окремих технік і процедур. У той же час поняття «метод у вузькому розумінні» в Німеччині є здебільшого критикованим. Окрім того, в німецькомовній фаховій літературі зустрічається поняття «концепту», яке передбачає аналітично-рефлексивне поєднання дослідження теми, опису цілей і способу дій. Така відмінність у тлумаченні базових понять накладає свій відбиток на підходи до класифікації методів та концептів соціальної роботи в Німеччині. При цьому вважаємо, за доцільне відзначити їх значне різноманіття.

Перспективними, на нашу думку, є подальші наукові дослідження історії розвитку та сучасного стану методології соціальної роботи в Німеччині, а також більш детальне вивчення практики застосування окремих методів, при здійсненні соціальної роботи з різними категоріями клієнтів в цій країні.

Список використаних джерел

1. Bartmann U. Verhaltensmodifikation als Methode der sozialen Arbeit : ein Leitfaden / U. Bartmann. – Tübingen : Dgvt-Verlag, 2005. – 93 s.
2. Fachlexikon der sozialen Arbeit / [Red. und Lektorat R. Mulot, S. Schmitt]. – [6 Aufl.]. – Baden-Baden : Nomos, 2007. – 1195 c.

3. Galuske M. Methoden der Sozialen Arbeit : eine Einführung / M. Galuske. – [9 Aufl.]. – Weinheim ; München : Juventa Verlag, 2011. – 407 s.
4. Geißler K. A. Konzepte sozialpädagogischen Handelns : ein Leitfaden für soziale Berufe / K. A. Geißler, M. Hege. – [11 Aufl.]. – Weinheim ; München : Juventa Verlag, 2007. – 224 s.
5. Heimgartner A. Komponenten einer prospektiven Entwicklung der sozialen Arbeit / A. Heimgartner. – Wien ; Berlin ; Münster : Lit, 2009. – 432 s.
6. Methodenbuch soziale Arbeit : Basiswissen für die Praxis / Hrsg. B. Michel-Schwartz. – [2 Aufl.]. – Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. – 346 s.
7. Schilling J. Didaktik, Methodik der Sozialpädagogik : Grundlagen und Konzepte / J. Schilling. – [5 Aufl.]. – München ; Basel : E. Reinhardt, 2008. – 288 s.
8. Schilling J. Soziale Arbeit : Geschichte, Theorie, Profession / J. Schilling, S. Zeller. – [3 Aufl.]. – München : Reinhardt, Ernst/BRO, 2007. – 292 s.
9. Spiegel H. von Methodisches Handeln in der sozialen Arbeit : Grundlagen und Arbeitshilfen für die Praxis / H. von. Spiegel. – [3 Aufl.]. – München ; Basel : E. Reinhardt, 2008. – 269 s.
10. Stimmer F. Grundlagen des methodischen Handelns in der sozialen Arbeit / F. Stimmer. – [2 Aufl.]. – Stuttgart : Kohlhammer, 2006. – 236 s.
11. Wörterbuch Soziale Arbeit : Aufgaben, Praxisfelder, Begriffe und Methoden der Sozialarbeit und Sozialpädagogik / [Hrsg. D. Kreft, I. Mielenz]. – [6 Aufl.]. – Weinheim ; München : Beltz Juventa, 2008. – 1140 s.

Popov O. A. German approaches to the classification of methods and concepts of social work. The article is devoted to the analysis of methods and concepts of social work classification in German scientific literature. The author emphasizes that there is no common definition of the term «method of social work» in Germany and it can be used in its narrow and its broad sense. Definition of method of social work in its narrow sense is largely criticized by modern researchers since it reduces methods to techniques, application of specific procedures, not taking into account the aims of intervention. On the contrary, definition of method of social work in its broad sense is used by the majority of German scientists. Term «concept of social work» is usually interpreted as wider than «method of social work» and involves analytical and reflexive combination of research topics, objectives and modus operandi. The

author points out that there is a difference in the interpretation of basic terms in Ukrainian and German scientific literature that affects the approaches to the classification of methods and concepts of social work. The article reveals five stages of methodological approaches development in German social work. Modern German approaches to the classification of methods and concepts of social work are analyzed, in particular developed by E. J. Krauß, A. Ehrhardt, K. A. Geißler and M. Hege, M. Galuske, R. Popp, B. Michel-Schwartz, G. von Spiegel, F. Stimmer. Their significant diversity is ascertained. It is concluded that German definition of «method in its broad sense» refers to Ukrainian terms «social-pedagogical technology» and «technology of social work», as well as they are also directed on the improvement of social functioning of clients, are characterized by complexity, split into stages and phases, include specific techniques and procedures.

Key words: social work in Germany, methodology of social work, method in its broad sense, method in its narrow sense, concept, methodological approaches, classification of methods, «classical» methods of social work, technology of social work, social-pedagogical technology.

Отримано 11.04.2017

УДК 37.013.42:364.446

Л. І. Романовська
lroman@online.ua

ДИТЯЧІ ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ ЗАЛУЧЕННЮ ПІДЛІТКІВ У НЕФОРМАЛЬНІ УГРУПУВАННЯ АСОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Романовська Л. І. Дитячі громадські об'єднання як чинник протидії залученню підлітків у неформальні угруповання асоціальної спрямованості. У статті здійснено аналіз ефективності використання дитячих громадських об'єднань як чинника протидії залученню підлітків у неформальні угруповання асоціальної спрямованості. Вивчено стадії формування дитячої організації на етапі виникнення і функціонування як неформальної групи або малої

групи. Визначено особливості асоціальних груп підлітків і молоді як малих неформальних об'єднань. Представлено основні напрями та зміст соціально-педагогічної роботи, що склали основу методики професійної роботи фахівців соціальної сфери з дитячими громадськими об'єднаннями та неформальними угруповуваннями. Описано технологію роботи фахівців соціальної сфери із неформальними угрупованнями асоціальної спрямованості та її складові, функції та напрями. Виявлено критерії, які визначають ефективність діяльності дитячих об'єднань. Охарактеризовано мету соціального виховання (як складової процесу соціалізації) у дитячій спілці. Проаналізовано соціально-психологічні характеристики дитячої спілки як суб'єкта діяльності.

Ключові слова: дитячі громадські об'єднання, неформальні угруповання асоціальної спрямованості, мала група, соціально-педагогічна діяльність, соціальне виховання, спільна діяльність.

Романовская Л. И. Детские общественные объединения как фактор противодействия привлечению подростков в неформальные группировки асоциальной направленности. В статье проведен анализ эффективности использования детских общественных объединений как фактора противодействия привлечению подростков в неформальные группировки асоциальной направленности. Изучено стадии формирования детской организации на этапе возникновения и функционирования как неформальной группы или малой группы. Определены особенности асоциальных групп подростков и молодежи как малых неформальных объединений. Представлены основные направления и содержание социально-педагогической работы, составившие основу методики профессиональной работы специалистов социальной сферы с детскими общественными объединениями и неформальными группировками. Описана технология работы специалистов социальной сферы с неформальными группировками асоциальной направленности и ее составляющие, функции и направления. Выявлены критерии, которые определяют эффективность деятельности детских объединений. Охарактеризованы цель социального воспитания (как составляющей процесса социализации) в детской союзе. Проанализированы социально-психологические характеристики детского союза как субъекта деятельности.

Ключевые слова: детские общественные объединения, неформальные группировки асоциальной направленности, малая группа, социально-педагогическая деятельность, социальное воспитание, совместная деятельность.

Постановка проблеми. Світовий досвід дозволяє визначити головну мету виховання як формування гармонійно розвинутої особистості, що відбувається в процесі соціалізації. Вагомим чинником впливу на цей процес на початку ХХІ століття став дитячий і молодіжний рухи, що не може не привернути уваги до особливостей соціалізаційного і виховного впливу дитячих та молодіжних громадських об'єднань на підростаюче покоління.

На відміну від масових дитячо-юнацьких організацій радянського періоду, нинішні дитячі громадські об'єднання є мало чисельними, різноманітними за метою і суттю своєї діяльності і, фактично, неконтрольованими з боку як держави, так і педагогічних установ та закладів.

У поєднанні з фактичною відсутністю державного фінансування це перетворює їх по-суті у неформальні об'єднання, на своєрідні клуби-гуртки за інтересами, спільними ціннісними орієнтаціями. Відповідно зазначений факт привертає увагу дослідників до їхньої діяльності, а також до особливостей процесу зародження і формування.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення зазначеного процесу дозволяє стверджувати, що на першій стадії формування дитячої організації вона виникає і функціонує як неформальна група або мала група.

Відомо, що неформальну групу підлітків характеризує психологічна й поведінкова єдність її членів, що виділяє й виокремлює їх від ровесників, робить зазначену групу відносно автономним соціально-психологічним утворенням.

Л. Кобилянська характеризує сутність малої групи стверджує, що «неформальна група (об'єднання) – це організація, яка характеризується високим ступенем згуртованості, особистісним характером спілкування, нечітко вираженою метою групової діяльності й неформальним контролем, що побудований на традиції і залежить від ступеня усвідомленого групового членства» [1, с.112].

У більшості вищих навчальних закладів України, де готують майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників, робота з членами неформальних дитячих і молодіжних об'єднань та

угруповань визначається лише як один із напрямів профілактичної роботи з підростаючим поколінням.

У зв'язку з тим, що в сучасному дитячому і молодіжному рухах явно спостерігається домінування неформальних об'єднань, на нашу думку, необхідно приділяти більше уваги професійній підготовці фахівців соціальної сфери до роботи саме з цією категорією підлітків і молоді.

Неформальні групи або угруповання – це об'єднання підлітків і молодих людей, що характеризуються високим ступенем згуртованості, особистісним характером спілкування, нечітко вираженою метою групової діяльності й неформальним контролем, який побудований на традиції і залежить від ступеня усвідомленого групового членства. Виникнення неформальних об'єднань пов'язане, по-перше, з неможливістю дитячих і молодіжних організацій охопити більшість підлітків та молодих людей; по-друге, із прагненням зазначеної категорії до довільного проведення вільного часу, позбавленого будь-якої регламентації. Духовною основою до єднання певної групи підлітків і молодих людей у неформальну спільноту є підлітково-молодіжна субкультура.

Норми поведінки, взаємодія та взаємовідносини, притаманні субкультурам, розрізняють за змістом, сферами та мірою їх регулятивного впливу. Норми в просоціальних субкультурах в основному не суперечать суспільним нормам, а доповнюють і трансформують їх, відображаючи специфічні умови життя і ціннісні орієнтації носія субкультури. В антисоціальних субкультурах норми суперечать суспільним. У таких підлітково-молодіжних угрупованнях в залежності від умов життя і ціннісних орієнтацій їх носіїв, присутні більш або менш трансформовані суспільні та частково анти суспільні норми, які є специфічними для конкретної субкультури.

У деяких субкультурних групах існує більш або менш жорстока статусна структура. Статус у даному випадку, ми розуміємо, як стан підлітка (молодої людини) в системі міжособистісних відносин в групі. Ступінь жорсткості статусної структури у групах пов'язаний з характером субкультури, притаманними їй носіям ціннісним орієнтаціям та нормам. У закритих субкультурах статусна структура приймає крайній ступінь жорсткості, визначаючи не тільки становище в ній підлітків і молодих людей, але багато в чому їх життя та долю в цілому.

Деякі неформальні групи створюють для своїх членів лише

ілюзію добровільності та свободи. Насправді, ними, зазвичай, керують лицеміри авторитарного складу, які прагнуть повністю домінувати над своїми товаришами. Така група своїми нормами, змістом життєдіяльності та стилем взаємовідносин є сприятливим джерелом формування протиправної свідомості, може легко стати на шлях злочинної діяльності.

Асоціальні групи підлітків і молоді – малі неформальні об'єднання, що, як правило, виникають спонтанно і розвиваються в процесі асоціальної діяльності. У такому об'єднанні панують антисоціальні настрої, погляди, установки, що в підсумку виливаються в акти антисоціальної поведінки. Члени таких груп часто ведуть асоціально-криміналізований спосіб життя і здійснюють різноманітні правопорушення. Сумісна неправомірна діяльність характеризується в таких групах соціальним відчуженням і антагонізмом. При відповідному рівні розвитку й організованості члени такої групи можуть здійснювати злочини і тоді вони перетворюються у криміногенні або злочинні, що характеризуються більшою замкнутістю, круговою порукою, злочинною діяльністю, вираженим протиставленням себе іншим об'єднанням на основі своїх асоціальних інтересів. Міжособистісні відносини в таких групах опосередковуються асоціальними або антигромадськими цінностями і ведуть до деперсоналізації особистості.

Асоціальні угруповання мають яскраво виражений агресивний характер: банди, неофашисти, скінхеди, сатаністи тощо. Як правило для цього типу неформальних об'єднань характерною є авторитарна структура, вони ж відрізняються невмотивованою агресивністю. Інтелектуальний розвиток більшості членів в цілому достатньо низький (за винятком лідерів у яких інтелект має чітко виражену асоціальну і антигуманістичну спрямованість). Зазначимо таку особливість асоціальних угруповань: цілеспрямованого та планового характеру їхня діяльність набуває лише за рішенням лідера. Решта часу вони проводять, просто «вбиваючи час». При цьому майже постійно вживають алкогольні напої та наркотичні засоби.

Неформальні угруповання мають багато спільних характерних ознак із дитячими і молодіжними громадськими об'єднаннями: керуються лідерами з метою організації певних дій; для обох типів формувань характерною є певна ієрархія керівництва і підлеглості; в цілому керуються у своїй діяльності неписаними правилами, нормами міжособистісних відносин (неформали постійно, а члени дитячих і молодіжних громадських об'єднань досить часто);

застосовують певну систему винагород, санкцій; зародження обох типів формувань як правило відбувається спонтанно, під впливом якихось сильних вражень духовно-морального характеру.

Оскільки неформальні угруповання є явищем поширеним і впливовим серед підлітків, то соціальний педагог/соціальний працівник повинен навчитися вступати з ними в контакт, зав'язувати діалог, виявляти вразливих для дії переконуючого впливу осіб і намагатися вже через них розпочати соціальне лікування цієї категорії підлітків і молодих людей.

Формулювання мети статті. Вивчити ефективність використання дитячих громадських об'єднань як чинника протидії залученню підлітків у неформальні угруповання асоціальної спрямованості .

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія роботи фахівців соціальної сфери із неформальними угрупованнями асоціальної спрямованості, на нашу думку, повинна мати такі складові: спокійно і неупереджено ставитись до існування такого угруповання на території професійної діяльності соціального педагога; вміти спокійно і уважно вислуховувати міркування членів такого угруповання, намагатися розповісти їм щось цікаве, висунути якусь ідею: наприклад, як чудово було б здійснити похід на човнах чи плотах по річці або проведення спортивних змагань між членами різних об'єднань тощо; поступово налагодити контакт і в перспективі певне співробітництво з дитячим чи молодіжним громадським об'єднанням, що дозволяє в перспективі розпочати процес злиття цих об'єднань в одне, або перетворення неформального угруповання в організоване дитяче чи молодіжне громадське об'єднання.

Проведене нами дослідження дозволило розробити і апробувати методiku співпраці соціальних педагогів/соціальних працівників з дитячими об'єднаннями у контексті профілактики залучення підлітків в асоціальні угруповання.

Базуючись на зазначеному, ми визначили мету, основні напрями та зміст соціально-педагогічної роботи, що склали основу методики професійної роботи фахівців соціальної сфери з дитячими громадськими об'єднаннями та неформальними угрупованнями. У якості *мети* даного співробітництва було визначено *сприяння процесу створення та функціонування більш широких дитячих громадських об'єднань (на базі об'єднання неформальних угруповань, із залученням до активної співпраці дитячих громадських об'єднань),*

їхнє перетворення на ефективний інститут соціалізації, чинник протидії втягуванню підлітків у неформальні угруповання асоціального спрямування.

До **функцій**, які повинні реалізовувати майбутні соціальні педагоги/соціальні працівники в процесі співробітництва із неформальними угрупованнями і дитячими громадськими об'єднаннями нами віднесено: *діагностичну, профілактичну, виховну, правоохоронно-захисну, організаційно-управлінську, координаційно-посередницьку.*

Були визначені і **напрями** зазначеного співробітництва. До них ми віднесли: проведення соціально-педагогічної діагностики; сприяння трансформації неформального угруповання в дитяче громадське об'єднання, налагодження його контактів з членами інших неформальних угруповань; допомога у створенні і реалізації спільних програм і проектів, сприяння процесу формування колективу дитячого громадського об'єднання; налагодження взаємодії із школою як найважливішим суб'єктом соціального виховання підростаючого покоління; здійснення профілактичної діяльності; соціально-педагогічна допомога членам дитячих спілок та членам неформальних угруповань.

Зазначене дає підстави для розробки технології сприяння процесу переходу неформальної групи у статус дитячого громадського об'єднання.

На початковій стадії свого існування неформальна група дітей, підлітків і молоді (в перспективі дитяче громадське об'єднання) може бути різною за величиною (від 3-5 до 20-30 осіб), характером й структурою відносин, що існують між їхніми членами, за індивідуальним складом, особливостями ціннісних орієнтацій, норм і правил взаємин, міжособистісними відносинами, цілями і змістом діяльності.

Дитячі спілки можуть є референтними. Референтна – це будь-яка реальна або умовна (номінальна) мала група, до якої дитина (підліток) себе зараховує, або членом якої вона (він) хотіла б (хотів би) стати. У референтній групі індивід знаходить собі зразки для наслідування. Її цілі й цінності, норми й форми поведінки, почуття, судження й думки стають для нього значними зразками для наслідування й проходження. Нереферентною вважається така мала група, психологія й поведінка якої далекі для індивіда або байдужі для нього.

Виникнення як неформальних угруповань, так і дитячих

громадських об'єднань пов'язане, по-перше, з неможливістю офіційних структур (школа, позашкільні виховні заклади) охопити і регулювати всі процеси, що відбуваються в дитячо-підлітковому середовищі; по-друге, із привабливістю діяльності (неформальної групи) дитячої спілки, прагненням до «додаткової» (крім функціональної) взаємодії з іншими, задоволення своїх різнобічних культурно-дозвіллевих потреб.

У ході дослідження було виявлено, що між дитячими громадськими об'єднаннями і неформальними підлітковими групами існує конкуренція за вплив на підростаюче покоління. Перевагу в масовості явно мають останні. Це викликано кількома причинами. До основних з них слід віднести вікову експансію неформального руху: соціологи стверджують, що основний вік неформала «помолодшав» з 17 до 13-14 років; більшість старшокласників є членами різноманітних неформальних груп; географічна експансія неформального руху: сьогодні практично немає населеного пункту, де б не існувало неформальних груп різної спрямованості; консолідація сил неформальних об'єднань; зближення неформальних і організованих структур, що є позитивним з огляду на потребу припинення ігнорування руху неформалів в країні.

Якщо неформальну малу групу характеризує саме її неформальність, то дитяча спілка має і формальну, і неформальну структуру. Зміни, що відбуваються в одній, неминуче впливають на сутність іншої. Так, зміни змісту або характеру діяльності може привести до перегрупування дітей в рамках емоційно-психологічних спільнот, до зміни лідерів у сфері неофіційного спілкування, до зміни балансу в структурі неофіційних стосунків. І навпаки, ліквідація або народження тієї чи іншої емоційно-психологічної групи, зміна лідера в ній може здійснити суттєвий вплив на сферу соціально значущої і суспільно корисної діяльності спілки. Ця обставина і дає можливість впливати на неформальну структуру колективу через його формальну структуру, організацію діяльності, систему ділових відносин (природно, що такий вплив вимагає від соціального педагога знання неформальної структури, її стану, тенденцій розвитку).

Діяльність сучасних дитячих громадських об'єднань ми, насамперед, розглядаємо як спільну й організовану. Визначення мети діяльності є першою і обов'язковою умовою формування передумов створення дитячої організації і, на нашу думку, є основоположним критерієм.

У ході дослідження діяльності дитячих спілок ми дійшли висновку, що її мета, в першу чергу, є вихідним пунктом розгортання всіх форм внутрішньоспілкової активності, саме вона відіграє роль організуючого і системо утворюючого компонентів соціальної і виховної роботи дитячого громадського об'єднання. Мета діяльності дитячої спілки має багатоплановий характер і може бути пов'язана з перспективами подальшого розвитку спілки як дитячо-підліткового колективу, але може мати й епізодичний характер, тобто залежати від обставин певного моменту. Проте, загальна (стратегічна) мета (як засвідчують результати нашого дослідження) обов'язково збігається і має домінуючий характер. Мету спільної діяльності членів дитячого громадського об'єднання (у його соціально-психологічній структурі) можна розглядати як феномен випереджаючого відображення, як ідеальне передбачення майбутнього результату, що і визначає, на нашу думку, сутність і способи організації їхньої діяльності.

На нашу думку, формування мети соціального виховання (як складової процесу соціалізації) у дитячій спілці відбувається на двох рівнях: на першому – інтегруються загальні елементи внутрішньоспілкової і соціальної (зовнішньої) діяльності; на другому – індивідуальні елементи процесу соціального виховання зливаються в єдиний суб'єкт соціалізуючого і виховуючого характеру.

Зазначимо, що їхня схожість, а часто і тотожність в кінцевому підсумку і забезпечують по-справжньому колективний характер діяльності членів дитячих громадських об'єднань, а, відповідно, і його вплив на процес соціалізації. Вказаний процес формування мети діяльності дитячих спілок можливий за наявності двох умов: по-перше, високий рівень соціально-педагогічного потенціалу дитячої організації і, по-друге, відповідність поставленої спільної мети потребам та інтересам більшості її членів.

У дослідженнях соціальних психологів (Л. Журавльов [2], Л. Уманський [3] та ін.) стверджується, що мета спільної діяльності учасників організованої групи є основним критерієм, який визначає ефективність її діяльності. Ця точка зору ґрунтується на тому, що мета є центральним компонентом у структурі групової діяльності, який визначає її сутність. З одного боку, мета відображає потреби, інтереси, ціннісні орієнтації суб'єкта, тобто всі суб'єктивні компоненти його діяльності, з іншого – в меті, як ідеальному плані діяльності, відображається її результат.

Коли мова йде про спільну мету, то мається на увазі не тільки співпадіння цілей, що ставлять перед собою лідери дитячих

громадських об'єднань. Більш важливо, щоб вона була пов'язана з потребами дитячої спілки як цілісного утворення. У цьому сенсі загальна мета дитячої організації ніби стоїть над цілями окремих її членів, є чинником їхньої інтеграції в колектив.

Інтегративні аспекти цілеутворення в дитячих громадських об'єднаннях, як правило, приховані від зовнішнього спостереження. Разом з тим, суспільна необхідність посилення співпраці дитячих спілок з державними інституціями в контексті соціалізації і соціального виховання дітей та підлітків ставить на порядок денний висунення і досягнення відносно складних і структурованих цілей.

Характеристика мети діяльності дитячого громадського об'єднання і властивості її суб'єкта тісно взаємопов'язані і розглядати їх неможливо без аналізу соціально-психологічних характеристик дитячої спілки як суб'єкта діяльності.

Найповніше сутність соціально-психологічних характеристик дитячого громадського об'єднання як суб'єкта діяльності, на нашу думку, відповідає концепції А. Журавльова.

У якості основних характеристик суб'єкта групової діяльності, які розкривають її динамічний (процесуальний) характер, ним було виділено: *цілеспрямованість* – такий стан малої групи, коли мета здійснює вирішальний вплив на спільну діяльність; *вмотивованість*, що являє собою активне, зацікавлене і дієве відношення (спонукання) до спільної діяльності; *інтегрованість*, що передбачає внутрішню єдність складових елементів і може визначатися сукупністю таких параметрів, як, наприклад, щільність функціональних зв'язків, частота та інтенсивність контактів між її членами; *структурованість*, яка означає чіткість і конкретність взаємного розподілу функцій, прав і обов'язків, відповідальності між членами малої групи, визначеність її структури; *організованість*, що означає впорядкованість, підлеглисть членів малої групи певному порядку виконання соціальних і виховних завдань. При цьому основними параметрами організованості колективного суб'єкту виступають рівні ретельності і самоуправління у спільній діяльності.

Ще однією умовою успішної спільної діяльності є – *єдине просторово-часове перебування і функціонування її учасників*. Наявність єдиного простору і одночасність виконання індивідуальних дій різними людьми можуть розглядатися як елементарні ознаки, без яких, проте, не може розгортатися діяльність сучасних дитячих громадських об'єднань [2].

Аналізуючи процес виникнення дитячого громадського

об'єднання, ми опиралися на створену Л. Уманським концепцію поетапного розвитку малої групи [3]. Вона включає в себе: *спрямованість* (соціальну значущість прийнятих дитячою спілкою цілей і мотивів діяльності, ціннісних орієнтацій і внутрішньоспілкових норм); *організованість* – визначається як її здатність до самоуправління; *підготовленість*, тобто готовність членів дитячої організації до тієї чи іншої конкретної діяльності, сформованість необхідних для цього знань, умінь і навичок; *інтелектуальну комунікативність* (визначає емоційність міжособистісних зв'язків членів дитячих громадських об'єднань, емоційного настрою та їхні емоційні потенціали); *вольову комунікативність* (розглядається як здатність дитячої спілки протистояти труднощам і перепонам, як своєрідна стресостійкість, надійність в екстремальних ситуаціях) [3].

Виділяючи соціально-психологічні характеристики малої групи в процесі її перетворення в колектив, Л. Уманський підкреслював, що психологічна структура контактної групи як організованої спільноти актуалізується і реалізується тільки в діяльності [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вирішення зазначеної проблеми, безумовно перебуває лише на першому етапі її розв'язання. Для повноцінного усвідомлення сутності процесу утворення дитячого громадського об'єднання необхідно вирішити ряд наукових завдань, а саме: дослідити соціально-психологічну взаємодію членів новоутвореної дитячої спілки в процесі її діяльності та її вплив на формування особистості; вивчити мотивацію, цілепокладання і поведінку членів дитячого громадського об'єднання та їхнього впливу на процес організації його діяльності; дослідити процес формування спільної мети членів дитячої спілки, її співвіднесення з процесом формування особистості; дослідити соціально-психологічні характеристики дитячого громадського об'єднання та їхній вплив на процеси соціалізації дітей та підлітків.

Таким чином, використання дитячих громадських об'єднань для протидії залученню підлітків у неформальні угруповання асоціальної спрямованості розглядається нами як достатньо ефективний і результативний чинник.

Список використаних джерел

1. Кобилянська Л. І. Технології роботи шкільного соціального педагога з учнями – членами неформальних підліткових груп /

Л. І. Кобилянська // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр. / Редкол.: Бех І. Д., Огнев'юк В.О., Кононко О. Л. – К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. - №11. – С. 111-113.

2. Журавлєв А. Л. Совместная деятельность как объект социально-психологического общения / А. Л. Журавлєв // Совместная деятельность / Под ред. А. Л. Журавлєва и др. – М.: Мысль, 1977. -. 195 с.

3. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности / Л. И. Уманский. – М: Педагогика, 1980. – 172 с.

4. Шакурова М. Методика и технология работы социального педагога. – М.: «Академия», 2002. – С. 196-197.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Kobiljans'ka L. I. Tehnologii roboti shkil'nogo social'nogo pedagoga z uchnjami – chlenami neformal'nih pidlitkovih grup / L. I. Kobiljans'ka // Pedagogichna osvita: teorija i praktika. Pedagogika. Psihologija: Zb. nauk. pr. / Redkol.: Beh I. D., Ognev'juk V.O., Kononko O. L. – K.: KMPU imeni B. D. Grinchenka, 2009. - №11. – S. 111-113.

2. Zhuravl'jov A. L. Sovmestnaja dejatel'nost' kak ob#ekt social'no-psihologicheskogo obshhenija / A. L. Zhuravl'jov // Sovmestnaja dejatel'nost' / Pod red. A. L. Zhuravl'jova i dr. – М.: Mysl', 1977. -. 195 s.

3. Umanskij L. I. Psihologija organizatorskoj dejatel'nosti / L. I. Umanskij. – М: Pedagogika, 1980. – 172 s.

4. Shakurova M. Metodika i tehnologija raboty social'nogo pedagoga. – М.: «Akademija», 2002. – S. 196-197.

Romanovska L. I. Children's associations as a factor counteracting the involvement of adolescents in informal grouping of antisocial orientation. The article analyzes the efficiency of children's public associations as a factor counteracting the involvement of adolescents in informal grouping of antisocial orientation. Studied the formation stage children's organization during the origin and functioning as an informal group or small group. The features of antisocial adolescents and young people as a small informal groups. Presented the main directions and content of social and educational work formed the basis of methods of professional social specialists with children's public associations and informal uhrupovuvannyamy. The technology experts of social groups with informal antisocial orientation and its components, functions and directions. The criteria that determine the effectiveness of the children's association. Characterized purpose of social education (as

part of the socialization process) in pediatric union. The social and psychological characteristics of children's union as a stakeholder.

Keywords: children's associations, informal groups of antisocial orientation, small group, socio-educational activities, social education, joint activity.

Отримано 09.04.2017

УДК 94:272-622.3(477.4)"18/19"

Ю. В. Сербалюк
serbaliuk@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ РИМО-КАТОЛИЦЬКИМИ ГРОМАДАМИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Сербалюк Ю. В. Історичний досвід соціального служіння римо-католицькими громадами Правобережної України у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Благодійна діяльність з боку римо-католицьких громад набувала поширення з кінця ХІХ ст. Цьому сприяли зміна ставлення влади до громадської активності в соціальній сфері та видання кількох нормативних документів, що регулювали правові моменти заснування та діяльності благодійних організацій. Прийняття Нормативного статуту товариств допомоги бідним та Зразкового статуту товариств надання допомоги нужденним учням (1897 р.), Тимчасових правил про товариства і союзи (1906 р.) та інших правових актів впорядкували питання функціонування благодійних громадських організацій.

Благодійні товариства римо-католиків на Правобережній Україні активно себе проявляли у місцях компактного проживання своїх вірних. Найбільш відомими вони були у Києві, Житомирі, Заславлі, Вінниці, Кам'янці-Подільському. Традиційними напрямками здійснення соціальної опіки було заснування різних закладів, таких як сиротинці, притулки, богадільні, дешеві або безкоштовні їдальні, чайні, нічліжні будинки, будинки працелюбства, агенції з працевлаштування, лікарні, амбулаторії тощо.

Серед соціальних послуг найпоширенішими були роздача

грошей, пошук роботи, забезпечення інструментами для індивідуальної трудової діяльності, виявлення і розподілення сиріт, немічних, калік по закладам тощо.

Проаналізовано досвід католицьких благодійних організацій у Кам'янці-Подільському: об'єднання "Робота" та Римо-католицького благодійного товариства. "Робота" здійснювала сприяння зайнятості місцевого католицького населення, надавало допомогу у реалізації своєї продукції ремісникам, селянам, підтримувало бідних та хворих, особливо в роки епідемії

Римо-католицьке благодійне товариство з метою досягнення принципу адресності практикувало поділ міста на райони, за якими закріплювались контролери для виявлення нужденних та характеру їх потреб. На його утриманні були також притулок для хлопчиків та школа прислуги для дівчаток, де здійснювалось навчання, виховання та підготовка дітей до трудової діяльності.

Проблема допомоги нужденним вирішувалась шляхом створення закладів харчування, позики бідним ремісникам, надання грошової допомоги, працевлаштуванням безробітних, поховання померлих.

Виявлено джерела надходження капіталів на потреби соціального служіння. Крім традиційних членських внесків, добровільних пожертв практикувались інші шляхи збору коштів – влаштування розважальних заходів (творчих вечорів, концертів, балів, лотерей-аллегрії тощо).

Ключові слова: римо-католики, громадська благодійність, Правобережна Україна

Сербалюк Ю. В. Исторический опыт социального служения римо-католическими общинами Правобережной Украины в конце XIX – начале XX вв. Благотворительная деятельность со стороны римо-католических общин приобретала распространение с конца XIX в. Этому способствовали изменение отношения власти к общественной активности в социальной сфере и издание нескольких нормативных документов, регулирующих правовые моменты основания и деятельности благотворительных организаций. Принятие Примерного устава общества пособия бедным и Нормального устава обществ вспомоществования нуждающимся учащимся (1897 г.), Временных правил об обществах и союзах (1906) и других правовых актов упростили процесс регистрации

благотворительных организаций.

Благотворительные общества римо-католиков на Правобережной Украине активно себя проявляли в местах компактного проживания своих единоверцев. Наиболее известными они были в Киеве, Житомире, Заславле, Виннице, Каменце-Подольском. Традиционными направлениями осуществления социальной опеки были основания различных заведений, таких как детские дома, приюты, богадельни, дешевые или бесплатные столовые, чайные, ночлежные дома, дома трудолюбия, агентства по трудоустройству, больницы, амбулатории и т.д.

Среди социальных услуг наиболее распространенными были раздача денег и других материальных средств, поиск работы, обеспечения инструментами для индивидуальной трудовой деятельности, выявления и распределения сирот, немощных, увечных по заведениям.

Проанализирован опыт католических благотворительных организаций в Каменце-Подольском: объединения "Работа" и Римско-католического благотворительного общества. "Работа" осуществляла содействие занятости местному католическому населению, оказывало помощь в реализации продукции ремесленникам, крестьянам, поддерживало бедных и больных, особенно в годы эпидемий

Римско-католическое благотворительное общество для достижения принципа адресности практиковало разделение города на районы, за которыми закреплялись контроллеры для выявления нуждающихся и характера их потребностей. На его содержании были также приют для мальчиков и школа прислуги для девочек, где осуществлялось обучение, воспитание и подготовка детей к трудовой деятельности.

Проблема помощи нуждающимся решалась путем создания заведений питания, ссуды бедным ремесленникам, предоставлением денежной помощи, трудоустройством безработных, захоронения умерших.

Выявлено источники поступления капиталов на нужды социального служения. Кроме традиционных членских взносов, добровольных пожертвований практиковались иные пути сбора средств – устройство развлекательных мероприятий (творческих вечеров, концертов, балов, лотерей-аллегри и т.д.).

Ключевые слова: римо-католики, общественная

благотворительность, Правобережная Украина

Друга половина XIX – початок XX ст. у вітчизняній соціальній історії відзначена значними соціально-економічними трансформаціями, змінами умов життя, структури соціуму. Розвиток капіталізму, який бурхливо проходив у зазначений період, змінив картину у сфері соціальної опіки і благодійності. До традиційних бенефіціантів – сиріт, калік, немічних, хворих, додалась категорія населення, які опинились у стані крайньої нужди, з якої самостійно не могли вибратись внаслідок саме капіталізації всіх сфер суспільного життя. Відміна кріпосного права і особиста свобода мільйонного селянства, зняття з поміщиків обов'язку опікуватись своїми селянами, руйнація сільської общини і зменшення ролі родинної взаємодопомоги, залишили без традиційних форм соціальної підтримки значну частину населення. Збідніле внаслідок реформ селянство потягнулось у міста, де вони, позбавленні родичів, впливових знайомих могли розраховувати лише на себе. Опинившись сам на сам з новими викликами життя, проблемами, вони приреченні були на жалюгідне існування або й на загибель. Це – безробітні, безхатченки, безпритульні діти, вдови, особи, які отримали каліцтво на виробництві, звільнені з місць позбавлення волі тощо. Без організованої соціальної опіки ці маси становили загрозу соціальному миру і були осередком нестабільності, протестних, революційних настроїв. Безумовно, ці категорії існували і раніше, але такого загрозливого для суспільної стабільності розмаху почали набувати наприкінці XIX ст.

Друга половина XIX – початок XX ст. є періодом ренесансу благодійності та розквіту громадської суспільної опіки. Цей суспільний феномен вивчався багатьма дослідниками у регіональному (Гузенко Ю., Казьмірчук М., Курінна Т., Махорін Г., Поляруш С., Хаустова О.) та у загальнодержавному (Ступак Ф.) аспекті. Знайшла своїх дослідників і проблематика соціальної підтримки з боку релігійних конфесій. Зокрема, діяльність у цій сфері римо-католицької церкви досліджували Баковецька О., Буравський О., Зваричук Е., Мухіна І., Шостак І. та інші. Цей історичний пласт багатий архівними джерелами, статистичними матеріалами, звітами благодійних товариств. Метою нашого дослідження є аналіз практики соціальної опіки одновірців з боку римо-католицьких громад Правобережної України.

Практично до кінця XIX ст. створити у Російській імперії громадську організацію навіть з благодійною метою було

надзвичайно важко. Самодержавство боялось будь-яких проявів громадянського суспільства, встановлювало всілякі перепони і обмеження у справі самоорганізації населення. До 1862 р. для заснування благодійного товариства потрібен був дозвіл самого імператора. Потім спостерігається деяка лібералізація у цій справі: до 1897 р. на це потрібно було дозволу міністра внутрішніх справ, а надалі за умови прийняття схваленого владою “Нормативного статуту товариства допомоги бідним” – лише губернатора. Це було викликано цілим рядом причин. Самодержавство виявилось неспроможним вирішувати питання соціальної підтримки нужденних лише завдяки Приказам громадської опіки, заснованих ще за Катерини II у 1775 р. Нові умови життя потребували нових підходів і у справі благодійності, до яких залучались органи місцевого самоврядування – земства, які перебрали на себе обов’язки ліквідованих Приказів, місцеві православні релігійні громади у вигляді церковно-парафіяльних попечительств, відродженні православні братства і благодійні організації. Останні почали швидко зростати після послаблення умов їх реєстрації. Так, якщо у трьох губерніях Правобережної України у 1861 р. нараховувалось 8 благодійних товариств, то у 1899 р. їх було уже 272. Таким чином влада розраховувала перекласти тягар соціальних проблем частково і на громадськість.

Досить активними стосовно організації соціальної допомоги були і релігійні громади Римо-католицької церкви. Однією з перших виникло Київське римо-католицьке благодійне товариство (1903 р.). Метою створення товариства була допомога нужденним римо-католицького віросповідання, незалежно від статі, віку, звання та стану. Допомога втілювалась через забезпечення одягом, їжею та, у виключних випадках, видачу грошей. Товариство вирішувало питання влаштування осіб похилого віку до богаділень, сиріт – до притулків. Допомагало також вихованню дітей з малозабезпечених сімей. Відповідно до статуту воно могло відкривати громадські їдальні, лікарні, народні читальні, бібліотеки тощо [5].

Заслуговує на увагу і діяльність Уманського римо-католицького благодійного товариства Київської губернії, яке поширювало свою діяльність на 6 сусідніх повітів [6].

У Волинській губернії римо-католицькі громади заснували благодійні товариства у Житомирі (засновано у 1905 р.), Заславлі, Кременці, Луцьку (рік їх заснування – 1906) та інших містах. Їх діяльність була спрямована на допомогу особам похилого віку та

хворим ксьондзам, на матеріальну підтримку найбільш бідних сімей. Вони відкривали громадські їдальні, гуртожитки, лікарні, народні читальні, бібліотеки тощо. Створювали для дітей з бідних родин та літніх людей притулки, де функціонували бібліотеки й ремісничі майстерні. Однак, як показують дослідження, були випадки і відмови у створенні таких товариств на Волині [1]. Очевидно влада таки побоювалась зміцнення польського впливу у регіоні, розглядаючи благодійні товариства римо-католиків як одну із спроб налагодити збір коштів на розвиток польського сепаратизму у краї.

У Подільській губернії наприкінці XIX початку XX ст. існувало близько 50 римо-католицьких громад, які здійснювали культурно-просвітницьку та благодійну діяльність [2]. Найвідоміші з них здійснювали таку діяльність через створення благодійних товариств. Так, у Вінниці таке благодійне товариство утримувало притулок для старих жінок, безкоштовну бібліотеку для бідних, надавало щомісячну грошову допомогу нужденним [3, с. 116]. Проскурівське римо-католицьке благодійне головним чином зосереджувалось на організації милосердних акцій для збору коштів на утримання притулків.

У губернському центрі Подільської губернії – Кам'янець-Подільському благодійна діяльність католицьких громад проявлялась у більших масштабах. У 1905 р. у Кам'янець-Подільському було створено “Товариство добродійності”, що організовувало в місті благодійні вистави польською мовою. Зібрані кошти йшли на підтримку найбільш бідних верств населення [1, с. 210-211].

В місті з 1908 р. існував католицьке жіночий гурток “Праця”. Його призначення – сприяння зайнятості місцевого католицького населення, допомога у реалізації своєї продукції ремісникам, селянам, допомога бідним та хворим, особливо в роки епідемій. Члени гуртка також самі організовували виставки кустарних виробів і виробів жіночої праці. У 1910 р. вони отримали золоту медаль у Варшаві на виставці жіночих виробів, в основному за прошви і гладь. Бібліотека гуртка виписувала журнали, зокрема і дитячі.

Кам'янець-подільський римо-католицький жіночий гурток «Работа» можна вважати об'єднанням, оскільки він мав кілька відділень: Ново-Ушицьке, Чарноминське. Членів Кам'янець-Подільського гуртка було 70, Чарноминського відділення – 46, Ново-Ушицького – 20. Гурток утримував дім працелюбності, де дівчат вчили кроїти, шити, ткати панчохи, мереживо та іншому рукоділлю

[6]

На особливу увагу заслуговує практика соціального служіння Кам'янець-Подільського Римо-католицького благодійного товариства, заснованого у 1907 р. Його статутна діяльність полягала у розміщенні сиріт та калік у притулок і богадільню, у наданні позичок ремісникам, грошових постійних і разових допомог бідним, в оплаті навчання дітей, у інших формах матеріальної підтримки (наприклад – дрова бідним взимку). У 1911 р. видано позик на суму 500 руб., разових, тимчасових і постійних допомог на суму 1 438 руб. 50 коп., а взагалі на благодійну діяльність Товариство витратило у цьому році 6 270 руб. 69 коп. [4]

Для пошуку джерел фінансування своєї діяльності товариство не обмежувалось обов'язковими членськими внесками. Активно проводилась робота зі збору пожертв шляхом організації різноманітних масових розважальних заходів – вистав, балів, новорічних ялинок, лотерей-аллегрі тощо. Надходження коштів на потреби благодійності за 1911 р. дають нам підстави вважати, що це досить потужний ресурс надходження коштів, який нашими сучасниками сьогодні не достатньо використовується. Якщо членські внески у цьому році становили 1 094 руб., приватні пожертви – 893 руб., то розважальні заходи дали 907 руб. Серед останніх найбільше дала лотерея-аллегрі – майже 800 руб. Сутність цих лотерей у тому, що виграш стає відомий одразу після придбання квитка. Хто хотів долучитись до справи благодійності – надавав корисні речі для розігрування. До такої справи активно долучалась і місцева еліта, надаючи цінні речі для лотереї. Випускалась певна кількість лотерейних квитків по доступній ціні. Одночасно влаштовувались гуляння, що приваблювало значну кількість бажаючих придбати ці квитки. Виручені кошти, як уже зазначалось, йшли на благодійність.

Організація соціальної підтримки одновірців Кам'янець-Подільським Римо-католицьким благодійним товариством була побудована на основі поділу міста на 5 районів: 1) Старе місто, 2) Новий план, Мукша, 3) Польські фільварки, Біланівка, Зінківці, 4) Руські фільварки, 5) Підзамче. За кожним районом були закріплені контролер, опікуни, члени комітету, які і організовували надання допомоги у своїх районах. Це робило діяльність товариства більш ефективним, а допомогу більш адресною.

Кам'янець-Подільське Римо-католицьке благодійне товариство утримувало в місті дитячий притулок, де перебували хлопчики до 12-річного віку. Притулок утримував в середньому 20 дітей. Правління

Товариства в першу чергу брало до притулку дітей-сиріт, дітей вдів, дітей солдат, які не мають вдома необхідних матеріальних умов, дітей, які з інших причин не мають можливостей нормального розвитку у домашніх умовах. Так, у 1911 році до притулку взяли хлопчика від, як зазначено в документі, “розумово ненормальних батьків” [4].

У притулку було організовано навчання і підготовку до майбутньої трудової діяльності. Здорові і міцні хлопчики навчались столярній майстерності під керівництвом досвідченого майстра. Вихованці ремонтували посуд, здійснювали перебудову приміщень, виготовляли на продаж вози, сани, ліжка, дивани та інші вироби. У 1911 було одержано від реалізації цих товарів 246 крб.80 коп. Хто не мав сил займатись таким ремеслом, не мав здібностей до науки, але проявляв здібності до музики і мав хороший голос, ті отримували уроки музики, з розрахунку в майбутньому стати органістами. Для таких занять музикою на пожертвування було придбано піаніно. Решта вихованців не залишались поза увагою Товариства, відчували на собі пильний і турботливий догляд. Керівництво притулком намагалось для них підібрати такий рід занять, який би відповідав їх фізичному розвитку, нахилам, інтересу, розраховуючи підготувати для суспільства здібних і сумлінних працівників. Старші вихованці виконували і роботи по самообслуговуванню: прибирали кімнати, мили підлогу, посуд, доглядали за молодшими вихованцями, допомагали на кухні.

Кам’янець-Подільське Римо-католицьке благодійне товариство опікувалось по мірі можливості своїми вихованцями, які вже вийшли з притулку. Деякі з них отримували допомогу в оплаті за навчання в комерційних училищах Станішевського і Мазінга, інших навчальних закладах. Деякі колишні вихованці отримували допомогу в оплаті житла під час свого навчання в місті. У 1911 році один сирота був залишений у притулку у якості сторожа, за що отримував невелику зарплату.

Для дівчаток Кам’янець-Подільське Римо-католицьке благодійне товариство заснувало школу прислуги. Вона мала статус притулку і також була розрахована на 20 вихованок. Дівчатка навчались куховарити, прати, шити, вести молочне господарство. Були проблеми з підбором кадрів для роботи з дітьми. Працівники притулку переймались головним чином зароблянням грошей, що відсувало на задній план виховну роботу, турботу про моральне обличчя вихованок. Були випадки, як у 1911 році, коли деякі

вихованки покидали заклад, не бажаючи підпорядковуватись режиму закладу. Траплялись і нарікання клієнтів, які брали вихованок на роботу. Це все було враховано Комітетом Римо-католицького благодійного товариства. Здійснено заміну керівництва, співробітників школи, розширено її приміщення. В результаті заклад почав завойовувати симпатії і популярність в місті і околицях.

Для вирішення проблеми голодуючих, а особливо у роки епідемії холери, Римо-католицьким благодійним товариством утримувалась у Кам'янці-Подільському чайна. Лише за 1910 р. вона реалізувала 46 751 порцію чаю за 1 коп., а у 1911 – 56 837 порцій. Крім чаювання відвідувачі могли втамувати і духовну спрагу за переглядом літератури і періодики релігійного характеру на польській і російській мовах [4].

Загалом у Подільській губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. існувало 46 благодійних римо-католицьких товариств [1, с. 210].

Таким чином можна констатувати активність римо-католицьких громад у наданні соціальної підтримки нужденним одновірцям. Це сприяло пом'якшенню соціальної проблематики у регіоні. Вважаємо, що спонуками до благодійності з боку активних учасників цих об'єднань були не лише глибока релігійність, а й відповідна громадська позиція, прагнення соціального визнання, можливість себе реалізувати у суспільно-корисній діяльності.

У сучасних реаліях заслуговує на увагу, вивчення досвід самоорганізації релігійних громад у справі підтримки одновірців і не лише їх. Особливо це стосується реалізації принципу адресності у наданні соціальної підтримки, пошуку джерел отримання коштів на благодійну діяльність, охоплення соціальної підтримкою різних категорій нужденних. Традиції благодійності були перервані десятиліттями радянської влади з її патерналістським підходом у вирішенні соціальних проблем. Соціальна активність потрібна особливо у наш час. Не покладатись не лише на державу, вибудувувати громадянське суспільство, активно впливати на всі сторони суспільно-політичного життя, активно долучатись до вирішення соціальних проблем регіону – запорука перетворення України на соціально благополучну державу.

Список використаних джерел

1. Буравський О. Благодійницька та культурно-освітня діяльність римо-католицької церкви на Правобережній Україні

(кінець XVIII – початок XX ст.) / О. Буравський // Українське релігієзнавство. – 2009. – №49. – С. 206-214., с. 209-210

2. Зваричук О. Е. Римо-католицька церква на Поділлі кінця XVIII - початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти. – Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Е.О. Зваричук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с.

3. Обзор Подольской губернии за 1910 год. – Каменец-Подольск : [б.и], 1911. – IV, 144 с., 1 ведомость.; с. 116

4. Отчет о деятельности Каменец-Подольского Римо-Католического благотворительного общества за 1911 год. – Каменец-Подольск : Тип. Подольского губ. прав., 1912. – 52 с.

5. Устав Киевского римско-католического благотворительного общества. - К. : [б.и.], 1903. - 23 с.

6. Шостак І. В. Діяльність римо-католицьких благодійних товариств на українських землях у складі Російської імперії на початку XX століття / І. В. Шостак // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Історичне релігієзнавство. – 2014. – Вип. 10. – С. 197-206.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Buravs'kyj O. Blagodijnyc'ka ta kul'turno-osvitnja dijalnist' rymo-katolyc'koi' cerkvy na Pravoberezhnij Ukrai'ni (kinec' HVIII – pochatok HH st.) / O. Buravs'kyj // Ukrai'ns'ke religijeznavstvo. – 2009. – №49. – S. 206-214., s. 209-210

2. Zvarychuk O. E. Rymo-katolyc'ka cerkva na Podilli kincja XVIII - pochatku XX st.: ekonomichnyj, suspil'nyj ta kul'turnyj aspekty. – Avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 / E.O. Zvarychuk; Cherniv. nac. un-t im. Ju.Fed'kovycha. – Chernivci, 2005. – 20 s.

3. Obzor Podol'skoj gubernyy za 1910 god. – Kamenec-Podol'sk : [b.y], 1911. – IV, 144 s., 1 vedomost'.; s. 116

4. Otchet o dejatel'nosty Kamenec-Podol'skogo Rymo-Katolycheskogo blagotvorytel'nogo obshhestva za 1911 god. – Kamenec-Podol'sk : Typ. Podol'skogo gub. prav., 1912. – 52 s.

5. Ustav Kyevskogo rymsko-katolycheskogo blagotvorytel'nogo obshhestva. - K. : [b.y.], 1903. - 23 s.

6. Shostak I. V. Dijalnist' rymo-katolyc'kyh blagodijnyh tovarystv na ukrai'ns'kyh zemljah u skladi Rosijs'koi' imperii' na pochatku HH stolittja / I. V. Shostak // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademija". Serija : Istorychne religijeznavstvo. – 2014. – Vyp. 10. – S. 197-206.

Serbaliuk Y. V. Historical experience of social service by the Roman Catholic communities of Right-Bank Ukraine in the late XIX and early XX centuries. The rapid development of capitalism in the late nineteenth - early twentieth century, destruction of peasant communities has exacerbated social contradictions and caused development of new social problems. Appeared new categories of people who can not cope alone with the new realities of the time. It was unemployed people, homeless, street children, widows, persons which got injured at manufacture, those which were released from prison and so on. Government could not solve these problems by old methods. It had to involve support of nongovernmental organizations. So at the end of the nineteenth century, government facilitates the procedure for the establishment charities with the condition of acceptance of normative regulations of the companies for poor people support (1897) as the basis of their activities.

Roman-Catholics Charitable organizations in Right-Bank Ukraine were active in areas where their faithful were living. The most famous were in Kiev, Zhitomir, Zaslavl, winery, Kamyanets-Podilsky. Traditional directions of social care implementation were establishment of different institutions, such as orphanages, shelters, almshouses, cheap or free canteens, tea houses, rooming houses, buildings of diligence, employment agencies, hospitals, outpatient clinics and more.

Among social services the most common were handing out money, job search, providing tools for self-employment, identification and distribution of orphans, the sick, the maimed to institutions and so on.

We've studied experience of Catholic charities in Kamyanets-Podilsky: the "Work" and the Roman-Catholic charitable society. The "Work" was promoting employment of the local Catholic population, was assisting in the distribution of their products to craftsmen, farmers, was supporting the poor and the sick, especially during years of epidemics.

Roman-Catholic charitable society in order to achieve the principle of targeting practiced division of the city into districts, to which were assigned controllers to identify the poor and the nature of their needs. It was handling also a shelter for boys and school of servants for girls, which carried out education and training of children for employment.

They were solving the problem of poor people support by creating canteens, providing loans for poor craftsmen, providing financial support, finding jobs for unemployed, the burial of the dead. Variants of sources of fundings for charities were studied.

Key words: Roman Catholics, public charity, Right Bank Ukraine

Отримано 09.04.2017

МІЖСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ СЕРЕД МОЛОДІ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПРОФІЛАКТИКИ

Соловйова Т. Г. Міжособистісні конфлікти серед молоді з обмеженими можливостями та шляхи їх профілактики. У даній статті розглядаються особливості міжособистісних конфліктів серед молоді з обмеженими можливостями та шляхи їх профілактики. Актуальність теми статті підтверджується необхідністю привернення уваги держави, соціальних служб, громадських організацій до проблем людей з обмеженими можливостями. Питання міжособистісних конфліктів серед людей з обмеженими можливостями має свою специфіку та залишається недостатньо вивченим сучасною наукою та практикою.

Подано аналіз поняття «конфлікт» та визначено типи конфліктів, які є поширеними серед молоді з інвалідністю. Розглянуто молодь з обмеженими можливостями як специфічний суб'єкт конфліктної взаємодії. На основі виділених критеріїв та їх показників визначено рівні сформованості навичок безконфліктної взаємодії молоді з інвалідністю. Проведено емпіричне дослідження рівнів сформованості навичок безконфліктної взаємодії серед молоді з обмеженими можливостями. Високий рівень виявлено лише у 22,84% молоді, середній рівень – у 51,85%, низький рівень – у 25,31% респондентів. Отримані результати дозволили сформулювати основні напрямки профілактики конфліктності серед молоді.

Соціально-педагогічна профілактика міжособистісних конфліктів серед молоді з обмеженими можливостями, окрім традиційних профілактичних заходів, має включати заходи, що компенсуватимуть вимушений характер спілкування у групі; незмінність та вузькість кола спілкування; особливості, пов'язані з діагнозом; внутрішню роз'єднаність; обмеження у інтимних відносинах. Зміст профілактики міжособистісних конфліктів включає: створення необхідних умов для мінімізації їх кількості та розв'язання неконфліктними засобами; ліквідацію соціально-психологічних причин конфліктів; блокування особистісних чинників виникнення конфліктів.

Ключові слова: молодь з обмеженими можливостями, конфлікт, чинники конфліктів, міжособистісні конфлікти, соціально-педагогічна профілактика конфліктів, молодь з інвалідністю, критерії конфліктності.

Соловьева Т. Г. Межличностные конфликты среди молодежи с ограниченными возможностями и пути их профилактики. В данной статье рассматриваются особенности межличностных конфликтов среди молодежи с ограниченными возможностями и пути их профилактики. Актуальность темы подтверждается необходимостью привлечения внимания государства, социальных служб, общественных организаций к проблемам людей с ограниченными возможностями. Вопросы межличностных конфликтов среди молодежи с инвалидностью имеют свою специфику и остаются недостаточно изученными современной наукой и практикой.

Представлен анализ понятия «конфликт» и определены типы конфликтов, распространенных среди молодежи с инвалидностью. Рассмотрена молодежь с ограниченными возможностями как специфический субъект конфликтного взаимодействия. На основе выделенных критериев и показателей определены уровни сформированности навыков бесконфликтного взаимодействия молодежи с инвалидностью. Проведено эмпирическое исследование уровней сформированности навыков бесконфликтного взаимодействия среди молодежи с ограниченными возможностями. Высокий уровень выявлен лишь у 22,84% молодежи, средний уровень – у 51,85%, низкий уровень – у 25,31% респондентов. Полученные результаты позволили сформулировать основные направления профилактики конфликтности среди молодежи.

Социально-педагогическая профилактика межличностных конфликтов среди молодежи с ограниченными возможностями, кроме традиционных профилактических мероприятий, должна включать меры, компенсирующие вынужденный характер общения в группе; неизменность круга общения; особенности, связанные с диагнозом; внутреннюю разобщенность; ограничения в интимных отношениях. Содержание профилактики межличностных конфликтов включает создание необходимых условий для минимизации их количества и решения бесконфликтными способами; ликвидацию социально-психологических причин конфликтов; блокировки личностных факторов возникновения конфликтов.

Ключевые слова: молодь с ограниченными возможностями, конфликт, факторы конфликтов, межличностные конфликты, социально-педагогическая профилактика конфликтов, молодь с инвалидностью, критерии конфликтности.

Постановка проблеми. У складних соціально-економічних та політичних умовах сьогодення в Україні спостерігається відсутність пильної уваги держави до тих проблем населення, які вважаються не першочерговими. Передусім вирішуються проблеми, пов'язані із матеріальним забезпеченням вразливих верств, зі збереженням здоров'я тощо. Так, щодо людей з обмеженими можливостями, соціальна політика держави в більшій мірі реалізується у сфері своєчасної виплати пенсій та матеріальної допомоги. Стосовно інших проблем людей з інвалідністю спостерігається їх певне ігнорування з боку держави. Позитивні зміни відбуваються дуже повільно, у зв'язку із «перевантаженням» першочерговими проблемами населення.

Втім, люди з інвалідністю потребують уваги держави не тільки в сфері матеріальної допомоги. Через певні проблеми, серед яких високий ступінь соціальної ізольованості, неадекватне ставлення до проблем інвалідності у суспільстві та інші, люди з обмеженими можливостями потребують допомоги фахівців в різних сферах свого життя. Однією з проблем, з якими стикаються ці люди – це конфлікти у власних групах. Через значну соціальну ізоляцію, найчастіше люди з інвалідністю мають невелике коло спілкування, для багатьох потреба у спілкуванні задовольняється однією єдиною групою (наприклад, групи взаємопідтримки, групи відділень соціальної адаптації, групи, створені на базі громадських організацій по типу клубів спілкування тощо). Тому, міжособистісні конфлікти, які виникають у такій групі стають серйозною проблемою для людини з інвалідністю. Конфлікти стають причиною того, що людина з інвалідністю буває змушена покинути групу, тим самим фактично втрачаючи можливість спілкуватись.

Аналіз останніх досліджень. Взагалі проблема конфлікту та його профілактики має міждисциплінарний характер та давню історію. Означеними питаннями займалися психологи, соціологи, юристи, військові, педагоги та інші як у зарубіжній, так і у вітчизняній науках. Ще у працях античних мислителів – Платона, Епікура – розглядалися взаємини людей та природа виникнення конфліктів. Теоретичні засади проблеми конфлікту відображені у

фундаментальних дослідженнях Б. Ананьєва, І. Зязюна, Н. Кузьміної, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Педагогічні аспекти проблеми міжособистісної взаємодії висвітлювалися в працях В. Кан-Каліка, Ю. Кулюткіна, А. Мудрика, Л. Савенкової та ін.; психологічні – Г. Андрєєвої, О. Бодальова, І. Беха, О. Киричука, Б. Паригіна та ін.

Втім, питання міжособистісних конфліктів серед людей з обмеженими можливостями має свою специфіку та залишається недостатньо вивченим сучасною наукою. Важливими аспектами означеної проблеми займалися Н. Бастун, А. Венгер, З. Зайцева, І. Іванова, Р. Кравченко, О. Стребелева, які розглядали особливості соціалізації людей з обмеженими можливостями та ускладнення, що виникають при цьому процесі. У продовження означених досліджень, спробуємо акцентувати увагу на таких ускладненнях як міжособистісний конфлікт, конфліктна взаємодія молоді. Отже, **метою** даної роботи є висвітлення особливостей міжособистісних конфліктів серед молоді з обмеженими можливостями та шляхів їх профілактики.

Виклад основного матеріалу. Термін «конфлікт» (від латинського *conflictus*) у буквальному перекладі означає «зіткнення». Соціологи визначають конфлікт як зіткнення протилежних цілей, позицій, поглядів суб'єктів соціальної взаємодії, які усвідомлюють суперечливість своїх інтересів. Конфлікт має соціальну природу, оскільки учасниками конфлікту завжди є люди (за виключенням зооконфліктів), або певні соціальні групи та спільноти. Отже, конфліктом є актуалізоване протиріччя, зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії чи опонентів, а також зіткнення самих опонентів [1, 339].

Згідно загальної теорії конфліктів К. Боулдінга, конфлікт є невід'ємною складовою життя; це ситуація, в якій сторони усвідомлюють несумісність своїх позицій і кожна із сторін прагне зайняти позицію, протилежну до інтересів іншої. Суб'єктами конфлікту виступають або окремі індивіди, або соціальні групи та спільноти, що з них складаються. На цій підставі виділяють наступні види конфліктів:

- між окремими особистостями – міжособистісні;
- між окремою особистістю та групою – особистісно-групові;
- між групами – міжгрупові;
- внутрішньо особистісні конфлікти.

Для нашого дослідження актуальними є перші два види

конфліктів. Міжособистісні конфлікти відносяться до найбільш поширених конфліктів. Вони охоплюють майже всі сфери людських відносин. За визначенням Г. Козирева, міжособистісний конфлікт – це зіткнення людей в процесі їх взаємовідносин [2]. А. Кармін [3] зазначає, що в цих конфліктах кожна сторона прагне відстояти власну думку, довести свою правоту. Така поведінка викликає у суб'єктів конфлікту гострі негативні емоційні переживання, які загострюють взаємодію учасників і провокує їх на екстремальні поступки, навіть після вирішення конфлікту, його учасники ще довго відчують негативне самопочуття.

Визначають наступні особливості міжособистісних конфліктів: протистояння між людьми проходить безпосередньо тут і зараз на основі зіткнення їх особистих мотивів; міжособистісні конфлікти для суб'єктів конфліктної взаємодії є перевіркою характерів, темпераментів, здібностей, інтелекту, волі та інших індивідуально-психологічних особливостей; для таких конфліктів характерна висока емоційність; міжособистісні конфлікти зачіпають інтереси не тільки конфліктуючих сторін, а й тих з ким вони безпосередньо пов'язані.

Між окремою особистістю та групою – особистісно-групові конфлікти також мають особливості: суб'єктами таких конфліктів виступає з однієї сторони особа, а з іншої – група; конфліктна взаємодія відбувається на основі зіткнення особистісних і групових мотивів; причини конфліктів такого роду пов'язані із положенням (позицією, роллю, статусом тощо) особи в групі.

Форми прояву таких конфліктів можуть бути такими, як використання групових санкцій, обмеження чи повне припинення неформального спілкування членів групи з конфліктуючим, різка критика в його бік (очна чи заочна) [3].

Н.В. Грішина [5] та ін. виділяють об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення конфліктів. До об'єктивних причин конфліктної взаємодії відносять: обмеженість ресурсів; відмінності в цілях, уявленнях, цінностях, манері поведінки, рівні освіти, життєвому досвіді; спосіб життя; зіткнення матеріальних і духовних інтересів; незадовільні комунікації; різку зміну подій і ситуації.

Суб'єктивними причинами конфліктів є схильність людини до конфліктних стосунків з оточуючими, зумовлена її індивідуальними особливостями. Серед них такі: неадекватна самооцінка; намагання завжди домінувати; психологічна несумісність; консерватизм мислення, поглядів, переконань; надмірна принциповість і

прямолинійність висловлювань; критична налаштованість; емоційні якості, зокрема тривожність, агресивність, роздратованість, упертість.

Причинами особистісно-групових конфліктів науковці відзначають наступні: з боку групи – порушення індивідом групових норм; з боку індивіда – порушення його статусно-рольових очікувань.

З огляду на те, що коло спілкування молоді з інвалідністю достатньо обмежене, дія вище перелічених чинників конфлікту суттєво збільшується.

На нашу думку, особливої уваги потребують такі чинники конфліктів серед молоді як обмеженість ресурсів, суттєві відмінності в інтелектуальному розвитку, зіткнення матеріальних та духовних інтересів, порушення індивідом групових норм або порушення його статусно-рольових очікувань, а також індивідуальні особливості молодих людей з інвалідністю. Розглянемо детальніше означені чинники.

Обмеженість ресурсів в осередку молоді з інвалідністю – актуальна проблема. Під ресурсами розуміємо певні матеріальні блага (фінансові, технічні та ін.) та духовні (культура, освіта, здоров'я тощо). Що стосується матеріальних благ, то їх розподіл здається несправедливим починаючи від розміру соціальних виплат, закінчуючи розподілом, наприклад, подарунків на свята. Зважаючи на те, що молодь з інвалідністю, як правило, проживає на межі бідності, навіть незначна перевага для когось одного, викликає обурення, заздрість, які і стають приводом для конфлікту.

Те ж саме стосується і духовних благ – молодь, яка має більше доступу (з об'єктивних чи суб'єктивних причин) до осередків культури, освіти, - стає об'єктом заздрощів для інших. З іншого боку, здоров'я людини, її психофізичні можливості дуже індивідуальні, і, часто спостерігається, неформальне об'єднання людей зі схожими проблемами здоров'я. Такого роду об'єднання часто виключають зі свого кола людей з певними відмінностями. Так, люди з порушеннями опорно-рухового апарату та з порушеннями мовлення дуже вразливі до ототожнення їх з людьми з психічними чи розумовими вадами; молодь з явними зовнішніми ознаками інвалідності уникає осіб зі звичайною зовнішністю. З огляду на те, що всі вони, часто перебувають в одній групі, це не може не провокувати конфлікти.

Наступний чинник конфліктів серед молоді з інвалідністю –

відмінності у розумовому розвитку – також має свої особливості. Перебування у постійній групі, для більшості робить очевидним ступінь розумового розвитку кожного її члена. З цього приводу можливі явні чи приховані образи, глузування з боку тих, хто вважає себе розумнішим. Крім того, існує ймовірність «використання» ситуацією – тобто людина зі збереженим інтелектом може різко обмежувати людину з розумовою відсталістю у спілкуванні, обманювати її, ігнорувати, використовувати як «робочу силу», здійснювати інші насильницькі дії фізичного, психологічного, сексуального, економічного характеру. Ці дії можуть бути як явного так і прихованого плану, і, звичайно, приводять до конфліктів.

Наступний чинник конфліктів – зіткнення матеріальних та духовних інтересів молоді і інвалідністю. Як вже зазначалося, в умовах обмеженості ресурсів, зіткнення інтересів також провокує конфлікти. Так, звичайний поділ техніки, знарядь праці та ін. або будь-який вибір (наприклад, відбір найбільш підходящих членів групи для участі у якомусь заході) в таких умовах часто приводить до конфлікту.

Окремим фактором, який провокує конфлікти в осередку молоді з інвалідністю – це суперництво. Суперництво (прагнення перемогти, перевершити кого-небудь у чомусь) – це особливий вид людських взаємин, який характеризується боротьбою за що-небудь цінне: влада, престиж, визнання, любов, матеріальний успіх, тощо. Життя сучасної людини в багатьох аспектах побудована саме на суперництві. Сьогодні змагання проходять у всіх областях – в спорті, в мистецтві, в сім'ї, з друзями. Зараз прийнято вважати, що почуття суперництва корисно для процесу розвитку індивідуума, однак це досить спірне питання. Знову ж таки, з огляду на обмеженість ресурсів у молоді з інвалідністю, будь яка поразка (наприклад, в особистому житті) може стати (чи здаватись) фатальною. Це звичайно провокує конфлікт із більш вдалим суперником або предметом боротьби.

Наступним чинником визначено порушення індивідом групових норм або порушення групою його статусно-рольових очікувань. У першому випадку людина з інвалідністю може порушувати групові норми, переслідуючи свої інтереси, цінності; можливе також випадкове порушення або, часто трапляється, коли людина просто не в змозі з певних причин виконувати нормативні вимоги. Особливо це стосується людей зі значними обмеженнями руху або з інтелектуальною недостатністю. Науковці та практики свідчать, що

групи молоді з інвалідністю, особливо групи різнорідні – не завжди з терпимістю ставляться до проблем окремих осіб.

У другому випадку, порушення групою статусно-рольових очікувань людини, відбувається через відносну сталість, постійність групи. Змінити свій статус в такій групі досить важко. Крім того, поява нового члена групи завжди викликає підвищену увагу з боку лідерів групи. Часто виникає певна конкуренція, яка може закінчитися серйозним конфліктом, і нова людина змушена залишити групу. В інших випадках група деформує поведінку індивіда, вчиняє певний тиск. З огляду на те, що кількість груп, де люди з інвалідністю почувають себе абсолютно комфортно, дуже обмежена, такого роду конфлікти можуть призвести до повної соціальної ізоляції такої людини як у групі так і поза нею.

Індивідуальні особливості як чинник конфліктів в осередку молоді з інвалідністю також посідають значне місце. Н. Гришина [5] зауважує, що існують певні психологічні характеристики, які зумовлюють схильність людей сприймати ті чи інші ситуації взаємодії з людьми як конфліктні. Крім того, на рівень конфліктності впливає і актуальний психічний стан людини.

До індивідуальних особливостей відносять характер, темперамент, особистісний світогляд, зміст переконань та інші характеристики, які зумовлюють схильність людей сприймати ті чи інші ситуації взаємодії з людьми як конфліктні. Крім того, велике значення мають вікові характеристики молоді. Незважаючи на достатньо різний вік (від 18 до 35 років), для великої кількості молодих людей з інвалідністю залишаються характерними ознаки підліткового та раннього юнацького віку (певний інфантилізм). Це пов'язано з об'єктивними (діагноз) та суб'єктивними (особливості виховання, утриманська життєва позиція тощо) причинами. Тому, скористуємося напрацюваннями Л. Долинської [6], яка зауважує, що на виникнення конфліктів у цьому періоді впливають індивідуальний стиль спілкування, ставлення до партнера, рівень конфліктності, особистісна тривожність, схильність до домінування, ригідність, агресія, самооцінка.

Звичайно, що вищеописані чинники по різному впливають на молоді з інвалідністю, втім, теоретичне дослідження проблеми, власні спостереження та опитування спеціалістів, які працюють з молоддю доводять, що у таких групах відмічається підвищений рівень конфліктності взагалі, та у окремих індивідів, зокрема.

Для перевірки цієї гіпотези, було проведене емпіричне

дослідження сформованості навичок безконфліктної поведінки у групі молоді з обмеженими можливостями на базі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування. У дослідженні взяли участь 54 особи, які мають I, II чи III групи інвалідності з різними нозологіями: близько половини мають легкий та помірний ступінь розумової відсталості або затримку психічного розвитку в анамнезі, більше третини – ДЦП із супутніми патологіями розвитку (епісіндром, сенсорні порушення тощо), шестеро мають інвалідність, пов'язану з травмою або соматичним захворюванням, троє молодих людей з синдромом Дауна, двоє – з аутичними розладами. Тож, як бачимо, група досить різноманітна, але в той же час – це постійна група. Всі учасники знаходяться на обліку у денному відділенні та відвідують його щоденно або за індивідуальним графіком. Умовою участі в експерименті молодих людей було обов'язкове відвідування групи хоча б один-два рази на тиждень. Дослідження проводилось протягом місяця.

Для визначення рівня сформованості навичок безконфліктної взаємодії у молоді з особливими потребами було визначено критерії та показники, за допомогою яких стане можливою перевірка таких рівнів.

Отже, першим критерієм визначено когнітивний, який передбачає наявність у молоді людини з особливими потребами необхідних знань щодо безконфліктної поведінки. Показниками даного критерію є: знання норм міжособистісного безконфліктного спілкування; знання засобів, шляхів конструктивного вирішення конфліктів. Наступним критерієм визначено діяльнісний (поведінковий). Його показниками є: додержання норм міжособистісного безконфліктного спілкування; вміння конструктивно вирішувати конфлікт. Останнім критерієм визначено емоційно-ціннісний. Його показниками вважаємо: усвідомлення необхідності дотримання культури у щоденних взаєминах; характер емоційного сприйняття суб'єктів взаємин; толерантність. За допомогою критеріїв та їх показників було визначено три рівні сформованості навичок безконфліктної взаємодії: високий, середній та низький.

Діагностичний інструментарій добрався з урахуванням можливостей і обмежень молоді з особливими потребами. Було використано спостереження, опитування, тестування («Конфліктна особистість» [2]), визначення індексу групової згуртованості Сішора, діагностична методика «Наскільки Ви толерантні?» [7], метод

експертних оцінок. Для здійснення експерименту на кожного члена групи було заведено картку, в якій фіксувалися результати дослідження за кожним критерієм.

Спочатку відбувалося визначення загального ступеня конфліктності у групі та способів їх вирішення у досліджуваних. Було використано спостереження з метою визначення актуальності питання конфлікту для даної групи. Проведено бесіди з кожним учасником експерименту. Схема індивідуальної бесіди була приблизно наступною: 1. Чи можна назвати вашу групу конфліктною? 2. Як часто у вас відбуваються конфлікти? 3. Чи комфортно особисто вам у групі? Чи знайоме вам поняття норм міжособистісного безконфліктного спілкування? Чи дотримуєтесь ви цих норм? 4. У випадку конфлікту між членами групи, у який спосіб цей конфлікт вирішується? 5. Чи бували випадки, коли людина йшла з групи через конфлікт? 6. Чи можна було б вирішити такий конфлікт по-іншому? Чи знаєте ви дієві способи вирішення конфлікту? 7. Чи хотіли б ви навчитися більш конструктивно вирішувати конфлікти?

У результаті спостереження і співбесіди отримали наступні результати. Десятеро молодих людей (18,52%) вважають свою групу конфліктною; 22,22% так не вважають. 32 респонденти (59,26%) відповідали, що група іноді буває конфліктною та називали імена тих членів групи, які на їх думку, провокують конфлікти. На запитання щодо частоти конфліктів відповіді розподілились наступним чином: двадцять членів групи (37,04%) вважають, що конфлікти бувають часто, майже на кожній зустрічі відбувається сварка або непорозуміння між деякими членами групи; чотирнадцять (25,93%) вважають, що конфлікти відбуваються досить часто, але це пов'язано з конфліктною ситуацією, яка склалася між певними членами групи та керівництвом. Інші двадцять (37,04%) вважають, що конфлікти відбуваються не часто (втім, серед цих людей більшість відвідує відділення значно рідше інших).

Результати дослідження за трьома критеріями було зведено до середніх значень. Отже, за когнітивним критерієм, високий рівень сформованості навичок безконфліктної поведінки притаманний 16,67% респондентів; середній рівень – 44,44%; низький – 38,89%. За другим (діяльнісним) критерієм виявлено 27,16% респондентів високого рівня; 54,32% – середнього та 18,52% низького рівня. За третім (емоційно-ціннісним) критерієм високий рівень притаманний 24,69% респондентів; середній – 56,79%; та низький – 18,52% молодих людей з особливими потребами.

Отримані дані по всім трьом критеріям було підраховано та визначено середні рівні сформованості навичок безконфліктної взаємодії молоді з особливими потребами. Високий рівень виявлено у 22,84% молоді, середній рівень – у 51,85%, низький рівень – у 25,31% респондентів.

Таким чином, проведений експеримент довів, що у групі молоді з особливими потребами існує певна схильність до конфліктів; причинами конфліктів стають індивідуальні особливості, умови спільного перебування у групі; певна «замкненість» групи від «відкритого» суспільства; обмеженість кількості членів групи; вимушений характер спілкування тощо.

Результати теоретичного та емпіричного досліджень надали можливість визначити основні шляхи профілактики міжособистісних конфліктів в осередку молоді з інвалідністю. На нашу думку, профілактика має бути спрямованою, з одного боку, на усунення або максимально можливе зменшення впливу чинників, які провокують конфлікти, а з іншого – на формування конфліктологічної компетентності молоді.

Соціально-педагогічна профілактика міжособистісних конфліктів серед молоді з обмеженими можливостями, окрім традиційних профілактичних заходів, має включати заходи, що компенсуватимуть вимушений характер спілкування у групі; незмінність та вузькість кола спілкування; особливості, пов'язані з діагнозом; внутрішню роз'єднаність; обмеження у інтимних відносинах. Зміст профілактики міжособистісних конфліктів включає: створення необхідних умов для мінімізації їх кількості та розв'язання неконфліктними засобами; оптимізацію управлінських умов функціонування групи; мінімізацію соціально-психологічних причин конфліктів; блокування особистісних чинників виникнення конфліктів.

Форми профілактики міжособистісних конфліктів залежать від наявних умов існування групи. Вважаємо доречним використовувати профілактичні заняття, групові дискусії, індивідуальну роботу з членами групи, у яких виявлено підвищений рівень конфліктності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, міжособистісні конфлікти у групах молоді з обмеженими можливостями є серйозною соціально-педагогічною проблемою. Доведено, що молодь з обмеженими можливостями через значну соціальну ізоляваність, вузьке коло спілкування та певні особистісні особливості схильна до конфліктної поведінки. З огляду на те, що

для багатьох потреба у спілкуванні задовольняється однією єдиною групою, профілактика міжособистісних конфліктів стає особливо актуальною.

Основними напрямками профілактики міжособистісних конфліктів серед молоді з обмеженими можливостями вважаємо формування конфліктологічної компетентності, тобто формування сукупності знань, умінь, навичок, які дозволяють цивілізовано побудувати спілкування й вибрати гідні варіанти поведінки в конфліктних ситуаціях, а також особистісних думок, які орієнтуються на емпатію, толерантність, конструктивний діалог; участь молоді у колективних видах діяльності (суспільно корисна діяльність, спорт, творчість, спільні святкові заходи тощо); максимальне розширення кола спілкування молоді з обмеженими можливостями.

Перспективним напрямком подальших досліджень з даної теми вважаємо більш глибоке вивчення особливостей взаємовідносин між молоддю з різними нозологіями, питання зв'язку статусу індивіда з його діагнозом.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферопіль: Універсум, 2013. – 536 с.
2. Козырев Г.И. Основы конфликтологии: учебник / Г.И. Козырев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Форум: Инфра-М, 2010. – 240 с.
3. Конфликтология / Под ред. А.С. Кармина. – СПб.: Издательство «Лань», 1999. – 448 с.
4. Юрків Я. І. Умови вирішення конфліктів у підлітковому середовищі соціальним педагогом / Я.І. Юрків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 32 – 41.
5. Гришина Н. В. Психология конфликта: учеб. пособие / Н.В. Гришина. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008 – 544 с.
6. Долинська Л.В. Психологія конфлікту: навч. посібн. / Долинська Л.В., Матяш-Заяц Л.П. – К.: Каравела, 2010. – 304 с.
7. Шаповал Т. Психологічні тренінги в школі / Т. Шаповал. – К.: Шкільний світ: Л. В. Галіцина, 2006. – 128 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Encyklopedija dlja fahivciv social'noi' sfery. – 2-ge vydannja / Za

zag. red. prof. I.D. Zvjerjevoi'. – Kyi'v, Simferopil': Universum, 2013. – 536 s.

2. КОЗЫРЕВ G.Y. Основы конфликтологии: учебник / G.Y. КОЗЫРЕВ. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Форум: Инфра-М, 2010. – 240 с.

3. Конфликтология / Под ред. А.С. Кармына. – СПб.: Издател'ство «Лан'», 1999. – 448 с.

4. Jurkiv Ja. I. Umovy vyrishennja konfliktiv u pidlitkovomu seredovyshhi social'nym pedagogom / Ja.I. Jurkiv // Social'na pedagogika: teorija ta praktyka. – 2013. – № 2. – S. 32 – 41.

5. Gryshyna N. V. Psihologija konflikta: ucheb. posobyje / N.V. Gryshyna. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008 – 544 с.

6. Dolyns'ka L.V. Psihologija konfliktu: navch. posibn. / Dolyns'ka L.V., Matjash-Zajac L.P. – K.: Karavela, 2010. – 304 с.

7. Shapoval T. Psihologichni treninky v shkoli / T. Shapoval. – K.: Shkil'nyj svit: L. V. Galicyna, 2006. – 128 с.

Solovyova T. Interpersonal conflicts among young people with disabilities and ways to prevent them. This article examines the features of interpersonal conflicts among young people with disabilities and ways to prevent them. The relevancy of the topic is proved by the need to attract the attention of the state, social services, and public organizations to the problems of people with disabilities. The issues of interpersonal conflicts among young people with disabilities have their own specifics and remain insufficiently studied by modern science and practice.

An analysis of the concept of "conflict" is presented. Conflicts can be split into few types that are common among young people with disabilities. Young people with disabilities are considered as a specific subject of conflict interaction. It is determined that the limited possibilities appear when a person can not sufficiently realize his need for communication. Young people with disabilities form a specific circle of communication, too narrow, by the standards of an ordinary person. This circle is limited to a certain group of people with similar problems. This forces a person with a disability to communicate not with the people whom he chooses, but with those who became members of this group because of disability.

The levels of the skills formation for conflict-free interaction of youth with disabilities are determined, based on the identified criteria and indicators. An empirical study of the levels of skills formation of conflict-free interaction among young people with disabilities was carried out. High level of skills formation was detected only in 22.84% of young

people, 51.85% of respondents had an average level, and 25.31% of respondents had low level. The obtained results allowed to formulate the main directions of conflict prevention among young people.

In addition to traditional preventive measures, socio-educational prevention of interpersonal conflicts among young people with disabilities should include measures that compensate for the compulsory (forcing) nature of communication in the group; The invariability of the group to communicate with; Special issues associated with the diagnosis; Internal dissociation; Restrictions in intimate relationships. The content of the prevention of interpersonal conflicts includes the creation of the necessary conditions for minimizing number of conflicts and resolving them in conflict-free ways and the elimination of the socio-psychological causes of conflict.

Key words: youth with disabilities, conflict, conflict factors, interpersonal conflicts, socio-psychological causes of conflict, young people with disabilities, conflict criteria.

Отримано 04.04.2017

УДК 316. 614.5 – 058. 855

В. І. Співак
fkspp@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПРИЙОМНИХ ДІТЕЙ ДО НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Співак В. І. Особливості адаптації прийомних дітей до нового соціального середовища. В статті здійснюється опис процесу адаптації прийомних дітей у нових для них родин. Висвітлюються питання, що стосуються особливостей виховання дітей у прийомних сім'ях.

Виховання у новій сім'ї має чітко виражене соціально-педагогічне спрямування – забезпечення умов для адаптації дитини у соціальному середовищі, максимальна нейтралізація набутого нею негативною досвіду, компенсація вад фізичного і психічного розвитку, набутих в умовах асоціального оточення. У цьому процесі

можна бачити два аспекти соціальної адаптації прийомних дітей: вузький і широкий.

Адаптація, у вузькому розумінні, означає передусім пристосування дитини до умов життя у сім'ї, які повністю задовольняють потреби, необхідні для розвитку конкретної особистості.

Одним із першочергових завдань, що постає перед батьками, є спроба пробудити „відчуття сім'ї” у прийомної дитини. Поняття „відчуття сім'ї” запозичене нами із практики роботи з батьками-вихователями, які мають багатий досвід адаптації нових вихованців. Дитина, яка опиняється в новому оточенні, перш за все, повинна пристосуватися до нього, відчувати себе частиною сім'ї, а не просто вихованцем, якого взяли на певний час.

Навчити дитину теоретично усвідомити, що таке сім'я, сімейні стосунки неможливо, це почуття закладене в дитині, але воно не може розвиватися, якщо дитина перебуває поза сім'єю. Коли дитина потрапляє в родину, вона відразу відчуває ставлення до себе з боку людей, які її оточують, і сама робить спробу вступати у звичайні сімейні стосунки. Лише за такої умови можливе пробудження в дитині закладених природних потреб та навичок до сімейного співжиття. І тоді спрацьовує механізм вирішення одного із завдань прийомної сім'ї – соціальної адаптації дитини, позбавленої батьківського піклування, до сімейного життя. Соціальна адаптація у вузькому розумінні передбачає всебічний розвиток дитячої індивідуальності, формування її особистісного "Я", позитивного досвіду сімейної взаємодії, що стане згодом психологічною основою для створення власної повноцінної сім'ї [4].

Ключові слова: адаптація, прийомна дитина, соціальне середовище, сім'я, виховання.

Спивак В. И. Особенности адаптации приемных детей в новую социальную среду. В статье осуществляется описание процесса адаптации приемных детей в новых для них семьях. Рассматриваются вопросы, которые относятся к особенностям воспитания детей в приемных семьях.

Воспитание в новой семье имеет четко выраженное социально-педагогическое направление – обеспечение условий для адаптации

ребенка в социальном окружении, максимальная нейтрализация приобретенного им негативного опыта, компенсация нарушений физического и психического развития, приобретенных в условиях асоциального окружения. В этом процессе можно увидеть два аспекта социальной адаптации приемных детей: узкий и широкий.

Адаптация, в узком понимании, означает в первую очередь приспособление ребенка к условиям жизни в семье, которые полностью удовлетворяют потребности, необходимые для развития конкретной личности.

Одним из первоочередных задач, которые стоят перед родителями, есть попытка пробудить „чувство семьи” у приемных детей. Понятие „чувство семьи” взято нами из практики работы с родителями-воспитателями, которые имеют богатый опыт адаптации новых воспитанников. Ребенок, который оказывается в новом окружении, прежде всего, должен приспособиться к нему, почувствовать себя частью семьи, а не просто воспитанником, которого взяли на определенное время.

Научить ребенка теоретически осознавать, что такое семья, семейные отношения невозможно, это чувство заложено в ребенке, но оно не может развиваться, если ребенок находится вне семьи. Когда ребенок попадает в семью, он сразу чувствует отношение к себе со стороны людей, которые его окружают, и сам делает попытку включиться в обыкновенные семейные взаимоотношения. Только при таком условии возможно пробуждение в ребенке заложенных природных потребностей и навыков к семейному сожителству. И тогда срабатывает механизм решения одной из задач приемной семьи – социальной адаптации ребенка, лишенного родительского попечения, к семейной жизни. Социальная адаптация в узком понимании предвидит широкое развитие детской индивидуальности, формирование ее личностного «Я», позитивного опыта семейного взаимодействия, что станет вскоре психологической основой для создания личной полноценной семьи.

Ключевые слова: адаптация, приемный ребенок, социальная среда, семья, воспитание.

Вивчення даної проблеми знаходиться на перехресті різних галузей знань і є важливим, перспективним механізмом у вивченні дитини, яка залишилася без батьківської опіки. Зміст терміну

розкривається на основі лат. „adaptatio” – пристосування: „...пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії” [4]. Звичайно, існують різні процеси взаємодії людини з навколишнім світом, тому в роботі важливо знати оптимальні механізми та способи адаптації.

Особливе місце посідають питання адаптації прийомних дітей, які входять у нове соціальне середовище. Результатом виховання і навчання є адаптація дитини до нових умов співжиття, співпраці, співтворчості, до умов самовдосконалення.

Незаперечним є факт, що адаптація – двоєдиний процес, у ході якого дитина не лише відчуває на собі вплив з боку прийомних батьків і соціально-педагогічного середовища, але й сама може активно впливати на певні процеси, які розгортаються у даному середовищі, трансформуючи його відповідно до своїх потреб. Механізм соціальної адаптації прийомної дитини діє повноцінно у єдиному процесі діяльності, спілкування та самосвідомості, коли відбувається перетворення внутрішнього світу дитини, реалізація скритих потенцій, які допомагають їй повноцінно включитися в процеси соціальної адаптації як активній особистості. В даній ситуації самосвідомість виступає механізмом соціальної адаптації, оскільки розгортається процес, який дозволяє, дитині осмислити й усвідомити свою соціальну роль і свій статус [3].

Виховання у новій сім’ї має чітко виражене соціально-педагогічне спрямування – забезпечення умов для адаптації дитини у соціальному середовищі, максимальна нейтралізація набутого нею негативною досвіду, компенсація вад фізичного і психічного розвитку, набутих в умовах асоціального оточення. У цьому процесі можна бачити два аспекти соціальної адаптації прийомних дітей: вузький і широкий.

Адаптація, у вузькому розумінні, означає передусім пристосування дитини до умов життя у сім’ї, які повністю задовольняють потреби, необхідні для розвитку конкретної особистості.

Одним із першочергових завдань, що постає перед батьками, є спроба пробудити „відчуття сім’ї” у прийомної дитини. Поняття „відчуття сім’ї” запозичене нами із практики роботи з батьками-вихователями, які мають багатий досвід адаптації нових вихованців. Дитина, яка опиняється в новому оточенні, перш за все, повинна

пристосуватися до нього, відчутти себе частиною сім'ї, а не просто вихованцем, якого взяли на певний час.

Навчити дитину теоретично усвідомити, що таке сім'я, сімейні стосунки неможливо, це почуття закладене в дитині, але воно не може розвиватися, якщо дитина перебуває поза сім'єю. Коли дитина потрапляє в родину, вона відразу відчуває ставлення до себе з боку людей, які її оточують, і сама робить спробу вступати у звичайні сімейні стосунки. Лише за такої умови можливе пробудження в дитині закладених природних потреб та навичок до сімейного співжиття. І тоді спрацьовує механізм вирішення одного із завдань прийомної сім'ї – соціальної адаптації дитини, позбавленої батьківського піклування, до сімейного життя. Соціальна адаптація у вузькому розумінні передбачає всебічний розвиток дитячої індивідуальності, формування її особистісного "Я", позитивного досвіду сімейної взаємодії, що стане згодом психологічною основою для створення власної повноцінної сім'ї [4].

Адаптація у широкому розумінні пов'язана із поступовим виведенням дітей на простір соціальних стосунків поза родину: відвідування дитячого садка, школи, гуртків, секцій, неформальне спілкування з однолітками, іншими сторонніми особами. Такі стосунки розвивають у дитини навички соціального життя, які у подальшому забезпечать її розвиток і становлення як соціального індивіда, а відтак і засвоєння відповідних соціальних ролей. Спілкування прийомних дітей із родичами, знайомими нової сім'ї, сусідами, з рідними людьми і в різних сферах їхньої життєдіяльності також розширює їхній соціальний досвід, формує вміння та навички спілкування [4].

Безперечно, входження дитини у нову сім'ю, засвоєння необхідних навичок спілкування та співжиття з чужою для неї сім'єю відбувається поступово. Термін адаптації дитини залежить від наявності емоційного контакту з прийомними батьками, рівня довіри і відкритості стосунків у родині. При цьому не можна забувати, що дитина приходить з певними проблемами, вирішення яких потребує постійної уваги та розуміння з боку прийомних батьків.

Батьки, беручи на виховання дитину, стикаються з різними проблемами, серед них і такі, що потребують особливої уваги з перших днів співжиття: здоров'я дитини; педагогічна занедбаність; прояви негативної поведінки, агресії чи замкнутості.

Зокрема, особливої уваги на етапі реабілітації й адаптації

потребує стан здоров'я вихованця. Прийомні батьки повинні обов'язково отримати медичну довідку про стан здоров'я дитини, а також максимальну інформацію про її біологічних батьків. Приховування інформації про захворювання або спадкові вади при оформленні дитини у прийомну родину можуть призвести до негативних наслідків. У випадку, якщо родина не в змозі взяти на себе тягар відповідальності за хвору дитину і відмовляється від неї, стрес переживають і батьки, і сама дитина [5].

Таку ситуацію можна попередити ще на етапі знайомства. Прийомні батьки, які мають повну інформацію про стан здоров'я вихованця, можуть реально оцінювати власні сили і можливості щодо його утримання, свідомо погоджуються з тим, що доведеться докласти більше зусиль, щоб поставити таку дитину на ноги, чи відмовляються від неї. Адже дитині з хронічними захворюваннями потрібні особливий догляд, режим, лікувальна терапія, дитині з нервово-психічними захворюваннями – дбайливий індивідуальний підхід, спеціальні профілактичні заходи, планування побуту і дозвілля тощо.

Вище ми зазначили, що внаслідок недостатньої уваги свого часу з боку біологічних батьків у дитини може проявлятися затримка у розвитку, а саме: відставання у розвитку мовлення; знижений рівень оволодіння предметною діяльністю; відсутність самостійності; відхилення у розвитку інтелекту (бідність мовлення, слабкі навички письма, лічби, читання, просторової уяви); невміння сконцентруватися на певній справі.

Порушення розвитку дитини, безперечно, неможливо виправити за короткий термін. У перші дні перебування дитини в сім'ї не потрібно концентрувати увагу на тому, що вона уже повинна вміти. Краще на перших порах займатися з нею тими справами, які вона вміє і любить робити.

Прийомним батькам в період адаптації необхідно бути готовими до негативних проявів у поведінці прийомних дітей, що є наслідком їх попереднього життя.

Це можуть бути: різні ступені прояву агресивності (руйнівна активність, жорстокість, злість, грубість, некерованість тощо); крадіжки; брехня; лінощі; небажання навчатися; неохайність; онанізм; постійне відчуття голоду (необмеженість у їжі); періодичне жебрацтво.

В період адаптації агресивність дитини поступово зменшується

завдяки домашньому затишку, ласкавому, доброзичливому ставленню всієї сім'ї. Недоліки виховання (неохайність, невміння поводити себе) також поступово усуваються завдяки делікатному підвищенню вимог, контролю за діяльністю та навчанням.

Не існує однозначних правил адаптації дитини до нової сім'ї. У кожному конкретному випадку все залежить від індивідуальних особливостей прийомних батьків та дитини. Проте, є певні етапи виховного впливу на дитину залежно від ступеня довіри і готовності вихованця сприймати і керуватися ідеями, які намагається довести йому вихователь.

Звичайно, опинившись у новому оточенні, дитина може і не сприймати відразу всіх вимог нових батьків, бути не готовою підтримувати стиль життя сім'ї. Першим етапом організації виховного впливу з боку дорослих має стати подолання недовіри вихованця, руйнування емоційного бар'єру між новою родиною і дитиною. Дитина спочатку спостерігає, потім вивчає життєвий простір, щоб визначити наскільки безпечний він для неї [2]. На цьому етапі можна чекати пустощів, відвертої непокори батькам, проявів агресії: адже дитина одночасно вивчає систему покарань, що чекають її при порушенні тих чи інших вимог батьків, засвоює правила життя і поведінки з іншими членами родини. Тільки переконавшись у безпечності свого становища, адекватності вимог і покарань, дитина сприймає дорослих як таких людей, які хочуть для неї добра.

Після подолання емоційного бар'єру робиться другий крок: свідомо створюються ситуації, що змушують дитину замислитись над доцільністю її поведінки.

Цей етап можна назвати як боротьбу мотивацій. Так, негативну звичку палити не можна викоренити лише одними наріканнями на хворі легені. Наведення деяких життєвих прикладів, що так чи інакше переконують вихованця що це шкідливо, змушують його замислитися і самостійно зробити вибір. Такий прийом є більш дієвим. На цьому етапі батькам краще підібрати переконливі мотиви, які мають бути протилежними тим, що уже є усталеними для дитини, запропонувати розглянути і проаналізувати інший бік проблеми. Незаперечним є і позитивний вплив умов життя сім'ї, оточення, що сприяє перегляду ставлення дитини до раніше сформованих негативних звичок. У дитини поступово формуються обґрунтовані мотивації, відмова від старих.

Тільки тоді, коли дитина самостійно усвідомить негативізм власних норм поведінки і вирішить позбавитися їх, батьки цілеспрямовано, відкрито і тактовно можуть допомагати їй у цьому. Виховний вплив у такому випадку набуває цілеспрямованості і сприймається як допомога в подоланні проблеми, а не як нав'язування правил, за якими живуть дорослі [1].

Процес адаптації дітей, які тривалий час перебували в критичних, негативних умовах або зазнали сильного психологічного стресу, є довготривалим і складним. У дітей, як реакція на постійну занедбаність, виробляється відповідна стратегія (апатія, втеча, цілком покладатися лише на себе тощо). Тому подолання шкідливих звичок, залучення дитини до сімейного колективу є нелегким і відповідальним процесом.

Запорукою позбавлення негативних проявів та деформації соціального досвіду прийомної дитини є налагодження у новій сім'ї стосунків, побудованих на почутті єдиної родини, відсутності поділу на вихователів і вихованців, рідних і прийомних дітей.

Список використаних джерел

1. Джайнот Х. Дж. Родители и дети. – М.: Знание, 1986. – 96 с.
2. Захаров А. И. Как помочь детям избавиться от страха. – СПб.: Гиппократ, 1995. – 128 с.
3. Питання формування ефективності родинних форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування / Н. М. Комарова, Л. М. Мельничук, І. В. Пеша та ін. – К.: ДПІСМ, 2004. – 128 с.
4. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід: Навч.-метод. посібник / Г. М. Бевз, Л. С. Волинець, А. Й. Капська та ін. – К.: Укр. ін-т соц. Досліджень, 2000. – 127 с.
5. Черепанова Е. Психологический стресс. – М.: Академия, 1996. – 96 с.

Spysok vykorystanych dzherel

1. Janot H. Roditeli i deti. – M.: Znaie, 1986. – 96 s.
2. Zakharov A.I. Kak pomoch detyam izbavitsya ot straha. – SPb.: Hippokrat, 1995. – 128 s.
3. Pytannya formuvannay efektyvnosti rodynnyh form vlashtuvannya ditey, pozbavlenyh bat'kivskogo pikluvannya / N.M. Komarova, L.M. Mel'nychuk, I.V. Peshta. – K.: DIPSM, 2004. – 128 s.
4. Sotsial'ne stanovlennya dytyny u pryuyomniy simyi: sotsial'nyu

suprovid: Navch.-metod. posibnyk / G.M. Bevz, L.S. Volynets', A.Y. Kaps'ka. – K.: Ukr. in-t sots. Doslidzhen', 2000. – 127 s.

5. Cherepanova E. Psihologicheskiy stress. – M.: Akademiya, 1996. – 96 s.

Spivak V. I. Features of adaptation of receiving children are to the new social environment. In the article description of process of adaptation of receiving children comes true in new for them families. Questions that touch the features of education of children in receiving families are illuminated.

Education in new family has the clearly expressed social pedagogical aspiration is providing of terms for adaptation of child in a social environment, maximal neutralization purchased by her negative to experience, indemnification of the defects of psychical development, purchased in the conditions of asocial surroundings. In this process it is possible to see two aspects of social adaptation of receiving children: narrow and wide.

Adaptation in the narrow understanding, adaptation of child means foremost to the terms lives in family, that satisfy necessities necessary for development of certain personality fully.

One of near-term tasks, that appears before parents, an attempt to wake up "feeling of family" for the adopted child is. A concept "feeling of family" is adopted by us from practice.

To teach a child in theory to realize that such seed, domestic relations it is impossible, it sense is stopped up in a child, but it can not develop, if a child is out of family. When a child gets in family, she at once feels attitude toward itself from the side of people that surround her, and gives it a shoot to enter into ordinary domestic relations. Only at such condition the possible awakening is in the child of the stopped up natural necessities and skills to domestic cohabitation. And then the mechanism of one decision works of tasks of receiving family – social adaptation of child, confined paternal caring, to domestic life. Social adaptation in the narrow understanding envisages all round development of child's individuality, forming of her personality "Self", positive experience of domestic cooperation that will become afterwards psychological basis for creation of own valuable family.

Key words: adaptation, accepted child, social environment, family, upbringing.

Отримано 09.04.2017

**КОНСУЛЬТАТИВНА ДОПОМОГА У ПРОФЕСІЙНОМУ
САМОВИЗНАЧЕННІ НЕПРАЦЮЮЧИХ ГРОМАДЯН В
УМОВАХ ЦЕНТРУ ЗЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ**

Шинкарук О. В. Консультативна допомога у професійному самовизначенні непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення. Статтю присвячено огляду науково-дослідних праць з проблеми профорієнтації, профконсультування та професійного самовизначення. Розглянуто поняття професійна консультація, професійна орієнтація, професійне самовизначення, професіографія, психодіагностика та визначено роль консультативної допомоги з професійного самовизначення непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення у процесі стабілізації балансу між пропозицією праці та попитом на неї. Сформовано узагальнене визначення поняття «професійна консультація». Виділено ряд причин у зв'язку з якими збільшується частка безробітних та ряд життєвих ситуацій у зв'язку з якими виникає потреба в отриманні консультативної допомоги з професійного самовизначення непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення. Наведено дані статистичного аналізу проведеного Державною службою зайнятості щодо кількості зареєстрованих безробітних у І півріччі 2016 року. З'ясовано головну мету консультативної допомоги з професійного самовизначення та з точки зору організації і психолого-педагогічних підходів було виділено підготовчий, основний і заключний етапи надання консультативної допомоги. Проведено порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду з розвитку професійного консультування. Виділено п'ять основних етапів розвитку вітчизняної професійної орієнтації. У статті також виділені особливості консультативної допомоги з професійного самовизначення непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення, з'ясовано необхідність її модернізації та адаптації відповідно до вимог сучасного суспільства.

Ключові слова: профконсультативна допомога,

профорієнтація, професійне самовизначення, вибір професії, профконсультант, професіографія, психодіагностика, довідкова профконсультація, психологічна профконсультація, лікарська профконсультація.

Шинкарук О. В. Консультативная помощь в профессиональном самоопределении неработающих граждан в условиях Центра занятости населения. Статья посвящена обзору научно-исследовательских работ по проблеме профориентации, профконсультирования и профессионального самоопределения. Рассмотрены понятия профессиональная консультация, профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профессиография, психодиагностика и определена роль консультативной помощи по профессиональному самоопределению неработающих граждан в условиях Центра занятости населения в процессе стабилизации баланса между предложением труда и спросом на него. Сформировано обобщенное определение понятия «профессиональная консультация». Выделено ряд причин в связи с которыми увеличивается количество безработных и ряд жизненных ситуаций в связи с которыми возникает потребность в получении консультативной помощи по профессиональному самоопределению неработающих граждан в условиях Центра занятости населения. Представлены данные статистического анализа проведенного Государственной службой занятости относительно количества зарегистрированных безработных в I полугодии 2016 года. Было выяснено главную цель консультативной помощи по профессиональному самоопределению, а также с точки зрения организации и психолого-педагогических подходов было выделено подготовительный, основной и заключительный этапы предоставления консультативной помощи. Проведен сравнительный анализ украинского и за рубежного опыта по развитию профессионального консультирования. Выделено пять основных этапов развития отечественной профессиональной ориентации. В статье также выделены особенности консультативной помощи по профессиональному самоопределению неработающих граждан в условиях Центра занятости населения, выяснено необходимость ее модернизации и адаптации в соответствии с требованиями современного общества.

Ключевые слова: профконсультативна помощь,

профорієнтація, професіональне самоопределеніє, вибор професії, профконсультант, професіографія, психодіагностика, справочна профконсультація, психологіческа профконсультація, врачєбна профконсультація.

Постановка проблеми. У зв'язку з фінансово-економічною кризою в Україні набуває все більшої гостроти проблема безробіття. Чисельність безробітних у I півріччі 2016 року становила 1 691,5 тисяч осіб та, у порівнянні з I півріччям 2015 року зросла на 24 тисячі. Рівень безробіття (за методологією МОП) зріс з 9,2% до 9,4% економічно активного населення [9, с. 1-2]. Збільшення частки безробітних пов'язують також із воєнними конфліктами на сході України, зростанням числа внутрішніх переселенців та проведенням структурних реформ в економіці, що супроводжується вивільненням працівників. Станом на 1 грудня 2016 року за даними статистичного аналізу проведеного Державною службою зайнятості значна кількість безробітних зарєстрованих в центрах зайнятості у зв'язку з втратою попередніх орієнтирів соціального життя та складністю знаходження нових звернулися за профконсультативною допомогою. Саме з вищевказаних причин дослідження консультативної допомоги щодо професійного самовизначення непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення, є актуальним на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Консультативна допомога у професійному самовизначенні непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення досліджувалася багатьма вітчизняними і зарубіжними науковцями (А.Маслоу, Дж.Сьюпер, М.Назімов, Дж.Холланд, Н.Удовиченко, М.Пряжников, В.Рижов, Б.Федоришин, Б.Ертельт, Е.Дауенгауер та ін.). Серед вітчизняних науковців, які досліджували теоретичні і методичні засади розв'язання проблеми здійснення профорієнтаційної роботи, слід відзначити Г. Балла, Г. Костюка, О. Мельника, В. Сидоренка, В. Синявського, М. Тименка та ін.

Мета дослідження. Основною метою статті є виявлення специфіки профконсультативної допомоги щодо професійного самовизначення непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення, її позитивних сторін та недоліків, що передбачає постановку наступних завдань:

- здійснити аналіз науково-методичних літературних джерел з проблеми дослідження, сформулювати узагальнене визначення поняття «професійне консультування»;
- визначити особливості консультативної допомоги у професійному самовизначенні непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення;
- дослідити вітчизняний та зарубіжний досвід консультативної допомоги у професійному самовизначенні непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна консультація прийшла до нас з далекої давнини. Ще в 1575 році іспанський лікар Хуан Урте у своїй книзі «Дослідження здібностей до науки» писав: «Для того, щоб ніхто не помилявся у виборі тієї професії, що найбільше підходить його природному хисту, государю слід би виділити уповноважених людей великого розуму і знань, які відкрили б у кожного хист і заставляли би його обов'язково вивчати ту галузь знань, яка йому підходить і не надавати б цю справу його вибору». Так Х. Урте вперше поставив питання про державне значення професійної консультації [5, с. 7].

З розвитком науки ця проблема стає об'єктом комплексних наукових дослідів, метою яких є всебічне дослідження проблеми професійної орієнтації людини у сучасних соціально-економічних умовах і виявлення науково обґрунтованих та практично апробованих підходів до вирішення даної проблеми. Учені різних галузей науки по-різному визначають поняття *професійної орієнтації* [7, с. 460]:

- учені-психологи під професійною орієнтацією розглядають «систему психолого-педагогічних і медичних заходів, які допомагають людині вибрати професію з урахуванням потреб суспільства та своїх здібностей»;
- у професійній педагогіці професійна орієнтація розглядається як комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, які направлені на оптимізацію процесу працевлаштування молодого людини згідно з її бажаннями, нахилами, сформованими здібностями і з урахуванням потреб у спеціалістах економіки й суспільства в цілому;
- комісія ЮНЕСКО з питань професійної орієнтації і професійної консультації під професійною орієнтацією розглядає допомогу надану особистості у використанні власних особливостей, надання можливості розвивати їх так, щоб вона

була спроможною обирати для себе галузі навчання та трудової діяльності в ході мінливих умов її життя з метою, з одного боку, бути корисною суспільству, а з іншого - досягти самореалізації.

Поняття «професійна орієнтація» не обмежується наведеними визначеннями. У наукових дослідженнях існують і інші подібні визначення, суть яких полягає у тому, що під профорієнтацією розуміється цілеспрямована діяльність із надання допомоги людині у виборі професії. При цьому цілеспрямована діяльність становить собою сукупність форм, методів і прийомів впливу на особистість з метою виявлення професійних інтересів, нахилів до певного виду діяльності.

Засновники профорієнтації - американський психолог-прагматик У. Джеймс і його послідовники Д. Дьюї, Р. Вудсворт та Е. Торндайк визначили профорієнтацію як психологічно обґрунтовану систему заходів, що орієнтована на підбір саме тієї професії, яка б ідеально підходила особистості.

Наукові засади профорієнтації в нашій країні частково побудовані на поглядах таких педагогів та вчених, як Л.В. Луначарський, С.Т. Шацький, П.П. Блонський, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та інші. Праці зазначених авторів, допомогли створити психолого-педагогічну основу для подальшого розвитку шляхів здійснення професійної орієнтації. П.П. Блонський, міркуючи про проблеми вибору професії в суспільстві, відстоював необхідність забезпечення максимальної свободи особистості. Основні причини, які спонукають людину обрати для себе ту чи іншу професію, зазначає він у статті «Вибір професії», це: по-перше, те, що дана професія (вид роботи) їй подобається, і по-друге, те, що вона здібна до цього. Інтереси і здібності - два основні фактори професійного самовизначення, якщо не враховувати вплив об'єктивних та суб'єктивних факторів, які існують і не залежать від волі особистості [1, с.11].

На нашу думку, важливим елементом профконсультування є максимальна індивідуалізація взаємодії з особистістю у поєднанні з активним залученням клієнта до процесу професійної консультації. Тобто, основою професійного консультування має бути індивідуальний підхід до кожного клієнта, його активне залучення до процесу профконсультативної допомоги і вибору професійної діяльності. М.С. Пряжников пропонує метод активізуючої профконсультації, сутність якого полягає в тому, що клієнт

включається в процес прогнозування і планування свого майбутнього. Для досягнення такої мети консультантом наголошується на необхідності відбору таких особисто значущих для клієнта психолого-педагогічних засобів, які б спонукали його самостійно і осмислено розв'язувати свої проблеми професійного самовизначенням [4, с.60].

На основі проведеного нами аналізу науково-дослідних праць можна сформулювати таке узагальнене визначення професійної консультації непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення: «професійна консультація непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення – це індивідуально орієнтована допомога у професійному самовизначенні, що в подальшому полегшує процес вибору професії, оволодіння нею».

В умовах сучасного Українського суспільства професійна консультація, як правило, необхідна при: виборі першої професії або отриманні першої роботи; вирішенні проблем, які виникли під час роботи внаслідок особистісної чи професійної невідповідності або незадоволенні нею; втраті роботи [6].

Як відзначають фахівці, професійна консультація найбільш успішна, якщо вона ведеться з урахуванням вікового й освітнього рівня клієнта, а також практичного досвіду його трудової діяльності. Як складовий компонент профорієнтації, професійні консультації належать до індивідуальної роботи з клієнтом. Однак вони можуть бути і груповими, якщо збігаються інтереси клієнтів [5, с. 29].

Професійна консультація може бути *довідковою* (надання інформації про канали працевлаштування, систему оплати праці, перспективи професійного зростання, вимоги до особистості працівника тощо), *психологічною* (орієнтована на надання психологічної підтримки в стресовій ситуації, викликаній втратою, пошуком роботи, необхідністю чи бажанням професійного самовизначення) і *лікарською* (забезпечення правильного вибору професії, з метою захисту організму від неблагоприятного впливу професійно-виробничих факторів, які можуть призвести до тривалої втрати працездатності або інвалідності) тощо.

Консультації з точки зору організації і психолого-педагогічних підходів містять підготовчий, основний і заключний етап. Основною метою підготовчого етапу є психолого-педагогічна підготовка клієнтів до сприймання змісту професії (знання, уміння й навички, які потрібні для виконання відповідних даній професії робіт). На другому етапі здійснюється діагностика рівня розвитку

тих якостей, що були визначені як професійно важливі, аналіз і узагальнення результатів психодіагностичного обстеження і попередньої бесіди, встановлюється ступінь відповідності індивідуальних якостей суб'єкта майбутньої професійної діяльності вимогам цієї діяльності. Конкретність, пов'язана з виконанням робіт на певному підприємстві й перспективами адаптації, належить до третього етапу професійної консультації.

Мета професійної консультації – дати відповіді на питання, які цікавлять клієнта та відповідні рекомендації не тільки по сутності професії, але й по проблемі адаптації до певної професійної діяльності; знаходження оптимального поєднання особистісних бажань майбутніх працівників і суспільних потреб, сприяння посиленню конкурентоспроможності працівника на ринку праці та досягнення ефективної зайнятості населення.

Відповідно до Наказу міністерства освіти України, міністерства праці України, міністерства соціального захисту населення України «Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення» від 31.05.95р. №27/169/79 [3] науково-методичними засобами профконсультації виступають професіографія і психодіагностика. *Професіографія* – технологія вивчення вимог, які висуваються професією до особистісних якостей, психологічних здібностей, психолого-фізичних можливостей людини [2, с.4]. Професіографія використовується з метою визначення відповідності людини вимогам професії й охоплює різноманітні сторони конкретної професійної діяльності людини. Результати професіографії виявляються у професіограмах, які є системою знань (соціально-економічних, технологічних, психофізіологічних) про професію й організацію праці. Професіограма включає й психограму, тобто психологічний портрет професії. Професіографія у професіограмах (характеристика окремої виробничої групи професій) надає повне уявлення про вимоги професії до стану здоров'я людини, що дозволяє найбільш об'єктивно підійти до її вибору професії, а отже, і до прогнозування життєдіяльності людини. *Психодіагностика* – це галузь психологічної науки, що пов'язана з розробкою різноманітних методів розпізнавання індивідуально-психологічних особливостей людини та підбором за допомогою цих методів найбільш підходящої сфери професійної діяльності [2, с.5].

Принципи роботи консультанта в умовах Центру зайнятості населення: доступність послуг; добровільність; активність суб'єкта

вибору професії; принцип не нанесення шкоди; рівність у користуванні послугами; свобода вибору професії та місця надання роботи; безкоштовність послуг; конфіденційність і охорона особистих даних осіб; принцип зворотного зв'язку тощо. Керуючись цими принципами, профконсультант надає науково обґрунтовану допомогу людині у свідомому виборі професії та виборі індивідуальних шляхів оволодіння професією [2, с. 8].

З метою кращого розуміння особливостей вітчизняної консультативної допомоги щодо професійного самовизначення непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості, визначення позитивних сторін та недоліків, необхідно провести порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду з розвитку професійного консультування.

Вітчизняна професійна орієнтація проводилась у складній обстановці, долаючи великі перешкоди. Згідно з інформативним джерелом Гончарової Н.О. «Основи професійної орієнтації» [6, с. 10] умовно вітчизняну професійну орієнтацію можна розподілити на п'ять основних етапів:

1. Початок 20-х - кінець 30-х років - зародження і становлення, пошук форм і методів профорієнтаційної роботи. В цей час іде усвідомлення і накопичення експериментального матеріалу.

2. Кінець 30-х - 50-ті роки - етап епізодичного функціонування. Відхід у минуле нагромадженого досвіду і майже відсутність нового; відхід від вирішення цієї проблеми; незначна участь вчених і спеціалістів у профконсультаційному процесі.

3. Початок 60-х - 80-ті роки - активний пошук у вирішенні завдань профорієнтації, підвищена увага державних органів до цієї важливої проблеми. У 1969 році виходить постанова про професійну орієнтацію молоді. З кінця 70-х на початку 80-х років організується (впроваджується) Всесоюзна система профорієнтації.

4. З 1984 року по 1990 рік - теоретичне і організаційно-методичне забезпечення розвитку державної служби професійної орієнтації.

5. З 1990 року до сьогодні - удосконалення і пошук форм та методів професійної орієнтації у зв'язку з новими умовами господарювання, потребами освітніх новацій, проведенням структурних змін. В Центрах зайнятості населення починають використовувати профдіагностичні та профконсультаційні співбесіди з клієнтами. Державна служба зайнятості як основний суб'єкт у

сфері зайнятості населення здійснює координацію діяльності інших державних та недержавних організацій, у межах яких надаються послуги з працевлаштування та профорієнтації. Основні напрямки діяльності Державної служби зайнятості визначені у законодавстві України та спрямовані на реалізацію активних та пасивних заходів у сфері зайнятості населення [8, с. 11].

На відміну від України, в якій профорієнтацією займається один державний орган (Служба зайнятості підпорядкована Міністерству праці та соціальної політики України), в існуючій системі професійного консультування у Польщі є два елементи: професійне консультування для молоді в компетенції Міністерства національної освіти; професійне консультування для дорослих, безробітних та осіб, які шукають роботу, що знаходиться в компетенції Міністерства праці та соціальної політики. Як і в Україні, професійне консультування у Польщі керується шістьма основними принципами: доступність послуг; добровільність; рівність у користуванні послугами; свобода вибору професії та місця надання роботи; безкоштовність послуг; конфіденційність і охорона особистих даних осіб [8, с. 2]. Значним досягненням польських науковців було створення і впровадження (1997-2000 рр.) в Системі установ праці комп'ютерної програми «Консультант 2000» («Doradca 2000»), версія 2,0 якої вийшла в 2000 році, що складається з чотирьох модулів: навігатор, клієнт, професії, освіта. Вона покликана допомагати праці консультантам професій у системі установ праці для роботи з клієнтами [10, с. 9].

США, на нашу думку, продемонструвала себе, як країна, що розробила найбільш точні та якісні кваліфікаційні характеристики та функціональні обов'язки для профконсультантів Центрів зайнятості. Вони характеризуються наступним чином: профконсультант допомагає індивідам у виборі та підготовці до оволодіння професією; використовує індивідуальні інтерв'ю, психологічні тести, щоденники успішності та різноманітні джерела інформації про професії для з'ясування індивідуальних інтересів і схильностей тих, кого консультують. Із інтерв'ю профконсультант з'ясовує: професійну, освітню та соціальну підготовку; досвід військової служби; фізичні недоліки; відвідує підприємців і агентства зайнятості для вивчення попиту на професії та кваліфікаційні вимоги до них; вивчає федеральне, штатне та місцеве законодавство у сфері зайнятості і профпідготовки, заробітної платні, дитячої та жіночої праці; профконсультант зважує та інтерпретує отриману інформацію через

призму інтересів і нахилів індивідів. Додатково він веде досьє індивідів і за допомогою заочного ознайомлення або наступного інтерв'ювання спостерігає за їх успіхами в процесі профпідготовки або на робочому місці. Крім того профконсультант може спеціалізуватися в дослідженнях професійної інформації, вдосконаленні методів профконсультування, діяльності приватних і державних служб профорієнтації, консультуванні у важких та спеціалізованих випадках і т.д. [10, с.10].

Має значні переваги система професійної орієнтації молоді в Чехії. Визначальними для неї є наступні напрямки: робота професійних консультантів за цільовим призначенням в гімназії; контакти, як навчальних закладів, так і служб зайнятості зі службою психологічної підтримки, спеціальними службами, організаціями, установами, які можуть надати професійну консультацію в тому чи іншому напрямку; широка пропаганда профконсультаційних послуг у ЗМІ; роз'яснювальна робота серед керівників підприємств, щодо необхідності професійного консультування і підтримки кадрів, залучення молодих фахівців і робітників до інших видів роботи [8, с.2]. Увага Міністерства та відомств праці зосереджена на підвищенні якості професійної орієнтації, насамперед на стадії регіональних органів зайнятості. При формуванні положень і пропозицій щодо підвищення якості профорієнтаційних послуг Міністерство праці передбачає розробку критеріїв ефективності профорієнтаційної роботи. Що стосується недержавних установ і центрів з професійної орієнтації, на них покладено завдання по розробці спеціалізованих психодіагностичних технологій та обладнання для більш точної роботи, програм психокорекції, проведення семінарів серед педагогів по методах індивідуальної і групової роботи професійного консультанта тощо. Недержавні установи в сфері профорієнтації, діагностики та профконсультації мають такі ж права, як і державні. Зараз Чехія посідає 27 місце в світі за рівнем життя. Як стверджують експерти міжнародної комісії при Євросоюзі, основну роль тут відіграють саме взаємопов'язані ланки – освіта, профорієнтація та робота. Завдяки співпраці та злагодженим діям цих трьох домінуючих ланок, колишня соціалістична країна за короткий термін змогла побудувати сильну і стабільну економіку [8, с.3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вище зазначене можна зробити наступні висновки, що на даному етапі економічної нестабільності та дисбалансу

зайнятості населення України нам необхідно приділити більше уваги розвитку консультативної допомоги з професійного самовизначення непрацюючих громадян в умовах Центру зайнятості населення. Адже, не зважаючи на те, що в Україні даний напрямок досить серйозно забезпечений нормативно-правовою базою, створені відділи профорієнтації населення в системі Державної служби зайнятості, існує значна кількість науково-методичних розробок, системної робота в цьому напрямі практично немає. Результатом цього є значне перевищення пропозиції праці над попитом. Тому, необхідно провести переоцінку параметрів профконсультативної допомоги, порівняти її з вимогами сучасного суспільства та на основі отриманих результатів вдосконалити систему профконсультування в умовах Центру зайнятості населення. Системна робота в даному напрямку допоможе перш за все стабілізувати баланс між пропозицією праці та попитом, зменшити кількість безробітних, покращити стан української економіки.

Список використаних джерел

1. Гончарова Н.О. Основи професійної орієнтації / Н.О. Гончаров, за ред. В.Ф. Моргуна. Навчальний посібник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. –168 с.
2. Крутінь І.Г. Професійне консультування безробітних в центрах зайнятості: методичні рекомендації / Г.І.Крутінь, В.Ф.Колесникова. – К.: ІПКДСЗУ, 2002. –32 с.
3. Наказу міністерства освіти України, міністерства праці України, міністерства соціального захисту населення України «Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення» від 31.05.95р. №27/169/79
4. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – М.: из-во ИПП, 1996. – 256 с.
5. Синявські В.В. Психологічні основи професійної консультації безробітних: навч. – метод. посіб. / В.В. Синівський. – К.: ІПК ДСЗУ, 20011. – 90 с.
6. Суть і завдання профорієнтації в ринкових умовах [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://alive-inter.net/ukr/referat-42826sgvom>
7. Харабет В.В. Соціальна робота у сфері зайнятості населення: навчальний посібник для студентів спеціальності соціальна робота // за ред. В.В. Харабет, А.І. Андрющенко, В.М. Ніколаєвського. – Маріуполь: Новий світ, 2012. – 568 с.

8. Ховрич М. О. Досвід профорієнтаційної роботи в зарубіжних країнах / М. О. Ховрич // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 97. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – 3 с.

9. Щодо ситуації на ринку праці та діяльності державної служби зайнятості у січні-листопаді 2016 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://kievnews.net/world/derzhsluzhba-zajnyatosti-nazvala-lideriv-po-bezrobittyu-sered-oblastej-ukra%D1%97ni/>

10. Янцур М.С. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць / М.С. Янцур. – Рівне: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету Випуск 2 (45), 2011.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Goncharova N.O. Osnovy profesijnoi' orijentacii' / N.O. Goncharovi, za red. V.F. Morguna. Navchal'nyj posibnyk. – К.: Vydavnychyj Dim «Slovo», 2010. –168 s.

2. Krutin' I.G. Profesijne konsul'tuvannja bezrobitnyh v centrakh zajnja-tosti: metodychni rekomendacii' / G.I.Krutin', V.F.Kolesnykova. – К.: IP-KDSZU, 2002. –32 s.

3. Nakazu ministerstva osvity Ukrainy, ministerstva praci Ukrainy, minis-terstva social'nogo zahystu naselennja Ukrainy «Pro zatverdzhennja Polozhennja pro organizaciju profesijnoi' orijentacii' naselennja» vid 31.05.95r. №27/169/79

4. Prjazhnykov N.S. Professjonal'noe y lychnosnoe samoopredelenje / N. S. Prjazhnykov. – М.: yz-vo YPP, 1996. – 256 s.

5. Synjav's'ky V.V. Psychologichni osnovy profesijnoi' konsul'tacii' bezrobi-tnyh: navch. – metod. posib. / V.V. Synivs'kyj. – К.: IPK DSZU, 20011. – 90 s.

6. Sut' i zavdannja proforijentacii' v rynkovyh umovah [Elektronnyj re-surs] / Rezhym dostupu: <http://alive-inter.net/ukr/referat-42826sgvom>

7. Harabet V.V. Social'na robota u sferi zajnjatosti naselennja: navchal'-nyj posibnyk dlja studentiv special'nosti social'na robota // za red. V.V. Harabet, A.I. Andrjushhenko, V.M. Nikolajev's'kogo. – Mariupol': Novyj svit, 2012. – 568 s.

8. Hovrych M. O. Dosvid proforijentacijnoi' roboty v zarubizhnyh kraj'nah / M. O. Hovrych // Visnyk Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni T.G. Shevchenka. Serija: Pedagogichni nauky. – Vyp. 97. – Chernigiv: ChNPU, 2012. – 3 s.

9. Shhodo sytuacii' na rynku praci ta dijal'nosti derzhavnoi' sluzhby zajnjato-sti u sichni-lystopadi 2016 roku [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu: <http://kievnews.net/world/derzhsluzhba-zajnyatosti-nazvala-lideriv-po-bezrobittyu-sered-oblastej-ukra%D1%97ni/>

10. Jancur M.S. Onovlennja zmistu, form ta metodiv navchannja i vyhovannja v zakladah osvity: zbirnyk naukovyh prac' / M.S. Jancur. – Rivne: Naukovi zapysky Rivnens'kogo derzhavnogo gumanitarnogo universytetu Vypusk 2 (45), 2011.

Shynkaruk O. V. Advisory Assistance in the Career Self-Determination of Unemployed Citizens in the Centres of Employments. The article analyzes the research work on the problem of vocational guidance, career counseling and career self-determination. Features of counseling assistance on the career self-determination of unemployed citizens in the environment of the Centre of Employment have been specified. A comparative analysis of Ukrainian and foreign experience on the development of career counseling was carried out. A number of reasons, due to which the share of unemployed people, increases, as well as a number of true situations, in connection with which there is a need to get counseling assistance as to the self-determination of the unemployed citizens in the environment of the Centers of Employment, have been highlighted. Based on the processing of informational sources, there have been identified the fundamental principles of the advisor in the Centers of Employment, namely the availability of services; voluntary attitude; activity of the subject of the career choice; principle of not causing harm; equality in service use; freedom of choice of career and place of employment; free of charge services; privacy and protection of personal data of persons; principle of feedback etc. Being guided by these principles, career advisor provides scientifically reasoned help to people in their conscious choice of career and selection of the individual ways to master a profession. There has been considered the concept of career assistance, vocational guidance, career self-determination, psychological diagnostics; also there has been determined the role of counseling assistance as to the career self-determination of unemployed citizens in the environment of the Centers of Employment during the process of stabilization of the balance between job supply and demand for it. The generalized definition of the «career counseling» has been defined. There have been specified the need for modernization and adaptation of the counseling assistance as to the career self-determination of unemployed citizens in the environment of the

Centre of Employment according to the requirements of modern society.

Key words: career counselling assistance, vocational guidance, career self-determination, choice of career, career advisor, job specification, psychodiagnostics, informational career counselling, psychological career counselling, medical career counselling.

Отримано 08.04.2017

Відомості про авторів

1. **Бугера Юлія Юріївна**, асистент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський.
2. **Вержиховська Олена Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський.
3. **Голова Наталія Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький.
4. **Іванюк Тетяна Сергіївна**, магістрантка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету, м. Хмельницький.
5. **Кобилянська Лілія Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці.
6. **Марчук Марина Віталіївна**, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці.
7. **Мельничук Антоніна Юріївна**, магістрантка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету, м. Хмельницький.
8. **Опалюк Олег Миколайович**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський.
9. **Палилюцько Оксана Михайлівна**, кандидат історичних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки та психології Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський.
10. **Поліщук Інна Русланівна**, магістрантка 5 курсу кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету, м. Хмельницький.

11. **Попов Олександр Анатолійович**, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці.
12. **Романовська Людмила Іванівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький.
13. **Сербалюк Юрій Володимирович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський.
14. **Соловійова Тетяна Геннадіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Запорізького національного університету, м. Запоріжжя
15. **Співак Віталій Іванович**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, декан факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський.
16. **Шинкарук Олена Володимирівна**, бакалавр кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету, м. Хмельницький.

Наукове видання

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 28

**Відповідальний редактор
Відповідальний секретар**

**Мельник Л.П.
Дідик Н.М**

Матеріали подані мовою оригіналу
Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Підписано до друку 02.06.2017 р. Формат 60x16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум.друк.арк. 11,5 Обл. вид арк. 10,9 Тираж 300 Зам.189

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві ПП «Медобори-2006»
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
с. Довжок, пров. Радянський, ба. Тел./факс: (03849) 2-20-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3025 від 09.11.2007 р.